

T.C.
AMASYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ VE İMAM HATİP LİSESİ
MESLEK DERSLERİ ÖĞRETMENLERİNİN DEİZM HAKKINDAKİ
GÖRÜŞLERİ

Yüksek Lisans Tezi

ALİ KALE

AMASYA
Ekim-2022

T.C.
AMASYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ VE İMAM HATİP LİSESİ
MESLEK DERSLERİ ÖĞRETMENLERİNİN DEİZM HAKKINDAKİ
GÖRÜŞLERİ

Hazırlayan

Ali KALE

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Adem GÜNEŞ

AMASYA-2022

ETİK BEYAN

Tezimin içerdığı yenilik ve sonuçları başka bir yerden almadığımı ve bu tezi AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsünden başka bir bilim kuruluşuna akademik gaye ve unvan almak amacıyla vermediğimi, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada kullanılan her türlü kaynağa eksiksiz atıf yapıldığını, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir, aksinin ortaya çıkması durumunda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim. 07/10/2022

İmza

Ali KALE

TEZ ONAY SAYFASI

Ali KALE tarafından hazırlanan “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ve İmam Hatip Lisesi Meslek Dersleri Öğretmenlerinin Deizm Hakkındaki Görüşleri” başlıklı bu çalışma aşağıdaki jüri tarafından oy birliği ile 07/10/2022 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri

Danışman: Doç. Dr. Adem GÜNEŞ

Üye: Prof. Dr. Macid YILMAZ

Üye: Prof. Dr. Şuayip ÖZDEMİR

İmza

.....

.....

.....

ONAY

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım. __ / __ / __

Doç. Dr. Nevzat AYDIN

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ÖZET

DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ VE İMAM HATİP LİSESİ MESLEK DERSLERİ ÖĞRETMENLERİNİN DEİZM HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ

Ali KALE

Amasya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans, Ekim/2022

Danışman: Doç. Dr. Adem GÜNEŞ

Deizmin ortaya çıkmasında birçok faktör rol oynamıştır. Bu faktörlerin en önemlisi 17. yüzyıl Avrupa'sında Hristiyan din adamlarının dini ve inananlarını kontrol altında tutmak amacıyla dini tahrif etmelerine bazı düşünürlerin verdiği tepkidir. Dinleri, kutsal kitapları ve vahyi reddeden deizm, akıl sayesinde Tanrının bulunabileceğini savunmaktadır. Tanrı evrene mükemmel düzeni koyan ancak daha sonra hiçbir şeye karışmayan konumdadır. Bir felsefi düşünce biçimi olarak yer alan deizm son yıllarda tekrardan dillendirilmeye başlanmış, özellikle ülkemizde gençler arasında yayıldığı iddia edilmiştir. Gençlerin İslam'dan uzaklaşarak, deistik bir yaşam tarzını tercih ettikleri ifade edilmektedir.

Bu çalışmayla, beş farklı lise türündeki öğrencilerin deizm düşüncesine yöneliminin olup olmadığı, yönelimi varsa bu durumun sebepleri ve öğrencileri etkileyen faktörlerin neler olduğu, din kültürü ve ahlak bilgisi ve imam hatip meslek dersleri öğretmenlerinin deizm düşüncesine nasıl baktıkları onların görüşlerinden istifade edilerek tespit edilmesi amaçlanmıştır. Çalışma giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde problemin durumu, araştırmanın amacı, kapsam ve sınırlılıklar ve ilgili çalışmalara yer verilmiştir. Birinci bölümde literatür taraması yapılarak çalışmanın kavramsal çerçevesi ortaya konmuş, ikinci bölümde ise araştırmanın yöntemine yer verilmiştir. Üçüncü bölümde araştırmaya ait bulgular ortaya konmuş ve bulgulardan hareketle yorumlar yapılmıştır. Sonuç kısmında ise araştırmanın sonuçları belirlenmiş ve probleme çözüm önerileri getirilmiştir.

Çalışmada nitel araştırma yaklaşımı tercih edilmiştir. Bu kapsamda Tokat ilinde Fen Lisesi, Anadolu Lisesi, Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi, İmam Hatip Lisesi ve Çok

Programlı Anadolu Lisesi türlerinde görev yapan 20 din kültürü ve ahlak bilgisi ve imam hatip lisesi meslek dersleri öğretmeni ile görüşmeler yapılmıştır. Çalışma grubunun seçilmesinde, kolay ulaşılabilirlik ilkesi esas alınmış ve amaçlı örneklem tercih edilmiştir. Verileri toplamak için araştırmada kullanılmak üzere yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Verilerin analizinde ise betimsel analiz kullanılmıştır.

Araştırmaya katılan öğretmenlerin görüşlerine göre liselerde deizm düşüncesinin kavram olarak yaygınlık kazandığı ancak deizme bilinçli bir yönelimin tehlikeli boyutta olmadığı ortaya çıkmıştır. Katılımcılar, öğrencilerin deizmi tam manasıyla tanımadığını ancak dini kuralları özgürlüklerinin önünde engel olarak görenlerin deizme sığınabilecek bir liman olarak baktıklarını ifade etmişlerdir. Bununla birlikte gençlerin, içinde bulundukları çalkantılı dönemden ve sorgulamalardan etkilenerek, sekülerleşmenin de beraberinde getirdiği rahat ve özgür yaşama arzusu ile birlikte deizm düşüncesini tanımaya çalıştığı ortaya çıkmıştır. Hatta sosyal medyanın etkisiyle de tanınmanın yanında ilgi duymaya da başladıkları görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Deizm, Din, DKAB Öğretmeni, Ortaöğretim, Gençlik, Öğretim Programı.

ABSTRACT

THE OPINIONS OF TEACHERS OF RELIGIOUS CULTURE AND ETHICS AND TEACHERS OF VOCATION LESSON IN IMAM HATIP HIGH SCHOOLS ON DEİZM

Ali KALE

Amasya University, Institute of Social Sciences

Department of Philosophy and Religious Sciences, M.A., October/2022

Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Adem GÜNEŞ

Many factors played roles in the emergence of deism. The most important of these factors is the reaction of some thinkers to the fact that Christian clergymen distorted religion in order to keep religion and its believers under control in 17th century Europe. Deism, which rejects religions, holy books and revelation, argues that God can be found through reason. God is in a position to put perfect order in the universe but then not interfere with anything. Deism, which is a form of philosophical thought, has been re-voiced in recent years, and it has been claimed that it has spread especially among young people in our country. It is stated that young people move away from Islam and prefer a deistic lifestyle.

With this study, it is aimed to determine whether the students in five different high school types have a tendency to the idea of deism, if so, the reasons for this situation and the factors affecting the students, how the teachers of religious culture and moral knowledge and imam hatip vocational courses view the idea of deism by using their views. The study consists of an introduction and three parts. In the introduction part, the situation of the problem, the purpose of the research, scope and limitations and related studies are given. In the first part, the conceptual framework of the study was revealed by making a literature review, and in the second part, the method of the research was given. In the third part, the findings of the research were presented and comments were made based on the findings. In the conclusion part, the results of the research were determined and solution suggestions were made to the problem.

Qualitative research approach was preferred in the study. In this context, interviews were held with 20 teachers of religious culture and ethics and imam hatip vocational courses

working in Tokat in Science High School, Anatolian High School, Vocational and Technical Anatolian High School and Imam Hatip High School. In the selection of the study group, the principle of easy accessibility was taken as a basis and purposeful sampling was preferred. A semi-structured interview form was used to collect the data to be used in the research. Descriptive analysis was used in the analysis of the data.

According to the opinions of the teachers who participated in the research, it has been revealed that the idea of deism has become widespread in high schools as a concept, but a conscious orientation to deism is not at a dangerous level. Participants stated that students do not fully recognize deism, but those who see religious rules as an obstacle to their freedom see deism as a safe haven. However, it has been revealed that young people, influenced by the turbulent period and questioning they are in, try to recognize the idea of deism with the desire to live comfortably and freely brought about by secularization. In fact, with the effect of social media, it was seen that they started to take an interest in addition to getting to know deism.

Keywords: Deism, Religion, Religious Culture and Moral Knowledge Teacher, Secondary Education, Youth, Education Program.

ÖNSÖZ

21. yüzyılın en çok tartışılan inanç konularından birisi de hiç şüphesiz deizm meselesidir. Modern dünyanın baş döndüren hızlı değişimi kültürümüzü, dinimizi ve değerlerimizi etkilemekte ve zamanla dini yaşantı sekülerizmin desteklediği özgür yaşama arzusu ile birlikte zayıflamaktadır. Sanal mecraların da etkisiyle moderniteye ayak uydurmaya çalışanlar kendi davranışlarını sınırlandıran kurallardan uzak durmak istemektedir. Modern yaşam tarzlarında dinin kurallarının yer almasını istemeyen insanlar kendilerini tanımlayacak yeni bir kimlik arayışına girmişlerdir. Bu durumda kendi hayat tarzlarına dini anlamda karışmayan deizm düşüncesinin emekliliğe ayrılmış Tanrı anlayışını karşılarında bulmaktadırlar.

Gerek medyada gerekse yapılan bilimsel çalışmalarda deizm düşüncesinin toplumda yaygınlık kazandığı iddia edilmiştir. Bu iddiadan yola çıkarak bu çalışmada deizm düşüncesinin özellikle gençler arasında yaygınlığının durumunu anlamak için onlarla en çok vakit geçiren, onların duygu ve davranışlarını yakından takip edebilen din kültürü ve ahlak bilgisi ve imam hatip lisesi meslek dersleri öğretmenleri ile görüşmeler yapılmıştır. 5 farklı ortaöğretim okul türünde görev yapan 20 öğretmenle yapılan görüşmelerde DKAB ve İHL Meslek Dersleri Öğretim Programının öğrencilerinin inanç sorularını tatmin etmedeki yeterliliği, deizmin yaygınlığının durumu, deizme götüren faktörler ve deizmi önlemeye yönelik yapılabilecek çalışmalar ele alınmıştır.

Bu çalışma esnasında, ders döneminden tez konusunun belirlenmesine ve tez sürecinin sağlıklı bir şekilde yürütülmesine kadar değerli birikimleri ile her daim yol gösteren danışman hocam Doç. Dr. Adem Güneş'e, sürecin başından sonuna kadar tecrübelerini ve yardımlarını esirgemeyen Prof. Dr. Şuayip Özdemir ve Dr. Ayşegül Gün hocalarıma, çalışmanın ortaya çıkmasına vesile olan, değerli zamanlarını ayırıp, fikirlerini paylaşan 20 öğretmen arkadaşşıma, çalışmalarım esnasında en büyük destekçim olan fedakar ve kıymetli eşim Cahide'ye ve sevgili çocuklarım Zeynep ve Mahir'e çok teşekkür ederim.

Ali KALE

İÇİNDEKİLER

ETİK BEYAN	ii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
ÖNSÖZ.....	viii
İÇİNDEKİLER.....	ix
TABLolar DİZİNİ.....	xii
ŞEKİLLER DİZİNİ	xiii
KISALTMALAR	xiv
GİRİŞ.....	1
1. Araştırmanın Problemi	1
2. Araştırmanın Amaç ve Önemi.....	4
3. Kapsam ve Sınırlılıklar.....	5
4. İlgili Çalışmalar	5
I. BÖLÜM	
1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE	8
1.2. Deizmin Tanımı ve Ortaya Çıkışı.....	8
1.2. Deizmin Dayandığı Temel Felsefe	11
1.3. Tarihsel Süreçte Deizmi Ortaya Çıkaran Sebepler	14
1.4. Günümüzde Deizmin Yaygınlaşma Sebepleri.....	17
1.5. Gençlik ve Deizm Üzerine Yapılan Araştırma Raporları	29
1.6. Deizme Yöneltilen Eleştiriler	33
1.7. Ortaöğretim DKAB ve İHL Meslek Dersleri Öğretim Programında Deizm.....	38
II. BÖLÜM	
2. YÖNTEM.....	40
2.1. Araştırmanın Yöntemi	40
2.2. Çalışma Grubu	41
2.3. Veri Toplama Aracı	42
2.4. Verilerin Analizi	44
2.5. Geçerlilik ve Güvenilirlik	44

III. BÖLÜM

3. BULGULAR VE YORUM	46
3.1. Birinci Tema: Öğretmenlerin Deizm Algısı	46
3.1.1. Öğretmenlerin Deizm Tanımlarına İlişkin Bulgular	46
3.1.2. Öğretmenlerin Deizm Düşüncesi Hakkındaki Bilgilerinin Kaynağına ilişkin Bulgular	50
3.1.3. Ortaöğretim Öğrencileri Arasında Deizmin Yaygınlaştığına Dair İddialar Hakkında Öğretmenlerin Görüşleri	53
3.1.4. Öğretmenlerin Deizm Konusunun DKAB ve İHL Meslek Dersleri Öğretim Programlarında Yer Almasının Yeterliliği ve Gerekliliği Hakkındaki Görüşleri	56
3.2. İkinci Tema: Öğrencilerdeki Deizm Düşüncesi.....	59
3.2.1. Öğretmenlere Göre Öğrencilerin Deizm Düşüncesini Tanıma Düzeyleri	59
3.2.2. Öğrencilerin Deizmi Merak Etme, Araştırma ve Deizme İlgi Duyma Durumları Hakkında Öğretmen Görüşleri	62
3.2.3. Öğretmenlere Göre Deizme Yönelimi Olan Öğrencilerin En Çok Sorguladıkları Konular.....	65
3.2.4. Öğretmenlere Göre Deizme Yönelimi Olan Öğrencilerin Din Dersleri ve Öğretmenlerine Karşı Olan Tutumu.....	67
3.2.5. Öğretmenlere Göre Deizme Yönelimi Olan Öğrencilerin İbadetlerini Yerine Getirme Durumu ve Ahlaki Tutumları.....	69
3.2.6. Deizme Yönelimi Olan Öğrencilerle Kurulan İletişim Hakkında Öğretmenlerin Görüşleri.....	71
3.2.7. Öğretmenlerin Deizme Yönelimi Olan Öğrencilerin Yaşadığı Aile ve Sosyal Ortamı Hakkındaki Görüşleri.....	74
3.3. Üçüncü Tema: Öğrencilerin Deizme Yönelme Sebepleri	76
3.3.1. Öğretmenlere Göre Öğrencilerin Deizm Hakkındaki Bilgilerinin Kaynağı	77
3.3.2. Deizme Yönelimi Olan Öğrencilerin Okuduğu Kitap, Takip Ettiği Sosyal Medya Hesapları veya İzlediği Film/Dizi Hakkında Öğretmenlerin Görüşleri	79
3.3.3. Öğretmenlere Göre Öğrencileri Deizme Yönelten Sebepler.....	81
3.3.4. Öğretmenlere Göre Sekülerleşmenin Deizmin Yaygınlaşmasındaki Etkisi	87
3.3.5. Öğretmenlere Göre Deizme Yönelimde Ergenlik Döneminin Gelişimsel Özelliklerinin Etkisi	89
3.3.6. Öğretmenlere Göre Zorunlu Din Derslerinin İnanç Sapmalarını Önlemedeki Yeterliliği	92
3.3.7. Yüksek Din Öğretimi Yapan Kurumların Öğretim Programlarının Deizmle Mücadelede Gerekli Donanımı Sağlama Yeterliliği	95
3.3.8. Öğretmenlerin Deizme Yönelimi Olan Öğrenciler Karşısında Yeterli Donanıma Sahip Olma Durumları	97
3.4. Dördüncü Tema: Öğretmenlerin Deizmi Önlemeye Yönelik Önerileri	100

3.4.1. Öğretmenlerin Deizmi Önlemede Gençlere Yönelik Din Eğitimi Veren Kurumlara Önerileri	100
3.4.2. Öğretmenlere Göre Deizmin Yaygınlaşmasını Önlenmede Ailelere Düşen Görevler.....	105
SONUÇ VE ÖNERİLER	109
1. Sonuç	109
2. Öneriler.....	117
KAYNAKÇA	120
EKLER	126
Ek 1. Öğretmen Görüşme Formu.....	127
ÖZGEÇMİŞ.....	130

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 1. Katılımcılara Ait Demografik Özellikler.....	42
Tablo 2. Öğretmenlerin Ortaöğretim Öğrencileri Arasında Deizmin Yayıldığına Dair İddialar Hakkındaki Görüşleri	53
Tablo 3. Öğretmenlerin Deizm Düşüncesini Tanıma Düzeyleri	60
Tablo 4. Öğrencilerin Deizmi Merak Etme ve Araştırma Durumları	62
Tablo 5. Lise Türüne Göre Öğrencilerin Deizme Yönelme Durumları.....	64
Tablo 6. Deizme Yönelimi Olan Öğrencilerin En Çok Sorguladıkları Konular.....	65
Tablo 7. Öğrencilerin Din Derslerine ve Öğretmenlerine Karşı Tutumu	67
Tablo 8. Öğrencilerin İbadetleri Yerine Getirme ve Ahlaki Tutumları	69
Tablo 9. Deizme Yönelimi Olan Öğrencilerin Deizm Hakkındaki Bilgilerinin Kaynağı ..	77
Tablo 10. Din Derslerinin İnanç Sapmalarını Önlemedeki Yeterliliği	92
Tablo 11. Yüksek Din Eğitimi Kurumlarının Öğretim Programının Deizmle Mücadele Konusundaki Yeterli Donanım Sağlama Durumu	95
Tablo 12. Öğretmenlerin Deizme Yönelimi Olan Öğrenciler Karşısında Yeterli Donanıma Sahip Olma Durumları	98

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1. Öğretmenlerin Deizm Hakkındaki Bilgilerinin Kaynağı 50

Şekil 2. Öğrencileri Deizm Düşüncesine Yönelten Sebepler 81

KISALTMALAR DİZİNİ

As	: Aleyhisselam
AL	: Anadolu Lisesi
C	: Cilt
Çev	: Çeviren
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
DKAB	: Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi
E	: Erkek
Ed	: Editör
FL	: Fen Lisesi
Haz	: Hazırlayan
Hz	: Hazreti
İHL	: İmam Hatip Lisesi
İKDAM	: İlim Kültür Düşünce Araştırma Medeniyet Eğitim Derneği
İSAM	: İslami Araştırmalar Merkezi
K	: Kadın
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
MTAL	: Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi
Ö	: Öğretmen
S	: Sayfa
YÖK	: Yüksek Öğretim Kurulu
YL	: Yüksek Lisans
Yy	: Yüzyıl

GİRİŞ

1. Araştırmanın Problemi

Geçmişten günümüze bakıldığında insanlığın dinle ilişkisinin olmadığı bir döneme rastlanmaz. Buna en büyük kanıt Göbeklitepe’de 12 bin yıl öncesine ait ibadet mekânlarının bulunmuş olmasıdır. Allah’ın Hz. Âdem’den Hz. Muhammed’e kadar her topluma peygamber gönderdiğini “*Biz her millete bir peygamber gönderdik*” (Nahl/36) ayetinden de anlamaktayız. İnsanın hayatı anlamlandırabilmesi ve hayattaki gayesinin ne olduğu sorusuna cevap verebilmesi için dine ihtiyaç duymuştur. Ancak dinler de zaman içinde değişikliğe uğramış, bunun yanında da dinle ilgili bazı yeni düşünce biçimleri ortaya çıkmıştır.

Aydınlanma dönemiyle birlikte bilimsel gelişmeler hız kazanmış ve insanlar bilimin verilerine daha fazla itibar etmeye başlamışlardır. Bu gelişmelerin dine uygun olmadığı gerekçesiyle bilim adamlarına ve bilimin gelişmesine karşı çıkan kilise, gücü elinde bulundurmak ve insanları dinin kurumsal otoritesi ile kontrol altında tutmak amacıyla baskı uygulamaktaydı. Hristiyanlık dininin özüne aykırı olan değişiklikleri kolaylıkla yapıyorlar ve buna insanların itiraz etmeden inanmalarını istiyorlardı. Dinin içi boşaltılmış, hurafe ve gizemlerle doldurulmuştu (Çetin, 2019: 48-51). İşte böyle bir dönemde 17. Yüzyıl Avrupa’sında dinlere bir tepki olarak deizm ortaya çıkmıştır.

Alan yazına bakıldığında deizmin birbirinden çok farklı ve çeşitli tanımlarına rastlamak mümkündür. Baloğlu’na göre, belli bir coğrafyada, belli bir karizmatik liderin öncülüğünde belli bir inanç veya akide sistemi etrafında doğmayan, bir kutsal kitabı bulunmayan ancak bir tanrı inancına tutunan deizmin genel geçer bir tanımını yapmak zordur (Baloğlu, 2021: 85). Bunun sebebi deizmin ne olup ne olmadığı konusundaki tereddütlerdir. Erdem’in tanımına göre deizm: “*17. ve 18. yüzyılda Avrupa’da yaygınlık kazanan, evrene müdahale etmeyen bir tanrı anlayışına dayanan ve akla-bilime ileri derecede güven duyan, doğal din düşüncesini savunan felsefi bir harekettir.*” (Erdem, 1994: 109-111). Bu tanımdan hareketle deizmin bir tanrı inancının olduğunu ancak evreni yarattıktan sonra herhangi bir müdahalede bulunmadığını, dolayısıyla insanların davranışlarına karışmadığını anlamaktayız.

Deizmin vurgu yaptığı önemli noktalardan biri de akla ve bilime duyulan sonsuz güvendir. Deizme göre en doğru bilgi akıl sayesinde bilinebilir. Onun için vahye ve peygamberlik müessesine gerek yoktur. Deistler aklı putlaştırmışlardır. Deizm inançla ilgili

olan her şeyi akla uygun hale getirmeye çalışmıştır. Aydınlanmada din üzerine kurulu bir hayatta aklın yerini belirlemek değil, akla dayalı bir dünya görüşü içinde dinin yerini belirlemek esas alınmıştır (Başçı, 2018: 35). Dolayısıyla hayatta dinin yerini akıl almıştır.

Kilise 'ye ve dini keyfiyetlerine göre kullanan din adamlarının davranışlarına karşı bir tepki hareketi olarak doğan deizm, 18. yüzyılda Avrupa'da yavaş yavaş etkisini yitirmeye başlamıştır. Ancak son yüzyılda küreselleşmenin ve sekülerleşmenin etkisiyle deizmin farklı coğrafyalarda tekrar canlandığı söylenebilir. İslam'ın tevhit anlayışı, Kur'an-ı Kerim'in korunmuş olması, imtiyazlı bir din adamı sınıfının oluşmaması ve akla verdiği önem sayesinde deizmin tarihsel süreçte İslam coğrafyalarında çok fazla etkili olamadığı söylenebilir (Dorman, 2009: 165).

Günümüzde ise özgürlüğüne düşkün, tüketim kültürünün etkisinde kalan, küreselleşmenin sonucu olarak farklı fikirlere ulaşabilen insanların deistlik bir yaşam sürme eğiliminde olduğu gözlemlenmiştir. Küreselleşmeyle beraber dini değerlerin yoğun deformasyonu sonucunda farklı şekillerde ortaya çıkan yorum ve yaklaşımların çeşitliliği genç nesillerde zihinsel karmaşaya neden olabilmektedir. Bu durum gençlerin, yaşadıkları dünyayı ve dini inançlarını sorgulayarak var oluşlarını anlamlandırmaya çalışmasını zorlaştırmaktadır. Zaman zaman dinin yanlış anlaşılıp, yanlış yorumlanmasından dolayı gençler din karşıtı hareketlere yöneldikleri görülmektedir. Hatta ahlaki değerlere kayıtsız kaldıkları gözlemlenmektedir. Özellikle ortaöğretim öğrencileri eğitim gördüğü okullarda genellikle arkadaş çevresi, internet grupları, fenomen olarak takip ettikleri çeşitli Youtube içerik üreticisi vasıtalarıyla kendilerine çeşitli bilgi öğrenme çevreleri oluşturmaktadırlar. Bu durum öğrencilerin ahlaki ve dini değerlerden uzaklaşmalarına, bazı düşünce ve davranışlarında belirsizliklere yol açmasına sebebiyet vermektedir (Çalışkan, 2021: 1).

Özellikle gençler üzerinde etkisini gösterdiği iddia edilen deizm düşüncesinin yaygınlığı konusunda yeterli düzeyde çalışma mevcut değildir. Ancak yapılan saha çalışmaları ülkemizde deizm düşüncesine bir eğilimin olduğunu bizlere göstermektedir. Bu konuda 2014 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yaptırılan bir araştırmaya göre deizme %1'lik kesimin yönelmiş olabileceği tahmin edilmektedir (DİB, 2014). Yine MAK Danışmanlık araştırma şirketi tarafından 2017 yılında yapılan araştırmada deizme yönelenlerin oranının %6 olduğu ifade edilmiştir (MAK Danışmanlık, 2017). Aynı yıl Van'da "Din Karşıtı Çağdaş Akımlar ve Deizm" başlıklı uluslararası bir sempozyum düzenlenmiş, deizmin nedenleri ve sonuçları üzerine bilimsel tartışmalar yapılmıştır.

2018 yılında Konya’da İKDAM ve Uluslararası Öncü Eğitimciler Derneği tarafından İmam Hatip Lisesi Meslek Dersleri öğretmenleri ve Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenleriyle okullardaki din dışı savrulmaların nedenlerini ortaya koyacak bir sempozyum yapılmıştır. Bu sempozyumda özellikle İmam Hatip Liselerinde deizm düşüncesinin tırmanışa geçtiğini, bunda eksik veya yanlış verilen din eğitimin etkisinin olduğu vurgulanmıştır (İKDAM, 2018). Özellikle bu sempozyumun sonuç bildirgesi yayınlandıktan sonra ülkemizde gençlerin deizme yöneldiğine dair iddialar medya ve sosyal paylaşım platformlarında hızla yayılmıştır. KONDA araştırma şirketinin 2021 yılında yaptığı araştırmasında da ülkemizde inançsızların oranının son 10 yıla göre artarak %2’den %7’ye yükseldiği ortaya atılmıştır (KONDA, 2021). Tüm bu araştırmalardan sonra son yıllarda deizmin varlığı sorgulanır olmuştur. Ancak bu konuda yapılan araştırmalar ve bilimsel çalışmalar hala deizmin varlığının ne boyutta olduğunu kanıtlayacak düzeyde değildir.

Bu problemten yola çıkarak, ülkemizde özellikle ortaöğretim öğrencileri arasında hızla yayıldığı iddia edilen deizmin ne durumda olduğunu, bu konudaki Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ve İHL Meslek Dersleri öğretmenlerinin deizme nasıl yaklaştıklarını ortaya koymak amacıyla bu çalışma ortaya konmuştur. “*Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ve İmam Hatip Lisesi Meslek Dersleri öğretmenlerinin deizm hakkındaki görüşleri nasıldır?*” sorusu bu çalışmanın temel problem cümlesi olmaktadır.

Bu çalışmada ana problem cümlesinden yola çıkarak şu alt problem sorularına cevaplar aranacaktır.

- Öğretmenler deizmi nasıl tanımlıyorlar?
- Öğretmenlerin ortaöğretim öğrencileri arasında hızla yayıldığı iddia edilen deizmin yaygınlığı hakkındaki yorumları nelerdir?
- DKAB ve İHL Meslek Dersleri öğretim programının öğrencilerin deizmi tanıması adına yeterli midir?
- Deizmi merak eden, araştıran veya kendisini deist olarak tanıtan öğrenciler var mıdır? Varsa bu öğrencilerin en çok sorguladıkları konular nelerdir?
- Öğretmenlerin deizm hakkındaki bilgilerinin kaynağı nedir?
- Öğretmenlere göre öğrencilerin deizme yönelme sebepleri olarak en çok etkilendikleri faktörler nelerdir?

- Deizme yönelmede sekülerleşme ve ergenlik döneminin gelişimsel özelliğinin payı nasıldır?
- Zorunlu din derslerinin inanç sapmalarını önlemedeki etkisi nasıldır?
- Yüksek din eğitimi verilen kurumlar deizmle mücadelede yeterli donanımı sağlamakta mıdır?
- Gençlere yönelik din eğitimi veren kurumların deizmi önlemede üzerine düşen görevler nelerdir?
- Deizmi önlemede ailelere düşen görevler nelerdir?

2. Araştırmanın Amaç ve Önemi

Yapılan saha araştırmaları gençlerin deizm düşüncesine ilgi duymaya başladığını göstermektedir. En azından bu konuda sorgulamaların olduğuna şahitlik edilmektedir. Araştırmanın genel amacı ortaöğretimde görev yapan DKAB ve İHL Meslek Dersleri öğretmenlerinin deizm düşüncesi hakkındaki görüşlerinin ne olduğunu bilimsel yöntemlerle ortaya koymaktır. Öğretmenlere göre deizm düşüncesinin gençler arasında yaygınlığının ne durumda olduğunu, gençleri bu duruma yönlendiren sebepleri ve öğretmenlerin bu konudaki önerilerini almak amaçlanmaktadır.

Öğretmenlerin din dersleri öğretim programlarının deizm düşüncesini önlemede veya tanıtmada yeterli olup olmadığını, okullarda öğrencilerden gelen soruların neler olduğunu, derslerde öğretmenlere olan tutumların nasıl olduğunu ve öğretmenlerin sahada karşılaştıkları problemlerin neler olduğunu ortaya koymak da araştırmanın başka bir amacıdır. Bu çalışmada öğretmenlerin gözünden ortaöğretim öğrencilerinin deizm algıları da ortaya konmuş olacaktır.

Deizm konusu genellikle din felsefesi ve kelam disiplininin bir inceleme alanıdır. Bu yönüyle din eğitimi alanında deizm düşüncesini inceleyen bilimsel çalışmanın az olması bu çalışmayı önemli kılan en önemli nedendir. Ayrıca çalışma ortaöğretim düzeyinde 5 farklı okul türünde görev yapan öğretmenleri kapsadığı için evreni temsil etme noktasında geniş bir örneklem grubu bulunmaktadır. Bu da çıkan sonuçların genelleme yapılmasına imkân sağlamaktadır.

Araştırma ortaöğretimdeki öğrencilerin deizm hakkındaki sorularını ortaya koyması ve bu soruların hem öğretim programı hem de diğer materyallerin geliştirilmesi sürecinde ışık tutması açısından önem arz etmektedir. Ayrıca ders öğretmenlerinin deizm düşüncesine

eğilim gösteren öğrencilerin dini konulardaki ihtiyaç ve beklentilerine cevap verebilmesine katkı sağlaması açısından da önemlidir. Ortaöğretimdeki öğrencilerin deizm düşüncesine eğilimi konusunda DKAB ve İHL Meslek Dersleri öğretmenlerinin görüş ve önerilerinin incelenmesi, deizm konusunda öğretmenlerin okullarda yaşadıkları problemlerin tespit edilmesi ve bu konuda çözüm önerilerinin değerlendirilmesi benzer problem yaşayan birçok öğretmene ışık tutması beklenmektedir.

3. Kapsam ve Sınırlılıklar

Bu araştırma, Tokat ili genelinde farklı ortaöğretim türlerindeki Anadolu Liseleri, Fen Liseleri, Mesleki ve Teknik Anadolu Liseleri, Anadolu İmam Hatip Liseleri ve Çok Programlı Anadolu Liselerinde görev yapan 20 DKAB ve İHL Meslek Dersleri öğretmenlerinin görüşleriyle sınırlıdır. Diğer lise türleri kapsam dışıdır. Ortaöğretimde yaygınlığı iddia edilen deizm düşüncesi ile sınırlı olan bu çalışma deizm dışındaki inanç sorunlarını kapsama almamıştır. Araştırmada elde edilen veriler, veri toplama aracı olarak kullanılan yarı yapılandırılmış görüşme formu kapsamı ile sınırlıdır. Yine araştırma, bilgi toplama aracındaki sorularla sınırlıdır.

4. İlgili Çalışmalar

Son yıllarda deizm kavramının toplumda duyulmaya başlanmasıyla birlikte bu konuda yapılan teorik ve saha çalışmaları da artmıştır. Deizm bir inanç meselesi olduğu için kelam ilminin araştırma konusudur. Ancak, Kelam ilminin yanında din sosyolojisi ve din felsefesi de deizm alanında çalışmalar ortaya koymaktadır. Din eğitimi biliminde ise bu alanda yapılan çalışmalar çok sınırlıdır. Burada çalışmamıza kaynaklık teşkil eden, 2 tanesi din eğitimi alanında olmak üzere diğer alanlardan konumuzla doğrudan ilişkili olan araştırmalara yer verilecektir.

Din eğitimi alanında yapılmış, çalışmamıza da örneklik teşkil eden en kapsamlı çalışma Menküç tarafından yapılan “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Görüşleri Işığında Liselerde Deizm Düşüncesi” isimli yüksek lisans tezidir. Tez, İstanbul ilinde nitelikli liselerde görev yapan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenlerinin görüşleri etrafında deizm düşüncesinin varlığını, sebeplerini ve bu alanda yapılması gerekenleri ortaya koymaktadır. 2019 yılında 34 öğretmenle nitel araştırma yöntemiyle yaptığı çalışmanın sonucunda deizm düşüncesinin çok fazla yaygın olmadığını ancak öğrencilerin dini yaşantıdan uzaklaşarak dünyevi bir yaşama doğru yöneldiğini ortaya koymaktadır (Menküç, 2019).

Bu alanda yapılan bir başka çalışma ise Şimşek'in 2018 yılında yaptığı, "Ortaöğretim Öğrencileri Arasında Yaygınlaşan Ateizm ve Deizm Düşüncesini Önlemede Din Eğitiminin Önemi" isimli yüksek lisans tezidir. Tez kuramsal bir çalışmadır. Çalışmada, yayıldığı iddia edilen deizm ve ateizm düşüncesinin yaygınlaşma nedenleri ortaya konulduktan sonra deizmi önlemede din eğitimi bilimine ve din eğitimcilerine düşen görevlerin neler olduğuna değinilmiştir. Deizm düşüncesinin yaygınlaşmasında en önemli faktörün ergenlik döneminde artan dini şüphenin olduğu vurgulanmıştır (Şimşek, 2018).

Harmankaya'nın 2020 yılında yaptığı "Geçmişten Günümüze Deizm ve Deizm Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma, Dolapoğlu Anadolu Lisesi ve Mahmut Sami Ramazanoğlu Anadolu İmam Hatip Lisesi Örneği" isimli yüksek lisans tezi ise bir alan araştırmasıdır. Tezin amacı deizm düşüncesinin gençler arasındaki varlığına dair bir durum tespiti yapmaktır. Araştırmacı, çalışma sonunda böyle bir akımın ciddi ya da bilinçli bir şekilde olmadığını fakat bazı gençlerin dünyevi hayat algılarına bir isim bularak kendilerini "deist" ilan ettiklerini ortaya koymuştur. Bu hususta da araştırmacı çevre ve sosyal medya gibi faktörlerin olumsuz etkisini sebep olarak göstermektedir (Harmankaya, 2020).

Koç'un 2021 yılında "Lise Öğrencilerinin Deizm Algılarına Dair Sosyolojik Bir Araştırma Başakşehir Örneği" ismiyle yaptığı yüksek lisans tezi de yine araştırmamıza kaynaklık teşkil edecek bir başka çalışmadır. Çalışmanın grubunu hem öğrenciler hem de öğretmenler oluşturmaktadır. Araştırmanın temel amacı ergenlerin deizm inancına karşı tutum ve algılarının anlaşılması ve nedenlerinin tespit edilerek, sosyo-kültürel çerçevede etkilerini anlamaktır. Araştırmanın sonucunda, ergenlerin deizm düşüncesine karşı bilişsel bir farkındalık içinde oldukları, bununla birlikte gençlerin deizmi, içinde bulundukları ergenlik döneminin sorgulamalarından etkilendikleri, deizmi dünyevileşmenin de beraberinde getirdiği rahat ve özgür yaşama isteği neticesinde tanıdıkları ifade edilmiştir (Koç, 2021).

Çalışkan'ın 2021 yılında yaptığı "Z Kuşağının Deizm Algısı ve Deistliğe Yönelten Sosyolojik Faktörler" isimli yüksek lisans tezi nicel araştırma yöntemiyle hazırlanmış bir alan araştırmasıdır. Deizm Algısı Ölçeği kullanılarak Z kuşağının deizm algıları ortaya konmuştur. Araştırmanın sonucunda Z kuşağı olarak bahsedilen gençlerde deizm algısının belli düzeyde var olduğu gözlemlenmiştir. Çalışmada bu yaş aralığındaki bazı gençlerin Allah ile bağlarını koparmadıkları halde yaşadıkları sosyolojik etkenler sebebiyle dinin ritüel boyutunu ihmal ettikleri ifade edilmiştir (Çalışkan, 2021).

Alan araştırması anlamında bir başka çalışma ise Hamdi Gündoğar ve M. Sait Yürgüç tarafından “Deizm Bağlamında Ortaöğretim Okullarında İnanç Algısı, Adıyaman Örneği” ismiyle kaleme alınan makaledir. Adıyaman il merkezinde yer alan 10 ortaöğretim kurumunda anket çalışması yapılmış ve sonuçları bilimsel bir şekilde değerlendirilmiştir. Araştırma 1150 öğrenci üzerinde yapılmıştır. Bu çalışmayı diğerlerinden ayıran en önemli husus; gençlerin deizme yönelimi ile ilgili olarak çoğunlukla teorik anlamda yapılan ve yeterli bilimsel temele dayanmayan tartışmalardan farklı olarak bilimsel ölçütlere uygun bir şekilde alanda gerçekleştirilmiş olmasıdır. Makalede alan yazın incelemesi ve anket tekniği kullanılmıştır (Gündoğar ve Yürgüç, 2019).

I. BÖLÜM

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.2. Deizmin Tanımı ve Ortaya Çıkışı

Din, tarihin her döneminde insanlar ve toplumlar için hayatı anlamlandırmada rehberlik görevini yürütmüş bir olgudur. İnsanların bir yaratıcısı ile ilişki kurmaları kendilerini güvende hissetme gereğinin bir tezahürüdür. Ancak tarihsel süreçte kişilerin inançlara bakış açıları, toplumlara, kültürlere ve felsefi düşüncelere göre farklılık gösterdiği söylenebilir. Bu farklılığın sonucunda deizm gibi bir takım düşünce veya inanç biçimleri ortaya çıkmıştır.

Deizm, kavram itibarıyla kendi içinde çeşitlilikler barındırır. Dolayısıyla üzerinde ittifak edilen bir deizm tanımının yapılması da mümkün olmamaktadır. Bunun temel sebebi, deizmin ne olduğuna dair görüşlerin birbirinden çok farklı olmasıdır. Ayrıca deizmin ortak bir tanımının yapılamamasının bir başka sebebi olarak deizmin doğduğu coğrafyaların birbirine olan uzaklığı ve deist diye tanınan kişilerin birbiri ile olan ciddi fikir ayrılıklarının olduğu söylenebilir.

Kelimenin kökenine inildiğinde, “Deizm (Deism)”, Latince’de “Tanrı” anlamına gelen “deus” kelimesinden ortaya çıkmıştır. Deizm, Grekçe’de yine “Tanrı” anlamına gelen “theos” kelimesinden türetilmiş olan “Teizm (Theism)” ile aynı kökten gelmektedir. Aslında orijinal haliyle her ikisi de Tanrıların varlığına inanmak anlamına gelmektedir. Bu yönüyle deizm “Ateizm (Atheism)”in antitezini oluşturmaktaydı. Fakat zamanla, deizm, kendine özgü felsefi bir anlam kazanmış ve “doğal din” kavramıyla özdeşleşmiştir (Aydın, 1994:173). Özellikle 16. yüzyıldan itibaren Hristiyan dünyasında başlayan felsefi ve teolojik tartışmalarla birlikte teizm, geleneksel dini inançları savunan zihniyet için; deizm ise, geleneksel inançlara zıt düşen zihniyet için kullanılmaya başlanmıştır (Erdem, 1994:109-110).

Burada deizmin en yaygın şekliyle kullanılan tanımlarına yer vermek gerekirse, Deizm, Tanrı’nın varlığını ve âlemin faili olduğunu kabul etmekle birlikte varlığının ve nihai hakikatinin akıl ile bilineceğini, tanrının âleme müdahalesinin olmadığını, dolayısıyla da

peygamberliğe ve kutsal kitaplara ihtiyaç duyulmayacağını ileri süren felsefi bir düşüncedir (Az, 2018: 69). Tanımdan da anlaşılacağı üzere deizm bir din değil, felsefi bir doktrindir.

Erdem ise deizmi şu şekilde tanımlamaktadır: “*Deizm, Tanrı’nın varlığını ve âlemin ilk sebebi olduğunu kabul etmekle birlikte akla dayalı tabii din anlayışı çerçevesinde nübüvveti şüphe ile karşılayan veya inkâr eden bir felsefi akımdır*” (Erdem, 1994: 109). Cevizci’ye göre deizm, “*Yetkin bir varlık olarak Tanrı’nın varlığına duyulan inanç, yaratancılık demektir. Vahyi, vahyin bildirdiği Tanrı’ı ve dini inkâr ederek, yalnızca akıl yoluyla kavranan bir Tanrı’nın varoluşuna inanmadır.*” (Cevizci, 2002:255). Bolay’a göre ise deizm, “*Her türlü vahyi ve dolayısıyla vahyin bildirdiği Allah’ı ve dini inkâr ederek sadece akıl ile idrak edilen bir Tanrı’nın varlığını kabul eden felsefi bir akımdır. Bu anlayış peygamberlere ve dinlere ihtiyaç olmadığını ileri sürerek “tabii din” fikrini benimseyip müdafaa etmektedir.*” (Bolay, 1984: 64). Bolay burada doğal din vurgusu yapmıştır. Doğal din, aklın bulunduğu din demektir.

2018 yılında ülkemizde “Deizm Derneği” kurulmuştur. Bu derneğin kuruluş manifestosunda kendilerini şu şekilde ifade etmeye çalışmışlardır. “*Varoluşa duyduğumuz hayranlık, biz insanoğlunu, dinsel öğretiler olmaksızın, “evrenin bir yaratıcısının” olduğuna, kozmolojik ve diğer bazı kullanışlı argümanlarla ikna etmekte, sağgörülü mantıksal bir çıkarıma götürmekte ve alçakgönüllü şekilde, ‘Büyük Saatçi’ olan Yaratıcıyı kabulü zorlamaktadır. Büyük patlamadan günümüze kadar geçen zamanda devam eden evrimsel sürecin sonuçlarına, bizler de şahit oluyor, bu sahnede var olmaktan, yaşamaktan ve hayatta olmaktan, yemekten ve içmekten büyük keyif duyuyoruz. Bu nedenle, aslında asker ocağında söylendiği gibi “Yaratıcımıza hamdolsun” diyoruz.*” (Deizm Derneği, 2018). Buradaki ifadelerden deistlerin bir yaratıcıyı kabul etmekle birlikte vahyi ve kutsal kitapları inkâr ettikleri anlaşılmaktadır.

Deizm düşüncesi iki temel anlayış üzerine kuruludur. Bunlardan ilki, evrene müdahil olmayan bir yaratıcı inancı, ikincisi ise hiçbir dini bilgi ve vahiy olmadan salt akıl ile âlemin bilinebileceğidir. Deizme göre akıl Tanrının var olduğunu bilebilecek kadar yüksek donanıma sahiptir. O nedenle deizm, özel bir vahye ihtiyaç duymadan insanın doğası ve aklın evrenselliğine dayalı doğal din anlayışının herkesi doğru bir dine götüreceğini savunmaktadır (Özdemir, 2015: 30).

Verilen tanımlardan hareketle deizmin üç özelliği ön plana çıkmaktadır. Birincisi evrene müdahale etmeyen tanrı inancı, ikincisi akla ve bilime duyulan sonsuz bir güven,

üçüncüsü ise akla dayalı doğal bir din anlayışıdır. Deizmin ortak tanımının olmayışı da tanımları yapanların bu özelliklerden birine veya bir kaçına vurgu yapmış olmalarıdır. Deizmin tanımlarında ortaya çıkan bir başka husus ise deizmin bir din değil, felsefi bir akım veya doktrin şeklinde tanımlanmasıdır. Din olması için, kutsal kitabı veya karizmatik bir dini liderinin olması gerekir.

Deizm düşüncesi, tarihi süreç içerisinde farklı kültürlerde çeşitli şekillerle ortaya çıkmıştır. Deizm düşüncenin kökleri, ilk çağ filozoflarına kadar gider. Sistematik Yunan felsefesinin kurucu filozoflarından biri olan Aristoteles'in (384-322) âlem hakkındaki düşüncesinin, deizm düşüncesine kaynaklık ettiği söylenebilir. Aristo, kendisi salt form olan ve hareket etmeyen ancak bütün hareket eden varlıkların ilk hareket ettiricisi olan bir Yaratacının var olduğunu düşünür. Ona göre ilk hareket ettiren varlık ezeli ve ebedidir, yani varlığının başlangıcı ve sonu yoktur. Diğer varlıklardan ayrıdır, cisim de değildir (Ulutaş, 2021:503). Aristo, tanrının evreni yarattıktan sonra ilk hareket ettirici yani büyük saatçi olarak var olduğunu, bir daha da evrene müdahale etmediği anlayışını benimsemiştir. Bu düşüncesi deizme kaynaklık etmektedir.

Deizm kavramını tarihte ilk kullanan 1564'te Calvin'in öğrencisi Pierre Viret olur. Kavram öncelikle İngiltere'de ve ardından Fransa'da olgunlaşır. Viret, yeryüzünü ve gökyüzünü yaratan bir Tanrıya inanan ama İsa Mesih'i ve öğretilerini reddeden kendilerini deist olarak isimlendiren bir grubun varlığından bahseder (Baloğlu, 202: 86). İngiltere'de deizmin en güçlü savunucusu Lord Herbert'tir. Hobbes, Locke, J. Toland, A. Collins, M. Tindal de meşhur deistlerdendir (Yavuzylmaz, 2018: 19). Başta İngiliz düşünürlerde olmak üzere Tanrıya ve ahiret hayatına inanmakla birlikte kutsal kitapların doğruluğu konusunda ciddi kuşklar ortaya çıkmaya başlamış ve din adamlığı kurumu eleştiri sürecine girmiştir. Teslis inancı, insanın doğuştan günahkâr olduğu anlayışı ve Hz. İsa'nın insanları günahlarından arındırmak için yeryüzüne geldiği iddiaları 16. yüzyıldan itibaren deney gözlem bilgisine ağırlık vermeye başlayan çevreler açısından din bilim sorunlarının derinleşmesine neden olmuştur (Coşkun, 2018: 45).

Diğer taraftan deizm, Batı kaynaklı ve ortaya çıkışı itibariyle hem Hristiyan inancındaki akla aykırı hurafelere, hem de bilim adamları ve çalışmalarına karşı manevi baskı kurmakla yetinmeyip, kurumsal yapılarından elde ettikleri güçle şiddet uygulayan din adamlarına karşı başlatılmış bir harekettir. Deizmi ortaya çıkaran bu durum Batı insanının deizme bir tür "kurtarıcı" gibi sarılmasına sebep olmuştur (Peker, 2018: 22).

Hristiyanlığa tepki olarak ortaya çıkan bir felsefi düşünce olan deizmin zamanla değişerek adım adım kurumsal din sürecine girdiği de görülmektedir. Hristiyanlığa tepki olarak ortaya çıkmasında özellikle ilk deistlerin haklı haykırıışları ve tepkileri göz ardı edilmemelidir. Dorman, Amerikalı yazar ve tarihçi John Toland'ın deizmin ortaya çıkmasına neden olan etkenler noktasında görüşlerini şu şekilde ifade etmektedir. *“Tabii din asıl itibarıyla sade ve kolaydır. Fakat din adamları bu doğal anlayışa kendi bozulmuşluklarını katarak bazı gizem ve efsaneler uydurarak zorlaştırmışlardır. İnsanların duyguları sömürülerek kiliselerde toplanan paralardan menfaat elde etmişlerdir. Din adamları dini kullanarak rahat bir hayat sürerken, kızarmış etlerle beslenirlerken kiliseye yardım etmeyi ibadet olarak gören fakirler yiyecek ekmek bulamamışlardır. Hatta açlıktan dolayı ölenler dahi olmuştur.”* (Dorman, 2017: 225).

1.2. Deizmin Dayandığı Temel Felsefe

Deizm en genel tanımıyla, evreni yarattıktan sonra müdahale etmeyen, köşeye çekilen bir tanrı anlayışını ifade etmektedir (Az, 2018: 68). Deizm, Tanrının insanı yarattıktan sonra onun davranışlarına müdahale etmediğini, dolayısıyla herhangi bir sorumluluğun da ortaya çıkmadığını iddia etmiştir. Ortaçağ Avrupa'sında Hristiyan dini içerisinde kiliseye bir tepki olarak ortaya çıkan deizmin temel olarak kabul ettiği felsefede akıl ön plana çıkarılmış ve her türlü vahiy, mucize ve ahiret gibi soyut kavramlar reddedilmiştir. Aklın her şeyi bilebileceği öne sürülerek peygamberlik makamı yok sayılmıştır (Yavuzylmaz, 2018: 12), (Kütük, 2019: 78).

Rönesans ve Reform süreçlerinde hümanizm, pozitif bilimlerin yükselişi ve yeni coğrafi keşiflerin ortaya çıkması deizmin ortaya çıkmasında rol oynamışlardır. Kopernik tarafından ortaya konulan güneş merkezli evren görüşü ile Galileo'nun dünyanın döndüğünü ileri sürmesi kiliseyi son derece rahatsız etmiştir. Daha sonraki süreçlerde ise Kepler, Newton gibi etkili bilim adamlarının bilimsel çalışmaları ile sağladıkları gelişmeler, evrenin kendi kendine işleyen bir makine gibi görülmesini ve dolayısıyla evrende gerçekleşen her olayın mekanik prensiplerle açıklanabileceği anlayışına sebep olmuştur (Dorman, 2009: 401)

Bilim adamlarının evrenin kendi kendine mükemmel bir şekilde işlediği düşüncesi Tanrı kavramını hayattan dışarı atmayı gerektirmemiştir. Aksine bir makine veya eser ne kadar mükemmel ise, onun yaratıcısı da o kadar mükemmel olduğu sonucuna varılmıştır. Tanrı bu makineyi yapan bir mühendis, bu saati yapan bir saatçidir. O, bu evrendeki düzeni

en iyi şekilde kurmuş ve işleyişi harekete geçirmiş, ondan sonra da müdahale etme gereksinimi duymamıştır. Tanrı, akıl yoluyla idrak edilebileceği için gelenekten gelen hurafeleri savunmakta olan ve bilime karşı çıkan kilise kurumuna gerek olmadığı düşüncesine hâkim olunmuştur (Kütük, 2019: 30).

Kâinata karşı etkisiz olan bir tanrı anlayışının sonucunda doğal olarak bütün vahiy kaynaklı dinlerin reddedilmesi ortaya çıkmaktadır. Deizmde insanların hayatına müdahale etmeyen bir tanrının bir peygamber göndermesi de abes olarak karşılanmaktadır (Bağatur, 2019: 10). Peygamberlik makamını ilk kez inkâr eden topluluk deistler olmasa da bu makamı yok sayma konusuna ciddi bir ivme kazandırmışlardır. Dolayısıyla Tanrı ile kul arasında var olan tüm sistemleri yok saymışlardır. Bunun en büyük sebebi aklın her doğruyu bulmada yeterli bir bilgi kaynağı olduğunu düşünmeleridir.

Deizmin tarihsel sürecine bakıldığında onun daha çok akıl-inanç çatışmasının bir ürünü olduğunu söylemek mümkündür. Fakat Deizme göre Tanrı evrenin işleyişine müdahale etmeyen sadece ilk başlatıcı bir etken olan varlıktır. Bundan dolayı Tanrının herhangi bir sıfatı yoktur. Tanrı ile evren arasında aktüel bir ilişkiden söz edilemez. Böyle bir tanrı evren ilişkisinde tanrının değil insanın etkinliği söz konusudur. Tanrı evreni yarattıktan sonra köşesine çekilmiş ve işleyişi izlemektedir (Gümüş, 2021: 63).

Bu konuda Öztürk, deizmin ortaya çıkış felsefesini şöyle özetlemektedir. “*Gerek ortaya çıkışı esnasında, gerekse geliştiği dönemlerde deizmi besleyen, yanlış din algısıyla birlikte bunu kurumsallaştıran din adamlarının tutumu olmaktadır. O yüzden de mevcut dinsel sunumlara verilen tepkiler süreç içerisinde yeni bir dinselliğin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Sadece tanrı inancını kabul edip dinin diğer alanlarını pas geçmek şeklinde tezahür eden bu düşüncenin adına deizm denilmektedir. Deizm Tanrıyı kabul ettikten sonra eğer ki peygamberi kabul ederse onun ardından evliya, ermiş, mesih, mehdi, gavs vb. gelir korkusuyla sahih dinin tüm ana dinseliliklerini yok etmiştir. Hatta o din adamlarının tövbe alıp günah çıkarmasına karşı olarak ahiret hesabını da ıskalamıştır. Bu sebeple bahsedilen art niyetlere karşı kendisini “Allahçılık” olarak konuşturarak deizm, din sınıfına tepkinin felsefesidir.*” (Öztürk: 2016: 38)

Deizmin dayandığı temel felsefeyi daha iyi ortaya koyabilmek için deizmin tanrı tasavvurunu, Tanrı-evren ilişkisini ve Tanrı-insan ilişkisini irdelemek gerekmektedir. Yukarıda da bahsedildiği üzere deizmin tanrısı evrendeki ilk düzeni koyan ve ilk hareket ettiren bir varlıktır. Evren tanrı tarafından mükemmel bir şekilde yaratılmış ve bir daha

işleyişe müdahale edilmemiştir. Bu bakımdan Tanrının evrende işi bitmiş, köşesine çekilmiştir. Deizmdeki bu tanrı anlayışı diğer semavi dinlerdeki tanrı anlayışından ayrılmıştır.

Dorman'a göre deistin yaratıcı düşüncesinin ortaya çıkarmış olduğu tabloda, pek çok açıdan belirsizlikler vardır. Örneğin deist yazarların birçoğu Tanrı'nın gücünün her şeye yettiğini, irade sahibi bir varlık olduğunu söylemelerine ve evreni mükemmel bir şekilde yarattığını düşünmelerine rağmen, Tanrı'nın âlem ve insan ile olan bağlantısı noktasında tatmin edici bir yaklaşımda bulunamamışlardır. Eşi ve benzeri olmayan, ezeli ve ebedi olan, âlim, adil, güvenilir, yaratıcı, koruyucu ve her şeyin yöneticisi özgür bir varlık olarak ifade ettikleri Tanrı'nın, adeta insanları kendi başlarına bırakması, onlara çeşitli bildirimlerde bulunmaması konusunda yeterli bir açıklama yapamamışlardır (Dorman, 2017: 226).

Deistlere göre evreni yaratan bir varlığın olması zorunludur. Ancak deistler evreni yaratan tanrının ilk yaratmayı yaptıktan ve mükemmel düzeni koyduktan sonra tanrının diğer tüm sıfatlarını yok sayarak onu pasifize ettikleri görülmektedir. Deistlere göre tanrı, evreni yaratıp hareket ettiren bir makinist gibidir. Evrenin var olması bir Tanrının varlığını zorunlu kılmaktadır. Bu durumu Newton saat-saatçi benzetmesiyle açıklamaktadır. Nasıl saatin var olması için bir saat ustasının var olması gerekliyse, evrenin var olması da tanrının var oluşunu gerekli kılmaktadır (Cevizci, 2002: 112). Evrenin işleyişi bir saat gibi kusursuzdur. Saatteki herhangi bir kusur saat ustasının bir kusuru gibi görüleceği için evrendeki düzenin da mükemmel olması gerekir. Çünkü Tanrı kusursuzdur ve evreni mükemmel şekilde yaratmıştır. Mükemmel şekilde yaratılan evrenin işleyişine daha sonradan bir müdahale Tanrı'nın varlığına aykırı olacaktır. Bu yüzden deistler, evren yaratıldıktan sonra yaratıcı tarafından yapılacak bir müdahalenin yaratıcının gücüne ve bilgisine ters düşeceğini savunmuşlardır (Menküç, 2019: 17).

Deizm anlayışında Tanrı insanın davranışlarına müdahale etmez. Bundan dolayı insanın sorumluluğu da yoktur. Tanrı insana vahiy göndermemiştir. Deizme göre insan tanrıyı ve doğru davranışları aklıyla bulabilir. Deizmde ibadet de yoktur. En büyük ibadetin ahlaklı bir yaşam sürmek olduğu kabul edilmektedir. Ahlakın ölçüsü veya kaynağı da kişinin aklıdır. Akıl en doğru yol gösterici olarak kabul edildiği için vahiy ve peygamberlik müessesine gerek duyulmadığı ifade edilmiştir. İnsanın davranışlarında özgür olduğu iddia edilerek insana herhangi bir sorumluluk da yüklenmemiştir.

Deizmdeki Tanrı-insan münasebeti vahiy kaynaklı dinlerdeki gibi insanın sürekli Tanrı ile iletişim halinde olması şeklinde değildir. Deizmde Tanrı, sadece varlık bakımından değil etkinlik bakımından da evrenin dışında tutulduğu için ibadet, dua, tövbe gibi hususlar da doğal olarak anlamını yitirmiştir (Taylan, 2010: 266). Sadece iyiliklerin yapılması ve kötülüklerden uzak durulması insanların mutlu yaşamaları için yeterli görülmüştür. Bu durumun hem toplumdaki huzur için hem de insanın Tanrı'nın insanlara bahsettiği güzelliklere şükür borcunu yerine getirmek için gerekli olduğu ifade edilmiştir. Deizme göre, insan hata ve kötülük yapabilecek potansiyelde bir varlıktır. Kurtuluşa erebilmek için de hatasını fark edip tekrardan doğruya yönelmesi gerekir. Deizm, kurtuluşa ermenin tek yolunun güzel ahlaklı olmaktan ve tövbe etmekten geçtiğini savunmaktadır (Taşkiran, 2011: 78).

1.3. Tarihsel Süreçte Deizmi Ortaya Çıkaran Sebepler

Deizmin ortaya çıkmasında en önemli sebep makul bir din anlayışı talebinin oluşmasıdır. Deizm, uzun süredir devam eden din istismarı sürecinin sonucunda ortaya çıkan bir anlayış olarak göze çarpmaktadır. Dolayısıyla deizm, bir ihtiyaçtan ortaya çıkmıştır. Bu açıdan bakıldığında dönemin şartları itibarıyla deizm bir sebep değil, sonuçtur. Hristiyanlık belirli din adamı zümresi tarafından diğer inananlarını elde tutmak amacıyla hurafe ve gizemlerle doldurulmuş, neredeyse Hz. İsa'nın getirdiği din ile alakası kalmamıştır. Kilise ve din adamlarının tahrif ettiği bu din artık anlaşılabilir ve yaşanılabilir bir hale dönüşmüştür. Kilise de bu durumu bile bile kendi lehine çevirmek istemiş ve böylesi bir durumu makulleştirerek insanlara kabul ettirme çabasına girişmiştir. Ortaçağ'ın bu konudaki meşhur sözü, “inanıyorum çünkü saçmadır” olmuştur (Erdem, 2021: 34).

Bu konuda deistler bu mevcut durumu değiştirmek istemişler ve kendilerini de dinsiz olmadıklarını vurgulamak için “Hristiyan deist” olarak tanıtmışlardır. İlk deistlerin amaçları inancı makul hale getirmektir. Örneğin Hz. İsa'nın ulûhiyetine dair Kilisenin temsil ettiği fikre şiddetle karşı çıkarken teslis anlayışının tenzih fikriyle çeliştiğini söylüyor ve teslisi reddediyorlardı. Bu da Hristiyan ilahiyatçıların deizme savaş açmasına sebep olmuştur (Aydın, 2001: 182).

Akla ve bilime fazlaca güvenen ve Hristiyanlığın mevcut halini akıl almaz gören birçok düşünür, Hristiyanlığı “tarihî din” olarak tanımlamış, bu anlayışı bozulmuş ve akla aykırı görerek eleştirmiştir. Bunun yanında bir de “doğal din” olarak tanımladıkları anlayış vardır ki, bu doğal din anlayışı nerede ve ne zaman olursa olsun her insanın özünde var olan

ve akla uygun olanı temsil ettiği ifade edilmiştir. Dinin akla uygun olmasının gerekliliği sonuna kadar götürüldüğünde vahye ihtiyaç duymayan bir akla ulaşılarak, doğal din sonucuna gidilmektedir. Deistlerin istediği de budur (Gökberk, 2000: 321-322). Deistler akıl dışı bir dinden kaçarken tamamen akla boğulmuş ve dinin hakikatlerinden kopmuş bir sürecin içine girmişlerdir.

Deizmin ortaya çıkmasına sebep olan bir başka gelişme ise din ile bilim arasında ortaya çıkan çatışmalar olmuştur. Kilise tüm hayatı kuşatmış, etkisini göstermiştir. Bilimsel gelişmeler ve bilim de bundan nasibini almıştır. Kilise bu süreçte bilimin yöntemine, muhtevasına ve hedefine kadar her şeyiyle belirleyici bir rol olmak istemektedir. Bu müdahaleler uzun süre devam etmiş ve bilim konusunda Kilisenin söylemlerine karşı çıkanlar ağır cezalar almış, baskılarla sindirilmeye çalışılmıştır. Bu dönemlerin ardından yaşanan bazı gelişmeler, din-bilim ilişkisine dair radikal önerilerin getirileceği paradigmat bir dönüşümün kıvılcımları haline gelmiştir. Din-bilim çatışması ve bu çatışmanın giderilmesi için ortaya konan çabalar esasında deizmi tanımlayan birçok kişinin onu anlatırken kullandığı en önemli unsurlardan biri olmuştur (Aytepe, 2017: 114).

Evren anlayışı hakkındaki fikirlerini bilimsel çalışmalar neticesinde değiştiren Galileo, önce Kiliseden gelen baskı nedeniyle düşüncelerini yalanlamak zorunda kalmış, ancak daha sonra benzeri iddialarını sürdürünce kilise tarafından ev hapsine mahkûm edilmiştir. Bu olay insanlar tarafından din ile bilim arasında bir çatışmanın var olduğuna delil olarak gösterilmiştir (Dorman, 2019: 38). Kilise, dinin sahibiymiş gibi tavır sergilediğinden kilisenin görüşlerinin aksine bir bilimsel gelişmeyi dillendirmek dönemin şartlarında dine karşı gelmek anlamı taşımaktaydı.

Deizmin tanımlarında “akla ve bilime duyulan büyük güven” ifadesi yer almaktadır. O dönemde bilim adamlarının karşısında bir tarafta gözlemleyerek tanımladıkları bir âlem apaçık dururken, buna karşın onların gözlemlerinin yanlış olduğunu iddia eden ve aksini iddia edenleri cezalandıran bir dini anlayış bulunmaktaydı. İşte bu bilim adamlarının muhatap oldukları, karşılarında buldukları dini anlayışı kabul etmektense, akla ve bilime güvenmeleri bir sonuç olarak ortaya çıkmıştır. İlerleyen süreçte bilim adamları ve düşünürler, batıl inanışları ve dini insanlığın ilerlemesi önündeki en büyük engel olarak görmüşlerdir. Netice olarak da Tanrı-âlem ilişkisinde Tanrıyı yaratan ama yarattıklarını yarattığı yerde bırakan bir seyirci konumuna indirgemişlerdir (Aytepe, 2017: 117).

Deizmin bir başka nedeni olarak sosyal ve dini hayatta özgürleşme talebi ön plana çıkmaktadır. Dönemin şartlarında düşünür ve bilim adamları deizme bir kurtarıcı gibi sarılmış ve deizmi özgürlük ihtiyaçlarına bir cevap olarak görmüşlerdir (Peker, 2018: 22). Dönemin bilim adamları, inanmaktan vazgeçmeyen ancak kilise bünyesinde kurumsallaşıp batıl inançlarla doldurulmuş geleneksel Hristiyanlıkla, gözlerinin önünde gerçekleşen bilimsel keşiflerin olumlu sonuçları arasında sıkışıp kalmış düşünürlerden oluşmaktaydı.

Bu düşünürler, ne hurafeye boğulan akıl dışı gizemli bir dini kabul edebiliyor, ne de tam karşısında duran ateizmi kendilerine uygun görüyorlardı. Böyle bir çıkmazdan kurtuluş olarak da yaygın rasyonalizm ve doğal din yaklaşımlarının etkisinde kalarak, âlemi mükemmel bir makine gibi yarattığı düşünülen, yaratan ve yaratılmış olanın mükemmelliği sebebiyle âleme müdahale ihtiyacının hissedilmediği bir Tanrı-âlem ilişkisini ortaya koymaya çalışmışlardır. Hem dinin hem bilimin hem de aklın ihtiyaçlarını karşılayabileceklerini veya böyle inanarak dini, bilimsel ve toplumsal özgürlüklerin önünü açabileceklerini düşünmüşlerdir (Öztaş, 2006: 25). Dolayısıyla Kilisenin her türlü farklı düşünceye dair özgürlük karşıtı baskıcı tavrı, bir özgürlük sorunu doğurmuş ve deizme giden yolun kapılarını aralamıştır.

Diğer taraftan bir sebep olarak Hristiyanlıkta mezhepler arası çatışmaların çokça yaşanması gösterilebilir. Bunun sonucunda kilise farklı inanç ve mezheplere karşı tahammülsüzlüğe sevk etmiş ve bir çatışma ortamı oluşturmuştur. Böylelikle deistler mezheplerin üstünde ve dışında bir din olgusunu aramaya başlamışlardır. Bunun da ancak tüm dinlere hoşgörülle bakmakla mümkün olacağını düşünüp, zamanın yaygın görüşlerinden biri olan Stoacılık kaynaklı “doğal din” anlayışını kendi itikatları haline getirmişlerdir (Başçı, 2018: 35).

Deizmin ortaya çıkmasındaki bir başka sebep ise, Hristiyanlıkta zamanla dini oligarşinin oluşmasıdır. Hristiyanlara göre Kilise yeryüzünde Tanrının temsilcisidir ve orada karar verici durumda olan din adamlarının kararları Kutsal Ruh tarafından onaylanmaktadır. Tanrı ile insan arasında özel bir ilişki olduğunu düşünen deistler, Kilisenin bu kurumsal durumunu şiddetle eleştirmişlerdir. Deistlere göre kilise, ayrıcalıklı bir din adamı sınıfı oluşturarak insanlar üzerinde egemenlik kurma çabası içine girmiştir. Yine bu din adamları bu egemenliği korumak adına insanları cahil bırakarak her türlü bilimsel gelişme ve yenilik karşısında despot bir tavır takınmışlardır (Dorman, 2009: 365). Batı düşünce tarihine bakıldığında Kilisenin tanrı adına kendini yetkili görmesi gerçekten de çok sayıda insanı

dinlerinden soğutmuş görünmektedir. Bunlardan Tanrı inancını kaybetmek istemeyenler deist olurken, çok sayıda kişinin bu sebepten ateist olduğunu söylemek abartı olmayacaktır. Batılı birçok ateist düşünürün dine karşı oluşan tavrında büyük oranda Kilise ve onun kurumsal yapısının etkisi büyüktür (Erdem, 2021: 47).

Burada zikredilecek son sebep ise dini metinler içinde yer alan çelişkili ifadelerdir. İncilin insanlar tarafından tahrif edilmesini deistler fark edip dile getirmişlerdir. Dorman'a göre, asli günah olarak da bilinen insanın doğuştan günahkâr olması, Hz. İsa'nın ilahi bir tabiata sahip olması, insanları arındırmak ve kurtarmak için yeryüzüne geldiği iddiaları, deistlerin bu yola girmelerinin en önemli sebeplerindendir (Dorman, 2009: 362). Buraya kadar deizmin tarihi süreçteki sebeplerine bakıldığında bahsedilen sebeplerin büyük çoğunluğunun kilise ve uygulamaları olduğu görülmektedir. Aslında deizmi ortaya çıkaran faktörün kilisenin bizatihi kendisinin olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

1.4. Günümüzde Deizmin Yaygınlaşma Sebepleri

Ortaçağ Avrupa'sında deizmin ortaya çıkış sebebi ile günümüzde deizmin yayılımının sebeplerinin benzerlik göstermediği söylenebilir. 17. yüzyılda deizm fikrini ortaya çıkaran sebeplerin günümüzde İslam dininin özünde olmadığını söylemek mümkündür. Son yıllarda Türkiye'de deizmin yaygınlaştığına dair haberlerin medyada sıkça yer aldığı görülmektedir. Gerçekte deizmin mi yaygınlaştığı yoksa deizmin yaygınlaştığına dair haberlerin mi arttığı yönündeki tartışmalar devam etmektedir. Aralarında muhafazakâr ailelerin çocukları da olmak üzere gençlerin deizme yöneldiği şeklinde medyatik iddiaların ciddi anlamda bilimsel araştırmalara dayandığını söylemek zordur. Bu konuda doğru bilgi ve sonuçlara ulaşmak için gençler üzerinde saha araştırmaları yapılması ve elde edilen verilerin bilimsel yöntemlerle değerlendirilmesi gerekir (Gündoğar, Yürgüç, 2019: 649).

Okumuş, deizmin bizatihi kendi ifadesiyle bu mahalleye ait olmayan bir olgu olduğu kanaatindedir. O'na göre deizm, ortaya çıkışı şekliyle tevhit dininin tahrif edildiği başka kültürlerin bir sonucudur. Ancak başka mahallenin çocuğu olan bu düşüncenin sınırların kalktığı küreselleşen dünyada Müslüman mahallesine taşınmasının kolaylaştığını ifade etmektedir. Artık Müslüman mahallesinde bu yönelimlerin yerleşmeye başladığı görülmektedir. O sebeple deizm Müslüman coğrafyaların dinsel sorun alanının içine girmiş bulunmaktadır. Bu topraklarda yavaş yavaş canlanmaya başlayan deizm, açılımları ve tepkiselliği üzerinden sunulan dine karşı geliştirilmiş olan bir tepki hatta protesto hareketi olduğu ifade edilebilir (Okumuş, 2017: 205-206).

Deizm konusu toplumda henüz akademik toplantılarda tartışılırken son yıllarda imam hatip öğrencileri arasında yaygınlaştığı haberleri medyanın da etkisiyle yayılmış ve bu konuda tartışmalar da başlamıştır. Baloğlu, kapitalizmin ortaya çıkardığı popüler tüketim kültürü deizm kavramını gündeme getirdiğini ifade etmektedir. O'na göre deizm vahşi kapitalizmin müsrif tüketim kültürüne ayak bağı olan kurumsal dinlerin zayıflatılması amacıyla ortaya çıkmıştır. Daha da önemlisi, vahşi kapitalizm, deizmi sevimli, şirin bir imaj ve müspet bir içerikle sunarken, modern özgürlükçü yaşam tarzı ile de özdeşleştirilmiştir (Baloğlu, 2021: 32).

Başçı ise, deizmi günümüzde bir dünya dini haline getirmek isteyen küresel güçlerin varlığından bahsetmektedir. Deistlerin küresel güçler tarafından desteklendiğini ifade ederek bu küresel güçlerin, dinleri, özellikle de İslâm dinini kurmuş oldukları düzenin önünde en büyük engel olarak gördüklerini ifade etmektedir. Uluslararası kurumsal deist oluşumlar kurdukları Web siteleri ve diğer kitle iletişim araçları ile dünya çapında faaliyet yürütmektedirler. Küresel güçlerin hedefinde Müslümanların fikri yapısını deist olarak değiştirmek bulunmaktadır (Başçı, 2018: 36).

İlk olarak Hristiyanlık dininin tahrif edilmesiyle kilisenin baskıcı tutumuna tepki olarak ortaya çıkan deizm, zamanla dünyanın küreselleşmesiyle İslam coğrafyasında da varlığını göstermeye başlamıştır. Dünyanın en ücra köşesindeki bir olay veya fikrin hızlı bir şekilde her yere ulaşması deizm gibi Batı kaynaklı bir felsefi akımın İslam toplumlarında da görülmesine imkân sağlamaktadır. İslam toplumlarında deizm düşüncesinin varlığından söz etmenin mümkün olmadığı kanaatini taşıyanlar olsa da yukarıda aktarılan bilgiler ışığında ve küreselleşmeyle birlikte deizmin Müslüman toplumlar için de önemli bir inanç meselesi haline geldiğini söylemek mümkündür.

Nitekim Haziran 2017 tarihinde MAK Danışmanlık tarafından yapılan “Türkiye’de Toplumun Dine ve Dini Değerlere Bakışı” adıyla bir araştırma yapılmıştır. Bu araştırmada “Allah’ın varlığına, birliğine bizi yaratıp yaşattığına inanıyor musunuz?” şeklindeki soruya toplumun %86’sı “Evet” derken aynı soruya, “Evet, Allah’ın sadece varlığına bizi yarattığına inanıyorum ama her şeye karıştığını karışacağını düşünmüyorum” diyen kavramsal anlamda deist diye ifade edebileceklerimizin oranı %6 olmuştur. “Hayır, Allah’a inanmıyorum” diyerek ateist olduğunu ifade edebileceklerimizin oranı %4, farklı çekincelerle bu soruya cevap vermeyenlerin oranı %4 olarak değerlendirilmiştir (MAK Danışmanlık, 2017). Bu araştırmaya göre 2017 yılında ülkemizde deizm düşüncesini

taşıyanların oranı %6 olmuştur. Bu da deizm düşüncesinin etkili olmaya başladığına dair bir delil olarak gösterilebilir.

Gerçekte bu araştırmanın inanç esaslarıyla ilgili diğer soruları incelendiğinde deist oranının daha fazla olduğu tahmin edilmektedir. Konrad Adenauer Stiftung tarafından yapılan gençlik araştırması raporu incelediğinde ise “Yaşamımı din kurallarına göre şekillendiririm” şeklindeki ifadeye gençlerin %30’u katılmıyorum derken %31’i kararsız kalmıştır. Aynı araştırmanın “Din ve bilim birbiri ile ters düştükleri zaman bilimin dediğini kabul ederim” ifadesine gençlerin %29’u katılırken %36’sı ise nötr olarak kendisini ifade etmiştir (Konrad Adenauer Stiftung, 2017: 16-17). Bu araştırma, gençlerin hayatındaki dinin yavaş yavaş etkisini yitirdiği ve bilimsel bilginin dini bilgiye tercih edildiği görülmektedir. Dolayısıyla gençlerde deizmin ana fikri canlanmaya başladığı söylenebilir.

Türkiye Cumhuriyeti tarihinde deizm bağlamında en önemli gelişmelerden birisi 2018 yılında 12 kurucu üyenin girişimiyle Deizm Derneği’nin resmen kurulmasıdır. Bu derneğin Deizm kuruluş bildirgesinde şu ifadeler yer verilmektedir. *“Sevgili halkımıza; bizler, Deizm Derneği kurucu üyeleri ve Türkiye’nin fikri hür, vicdanı hür, irfanı hür deist yurttaşları olarak, yakın dönemde devlet erkânını ve siyasi gündemi ve de sosyal medyayı haftalarca meşgul eden, deizm ve deistler hakkında önyargılarla söylenen sözler ve çirkin yaftalamalar sona ermesi isteriz. Biz deistlere artık haksızlık yapılmaması ve bu vatanın evlatları olarak, iyi vicdan ve hür iradeyle, herkesin tanrı vergisi vicdanlarında yer bulmamız amacıyla bu kuruluş beyannamemizde düşüncelerimizi ve fikirlerimizi beyan eder ve kendimizi tanımlarız. Tüm bu nedenlerle, Türkiye deistleri olarak, İstanbul merkezli Deizm Derneği’ni kurarak ortada ve görünür olmayı bir vazife bildik. Bu vesileyle, Deizm Derneği kurucuları olarak bizler deist inancımızı, düşüncemizi ve fikrimizi henüz nasırlaşmamış yüreklere erişsin diye beyan ederiz.”* (Deizm Derneği, 2018).

Deizmin yaygınlaşma iddialarından sonra çalışmamızın bundan sonraki kısmında yayılmasına sebep olan faktörler irdelenecektir. Yapılan çoğu araştırmalarda deizmin yaygınlaşmasının en büyük sebebinin sekülerleşme olduğu görüşü paylaşılmaktadır. Seküler kavramı Latince olup, “sauculum” sözcüğünden gelmektedir. Seküler aynı zamanda “çağ” ya da “çağın ruhu” demektir. Terim olarak ise, dünyaya ve dünyevi şeylere ait olma ve kilise ile din ilişkilerinden uzaklaşma anlamına gelmektedir (Özay, 2020: 122). Sekülerleşme, dini kuralların insanın bireysel ve sosyal hayattaki yoğunluğunun azaltılması ve dünya merkezli bir yaşam tarzının benimsenmesini ifade eder. Aynı zamanda sekülerleşme, deistlik bir

inanca ve yaşam tarzına sahip olmanın ve Batılılaşmanın veya modernleşmenin doğal bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Seküler anlayışla insanların sosyal hayatlarında veya bireysel düşünce ve duygularında dini kuralların etkisinin zayıflatılması amaçlanmaktadır (Köse, 2002: 13).

Sekülerleşme, geçmişte Batı toplumunun ve gerçekte bütün toplumların hayatının odak noktası olan dini kurumların, dini ritüellerin ve dini düşüncelerin kısaca dinî yaşamın çöküşe geçme sürecidir. Bu durum bir anlamda Peter L. Berger'in ifadesiyle “batı toplumlarının üzerindeki kutsal kubbenin çökmesi” anlamına gelmektedir (Berger, çev. Coşkun, 2000: 167). Sonuç itibariyle Batı'da "Hristiyanlığın altın çağı" sona ermiş, Hristiyan toplumları dini neredeyse tamamen hayatlarından çıkarmıştır. Hayatlarında dinle ilgili veya dinî olan ne varsa yerini dünyevi şeyler almıştır. Öztaş, sekülerizmin bundan sonra kimsenin kabul veya reddedeceği bir durum olmadığını ifade etmiş ve sekülerizmi en basit ve masum kültürel ürünlere bile yerleşmiş, kamusal ve özel hayattaki davranışlarımız için bilinçaltı bir temel teşkil eden bir dünya görüşü olduğunu belirtmiştir (Öztaş, 2006: 38).

Modernizmle birlikte sekülerizm ortaya çıkarken, sekülerizm de deizmi ortaya çıkaran ve onu destekleyen en önemli dayanak noktalarından birisi olmuştur. Deizm, din hakkındaki felsefi tartışmalar açısından kendi modasını yitirmiş olsa da dünyevileşmeye katkı sunan temel yapı taşlarından birisi olması sebebiyle dini hayat üzerindeki etkisini devam ettirmektedir. Aynı zamanda, son zamanlarda ülkemizde başlayan deizm tartışmalarını da sekülerleşmenin doğurduğu bir sonuç olarak değerlendirmek mümkündür. Bundan dolayı tarihsel bir felsefi hareket olan deizmin sekülerleşmeye giden yolda bir basamak olduğu fakat gelinen noktada sekülerleşmenin bir sonucu olarak deizmin tekrar gün yüzüne çıktığı söylenebilir (Okutan, 2021: 58-59).

Maddi olarak refah seviyesinin artmasıyla birlikte bazı kesimler dinin koyduğu kural ve kaideleri zamanla sıkıcı görmekte, dini özgür davranışlarının karşısında bir engel olduğunu düşünmektedirler. Çünkü din, dünyevileşen o kesime göre bazı konularda hayatı sınırlayan bir olgudur. Ancak din, insan hayatını belli bir düzende yürütmesi için kural ve kaide koymakta, ibadet, amel ve ahlaki alanlarda sınırlamalar getirmektedir. Aslında her dinin insanın hayatını belli bir düzene koymak için kural ve kaideleri vardır. Bu kurallar dünya hayatı için de geçerlidir. Ancak dünyevileşmiş insanlar dinin ve dolayısıyla yaratıcının yaşam tarzlarına müdahalede bulunmasından rahatsızlık duyduğu ifade edilmektedir. Bundan dolayı, erkek kadın ilişkileri, içki, faiz gibi konularda İslam'ın

getirdiği sınırlılıkları kabul etmemektedirler. Bu düşünceler zaman içinde deistlik bir yaşam tarzını beraberinde getirmektedir (Gündoğar ve Yürgüç, 2019: 651).

Benzer düşünceyi Özarslan, modern dünyada gençlerin refah ve zenginliğin artmasıyla birlikte kendilerine sorumluluk yükleyen onlara göre dinin sıkıcı ve kural koyucu tarzından uzaklaştığını ve Tanrı'nın olmadığı sınırsız bir özgürlüğü tercih etmek istediklerini söyleyerek desteklemektedir (Özarslan, 2019: 1013). Popüler kültürün çekiciliğine karşı direnç gösteremeyen ve istedikleri gibi hayat sürmeyi arzuladıklarından dinin kurallarıyla aralarına mesafe koyan, ancak tamamen dinden kopmayı göze alamayan muhafazakâr gençler, deizme eğilim göstermektedir (Peker, 2018: 38).

Günümüz insanlarının çoğunluğu kendisini dini inanç bakımından Müslüman olarak görmesine rağmen kendisini muhafazakâr değil, seküler olarak tanımlamayı tercih etmektedir. Dini kuralların kendi hayatında etkin olmadığını savunmaktadır. Böyle düşünenleri literal anlamda deist olarak tanımlamak mümkün değilse de pasif deist olarak tanımlamak mümkündür (Coşkun, 2017, s. 234).

Diğer taraftan günümüzdeki sekülerleşmenin doğurduğu deizm düşüncesi ile Hz. Muhammed dönemindeki müşriklerin tanrı tasavvurunun birbiri ile benzerlik gösterdiğini söylemek mümkündür. Çünkü Onlar da istek ve arzularına göre hareket etmek istemişler ve hayatlarından Tanrıyı kenara itmişlerdir. Bununla ilgili Kur'an-ı Kerim'de Allah: *"Yine onlara, "Göklerden su indirip de onunla ölü toprağa hayat veren kimdir?" diye sorsan, hiç tereddütsüz "Allah'tır" derler. De ki: "Hamd Allah'a mahsustur; ama onların çoğu akıllarını kullanmazlar."* (Ankebut/63) buyurmaktadır. Belli bir servetle birlikte seküler hayata yönelen müşriklerin Allah'ı esasen kabul etmelerine rağmen hayatlarında emirlerine yer vermek istemediği görülmektedir.

Deizmin günümüzde yaygınlaşmasının başka bir sebebi olarak ailenin çocuk üzerindeki tesirinin azalması gösterilebilir. Geleneksel aile formatında temel bilgileri ve hayata bakış açısını aileden alan gençler, günümüzde doğru veya yanlış, son derece farklı fikirlerle karşılaşmaktadır. Her şeyi bilen ve yol gösteren baba modelinin yerini gücü ve otoritesi kırılmış ve sözünün ağırlığı kalmamış bir baba modeli devralmıştır Babanın örnek ve ideal kişiliği hızla aşınmaya başladığı için çocuk babasının inancını değer yargılarını beğenmeyip basit görmeye başlamaktadır (Kütük, 2019: 40). Dolayısıyla ailenin çocuğun başta dini değer ve düşünceleri olmak üzere üzerindeki fonksiyonu yavaş yavaş zayıflamaya başlamaktadır. Bu da deizm gibi din dışı akımlara kapılmalarına sebebiyet vermektedir.

Dünyevileşme ile birlikte dini hassasiyetleri olan bir ailenin geleneksel yapısı bozulmaya başlamaktadır. Geleneksel aile yapısında dede, nine, anne ve baba gibi aile fertlerinin aile hayatının oluşmasında ayrı ayrı görevleri bulunmaktadır. Bu görevler olumlu anlamda ailenin oluşumuna katkı sağlamaktadır. Ancak seküler yaşamın etkili olduğu toplumda bu görevler önemini zaman içerisinde yitirmektedir. Seküler anlayışta aile kurumunun kendisi bile vazgeçilmez değildir. Hatta aile kurmak da bir gereklilik olarak görülmemektedir. Sekülerizmde hazcılık ve faydacılık toplumda aile kurumunun önüne geçmektedir. Böyle bir düşünce Müslüman aile yapısını ve Müslüman toplumunu tehdit etmekte ve muhafazakâr bir toplumu zaman içerisinde yozlaştırıp, kimliğinden uzaklaştırmaktadır (Gündoğar, 2020: 253).

Medyanın deizm propagandası yapması da yaygınlaşmasına sebebiyet veren başka bir faktördür. Özellikle sosyal medyada her gün kaynağı belli olmayan, yazarın herhangi bir sorumluluk üstlenmediği ve keyfi açıklamalar olan din adına paylaşımlar yapılmaktadır. Maalesef din adına uydurulan şeylerin, din adına sunulması özellikle gençler üzerinde ciddi tahribata neden olmaktadır. Ünverdi'nin 2019 yılında din karşıtı yayınlar ve gençlerin ateizme yönelme sebeplerini incelediği araştırmasında gençler, en çok din karşıtı söylemler ve sosyal medya yayınlarından etkilendiklerini belirtmişlerdir (Ünverdi, 2020: 169). Medyada deizmin açıkça propagandasının yapılması deizmi bir akım olarak daha fazla görünür kılmaktadır. Bu durum deizmi gençlerin ilgi alanına sokmaktadır.

İnternet, teknolojik gelişmelerle birlikte her türlü bilgiye çok kolay bir şekilde ulaşan gençleri deizm gibi konularda etkileyen en önemli unsurlardandır. İnanç konuları hakkında bazı internet sitelerinde, kişisel bloglarda veya Instagram, Facebook, Twitter gibi sosyal ağlarda gündem oluşturulması, eksik veya yanlış bilgiler verilerek din karşıtı propaganda yapılması gençlerin kafalarını karıştırmaktadır. Akıllarını karıştıran dini konulardaki soruları bu alandaki uzman kimselere sormamaları neticesinde gençler farklı dini akımlara kapılabilmektedir. Bununla birlikte televizyon programlarında dini konulardaki bazı ihtilafli meselelerin gündeme gelmesi, din karşıtı söylemlerin ifade edilmesi, özellikle bazı kesimlerin din istismarı yaparak dini kötüye kullanması insanların dini inançlarını ve din algılarını olumsuz yönde etkilemektedir (Dorman, 2017: 16).

İnsanlar, dinî ve kültürel değerlere aykırılık teşkil eden ve toplumsal duyarlıkların göz ardı edildiği diziler ve televizyon programlarına, normal şartlar altında karşılaşma imkânı bulunmamasına rağmen sosyal medya aracılığı ile ulaşabilmektedir. Kendi kültüründen uzak

kültürlerin filmlerine, dizilerine, reklamlarına ve benzeri diğer yapımlarına çok rahat bir şekilde ulaşabilmekte veya maruz kalabilmektedir. Dolayısıyla günümüz insanının kültüründen getirdiği değer yargılarında, yaşam tarzlarında ve davranış alışkanlıklarında dönüşümler yaşanmaktadır (Gündoğar, 2020: 255). Ayrıca deizm gibi din karşıtı akımlarla ilgili çok fazla yayın olması, internet erişiminin kolaylaşmasıyla birlikte deizm gençlerin üzerinde etkisini artırmıştır. Bu din karşıtı yayınlarda yaratıcının, kutsal kitapların, peygamberlerin, vahyin varlığının tartışıldığı ya da kabul edilmediği görülmektedir. Bu tarz din karşıtı kitap veya dergilerin gençler tarafından ilgiyle takip ediliyor olması da deizmin gençler üzerindeki yayılımının nedenini açıklayan bir durumdur.

Diğer taraftan gençlerin ergenlik dönemindeki bir takım sorgulama, şüphe ve tereddütlerine cevap bulamaması deizm düşüncesinin yayılmasında önemli bir faktör olduğu ifade edilebilir. Ergenlik, en büyük bocalamaların yaşandığı, en keskin değişimlerin olduğu ve biyolojik, psikolojik ve sosyal alanlarda en önemli gelişmelerin olduğu zaman dilimidir (Bahadır, 1994: 13). Bu dönem gençler açısından yavaş yavaş dini uyanış ve gelişim yaşları olarak da değerlendirilebileceğinden ergen olan kişi sıkça doğaüstü ve metafizik konuları düşünmeye başlar. Ergenlik döneminde dini sorgulamaların fazla olması, ergen olan kişinin bu zamana kadar sorgulamadıklarını sorgulamasına ve dini inanışlardan şüphe etmesine neden olur. Lise düzeyinde yapılan araştırmalar bunu destekler nitelikte olup, bu araştırmalar, ergenlerin inanç konusunda ciddi şüphe ve tereddütler içerisinde olduklarını, merak ettikleri konuların başında da inanç meselelerinin geldiğini ortaya koymaktadır (Osmanoğlu, 2014: 199). Hem bedensel hem de ruhsal değişmelerin yoğun olarak yaşandığı ergende dini şüpheyile birlikte gelişim döneminin etkisi, ergenlik çağına girme, bağımsızlık kazanma arzusu, dualara karşılık bulamama, ölüm, hastalık, musibet gibi olumsuzlukları tecrübe etme gibi etkenler, deizm gibi düşüncelerin yaygınlaşmasına neden olan etkenler olarak karşımıza çıkmaktadır (Şimşek, 2018: 33).

Din ile bilimin yan yana olamayacağını savunan ve dinin verileri ile bilimin verilerini çatıştıran bir düşüncenin de deizmin yayılımında etkin rol oynadığı ifade edilebilir. Hâlbuki din-bilim ilişkisinin Hristiyanlık düşünce tarihindeki süreciyle, İslam düşünce tarihindeki sürecinin farklı olduğu görülmektedir. Batı'da Hristiyanlık dini sır, gizem ve mucize ağırlıklı bir mahiyete sahip olup, din hurafelerle doldurulmuştur. Hristiyanlığın temel inanç esasları bilimle çatışırken, İslam dini; inananlarını sürekli olarak ilim sahibi olmaya, bilim üretmeye,

aklını kullanmaya, düşünmeye, tefekkür etmeye teşvik etmektedir (Çetin, 2019: 66). Dolayısıyla bu iddianın gerçeklik payı bulunmamaktadır.

Bazı dini cemaat ve grupların veya dini temsil etme makamında olan bazı kişilerin yanlış davranış ve uygulamaları bilimin arka planda tutulmasına sebebiyet vermektedir. İslam dinini tam manasıyla bilmeyen insanlar dinin bilimsel gelişmelere engel olduğunu düşünmektedir. Bu şekildeki bilerek veya bilmeyerek yapılan algı operasyonları gençlerin İslam dinine olan düşüncelerini de etkilemektedir. Konya’da İKDAM Eğitim Derneği ve Uluslararası Öncü Eğiticiler Derneği tarafından gerçekleştiren “Gençlik ve İnanç” konulu çalıştayda din ve bilimin çeliştiği düşüncesini besleyecek dini anlatımlar öğrencilerde inanç bakımından birçok soruna neden olduğu ifade edilmektedir (İktibas Dergisi, 2018). Ancak deizmin din ile bilimin çatıştığını hatta çeliştiği iddiası tamamen İslam’ın tam olarak bilinmemesinden kaynaklanmaktadır. Bununla ilgili Kur’an-ı Kerim’de “*Hiç düşünmüyor musunuz?*” (Saffat/15), “*Kesin olarak inananlar için kendi nefislerinde birçok alametler vardır. Hala görmüyor musunuz?*” (Zariyat/20-21) gibi birçok ayette düşünmeye ve akla kullanmaya verilen önem vurgulanmaktadır. Dolayısıyla insanların İslam dinini tam olarak tanımaması ve kulaktan dolma bilgilerle dini öğrenmesi deizmin yayılmasına sebebiyet vermektedir.

Din dilinin günümüz insanına hitap edememesi de deizme yönlendiren faktörlerden biri olarak gösterilebilir. Öyle ki, modern çağın insanına din sunumu yapmak isteyen kişiler, günümüzde değil de geçmiş çağlarda yaşıyormuşçasına hareket etmektedir. Anlatılan konular, verilen örnekler ve anlatım tarzları bu çağın insanından ziyade yüzyıllar öncesinin itaatkâr insanına hitap eder nitelikler taşımaktadır. Yapılan dini sunumların belli seviyeye gelmiş akıl sahipleri üzerinden değil de hikâyemsi olarak insanlara aktarılması, televizyonlarda insanları ağlatan söylemlerin revaç bulması, dinî olanın akıl dışına çıkarılmasının bir adımı olarak değerlendirilebilir. Bununla birlikte din dilinin otoriter şekilde sunulması, yumuşak bir dil yerine sert ve dışlayıcı bir dilin kullanılması, belli kopmaların ve şüphelerin olmasına neden olabilmektedir (Okumuş, 2017: 184). Bu durumun ise gerek gençlerin gerekse de toplumun dine bakışını etkilediği ve deizme kapı araladığı söylenebilir.

Din dilinin dışlayıcı ve siyah beyaz yapısının önemli bir sorun teşkil ettiğini ifade eden Okumuş’a göre her günah işleyeni cehenneme sokan bu dil, hayata sadece sevap-günah, doğru-yanlış, hidayet-dalalet parantezinden bakmaktadır. Ötekine karşı hoşgörüyü

kaybetmiş, sert ve sevimsiz bir dil kullanan din adamlarının bu nesille iletişim kurma imkânının olmadığını ifade etmektedir (Okumuş, 2018: 70-71).

Deist inanişâ sahip olanların dinle alakalı kafalarındaki olumsuz kanaatlerden birinin de dini kuralların özgürlüğü sınırlayan bir faktör olduğunu düşünmeleridir. Deistlere göre din denilince akıllarına genel olarak insan özgürlüğünün askıya alındığı ya da kısıtlandığı fikri gelmektedir. Bu şekilde bir düşünceye sahip olunmasındaki temel neden ise dini anlatan kişilerin tutum ve davranışlarıdır. Çünkü dini anlatma sorumluluğunu üstlenen kişiler, din ve özgürlük terimlerini naif bir kavrammış gibi kullansalar da pratikte bunun böyle olmadığı bilinmekte, kişilerin özgürlüklerinin elinden alınacağı kaygısı ortaya çıkmaktadır (Okumuş, 2017: 186). Din adamlarının sadece İslam'ın yasakladığı şeyler üzerinden konuşmalar yapması bu kanaati geliştirdiği söylenebilir.

Aynı zamanda yeterli bilgi ve donanıma sahip olmamasına rağmen din bilgini olarak bilinen kişilerin Kur'an, sünnet ve bilimsel gerçeklere aykırı beyanları ve uygulamaları da dine mesafeli yaklaşılmasının önünü açmaktadır. Çünkü bu kişiler, bazen de tartışma üslup ve adabını yok saymaları sebebiyle ya da şöhret namına herhangi bir uç fikri ön plana çıkartarak dinden uzaklaşılmasına neden olabilmektedir (Coşkun, 2017: 65). Kilisenin yanlış tutumu ve din adamlarının kendilerince dini yorumlamaları nasıl ki deizmin doğuşuna neden olduysa, aynı şekilde din adamlarının ya da dindarların da tutum ve davranışları gençlerin dine mesafeli yaklaşmalarına, farklı dini arayışlara yönelmelerine sebebiyet vermektedir (Karaköse, 2007: 116). Dolayısıyla, deizmin yaygınlaşmasında dinin yanlış anlatılması ve dini konuların yanlış bir üslup ile sunulması dinden ve dini değerlerden uzaklaştıran bir durumu ortaya çıkarmaktadır. Dini temsil noktasındaki kişilerin yanlış tutum ve yaklaşımalarının özellikle gençler tarafından 'bunlar Müslüman' ben Müslümanlardan olmayacağım' düşüncesini yaygınlaştırdığını söylemek mümkündür.

Dini temsil noktasında olan din adamlarının yapmış oldukları hatalı davranışlarının faturası tamamen dine kesilmektedir. Özellikle sosyal medyada yayınlanan din adına konuşan kişilerin hurafelerle dolu söylemleri veya göstermiş olduğu ahlaki zafiyetleri günümüz insanlarını deizme yönlendirdiği söylenebilir. Öztürk'e göre "deizm, Allah'a imanı samimiyetle korumak ve dini temsil ettiğini söyleyen sahtekâr, riyakâr düzenbazların yaşadıkları riyakârlıklara bulaşmamak için günlük hayatı dinsel verilere göre yaşamaktan uzak kalmaktır." (Öztürk, 2016: 53). Öztürk burada deizmi tanımlarken riyakâr ve sahtekâr

din adamlarının yaptıklarına bulaşmadan yaşamaya vurgu yapmaktadır. Aslında deizme sebebiyet veren bir durumu da ortaya çıkarmış olmaktadır.

Yapıcı'nın gençler üzerinde yaptığı bir çalışmada gençler din adamlarının yaptığı hataları eleştirmişlerdir. Özellikle adı tacizle anılan şeyhler ve hocalar eleştirilmiştir. Kur'an Kurslarında kız çocuklarına yapılan tacizler, cinsel konularda uç örneklerin verilmesi gençler tarafından eleştirilerek dile getirilmiştir. Bu araştırmada dindar ve din adamlarının bu tür söylem ve eylemleri gençler tarafından duyulan nefret açık bir şekilde ifade edilmiştir (Yapıcı, 2020: 29). Bu durum din adamlarına yönelik güveni sarsmakta ve gençleri dinden uzaklaştırarak deizm gibi din dışı eğilimlere itmektedir.

Örgün din eğitiminin verildiği okullarda Allah tasavvurunun gençlerin ihtiyaçlarına uygun şekilde verilememesi, eksik veya yanlış verilmesi de gençleri inanç noktasında tereddütlere düşürmektedir. Bu durum zamanla gençlerin akıllarında âleme ve yarattıklarına uzak bir Allah tasavvurunu meydana getirmektedir. Din kültürü ve ahlak bilgisi derslerindeki öğretim programlarının gençlerin güncel hayattaki ihtiyaç ve beklentilerine göre planlanmaması ve dinin sadece geleneksel bir öğreti olarak sunulması gençlerin din denilen olguya ihtiyaç olmadığı düşüncesine neden olmaktadır. Din kültürü ve ahlak bilgi öğretmenlerinin dini konuları güncel hayatla iç içe sunması, geleneksel bir din anlayışından ziyade gençlerin dini ihtiyaç ve beklentilerini karşılaması gerekmektedir (Peker, 2014: 172).

Bundan dolayı din kültürü ve ahlak bilgisi öğretmenlerinin gençlerin sorularına tatmin edici cevap verememesi veya inanç konularını sorguladıkları için azarlaması yahut gençlere yaşayışıyla iyi bir örnek olmayışı gençleri farklı dini arayışlara sürüklemektedir. Ayrıca okullarda ve toplumda lise veya üniversite sınavlarına hazırlık kaygısıyla sayısal derslerin ön planda tutulması, sözel derslerin daha geri plana itilmesi sonucunda din eğitimi önemini yitirmekte ve gençler dini hayattan uzaklaşmaktadır. Felsefe ve bilim derslerindeki konularla din derslerinin konularının disiplinler arası bir ilişki içinde sunulamaması; gençlerin bilim ve felsefeye olan ilgilerinin göz ardı edilmesi modern çağın inanç sorunlarını beraberinde getirmektedir (Dorman, 2017: 18).

Türkiye'nin en önemli sorunlarından biri de tarikat ve cemaatlerin temsil ettikleri din anlayışının son derece sorunlu olmasıdır. Son olarak dinler arası diyalog ve hoşgörü söylemleriyle gündeme gelen, sonrasında bir darbe yapmaya kalkışan FETÖ terör örgütünün yarattığı etki, özellikle dini cemaat ve tarikatlar üzerine olan kuşkuyu artırmakla kalmayıp, genel olarak din üzerine de kuşku uyandırmıştır (Yavuzyılmaz, 2018: 76). Son zamanlarda

Taliban, DAESH, Selefilik gibi aşırı oluşumların dini metinlere literal bir metotla yaklaşması, şiddeti ve yasakları ön plana çıkarması ve insana hiçbir özgürlük alanı tanımaması, insanların dine ve dinle ilgili olan her şeye mesafe koymasına sebebiyet vermektedir (Coşkun, 2017: 12).

Din karşıtı çağdaş akımlar sempozyumunda sunduğu bildiride Coşkun, yaptıkları bireysel hataların genel olarak dine mâl edildiğini ifade ederek, tarikat ve cemaatlerin sebep olduğu olumsuz durumu şöyle açıklamaktadır: *“Aynı dine mensup olan fakat farklı dini tutum sergileyen cemaatlerin davranışları gençlerin kurumsal bir dinden uzaklaşmasının nedenleri arasında gelmektedir. Cemaatlerin birbirlerine karşı davranışları ve yanlış uygulamalar sergilemesi, seküler ve laik çevrelerin bunu fırsata çevirmesi gençlerin cemaatlere ve dine karşı ön yargılı davranmasına yol açmaktadır. Bazı cemaatlerin dini, siyasi ve ticari kaygılarla istismar etmesi gençlerin zihinlerinde dine karşı olumsuz bir iz de bırakmaktadır. Dinle ilgili olmayan inançların din adına savunulması insanların inançlarına da zarar vermektedir. Aynı şekilde batını yorumlarla İslam dinini istismar ederek maddi ve manevi sömürü aracı haline getiren; sevgide aşırıya kaçarak dini semboller ve din âlimlerini üst seviyeye çıkaran düşünce, tutum ve davranışlar da gençlerin dine olan bakışını etkilemekte ve dinden soğumalarına neden olmaktadır.”* (Coşkun, 2017: 12-13).

Harmankaya, 2020 yılında yaptığı yüksek lisans tezinde deizme götüren sebepleri 4 ana maddede özetlemektedir. *“Kendini dindar olarak ifade eden insanların din anlayışı, yaşam biçimi, davranışlarıyla gösterdikleri derin çelişkiler. Dini kurumlar gibi gözükten tarikat, cemaat, vakıf, örgüt, okul gibi yerlerde yaşanan tutarsızlıklar, cahillikler, ahlaksızlıklar ve düşmanlıklar. Çok büyük bir hızla ilerleyen zamana rağmen, çağın problemlerine, sıkıntılarına ve açmazlarına yeterli cevap üretemeyen, yeni yollar açmayan, yeni fikirler bulamayan dogmatik din adamlarının varlığı, aydınlar ve düşünce insanlarının yetersizliği. Toplumu hızla dönüştüren dijital devrimin beraberinde getirdiği değersizlik, sıklık, içe kapanıklık, maddiyatçılık ve gerçek ötesi yeni bir yaşam formuna doğru insanları ittirmesi.”* (Harmankaya, 2020: 33). Burada din adamlarının çelişkili ifade ve yaşamına değinilirken, dijital çağın gerektirdiği dönüşümün gerçekleştirilemediği vurgulanmaktadır.

Ergin’e göre ise deizmin günümüzde yaygınlaşmasının nedenleri şunlardır. *“İslam’ın tam anlamıyla bilinmemesi, Kur’an meallerinin okunmaması, Hz. Muhammed’in yanlış tanıtılması. Dindarların ve din adamlarının dini söylemleriyle yaşantıları arasındaki*

tutarsızlıklar. Din karşıtı propagandalar. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi müfredatının gençlerin ihtiyacına cevap verememesi, toplumdaki cemaat algısının olumsuz olması, cemaatlerin dini, ticari ve siyasi anlamdaki sömürüleri, Müslümanların birlik olamamaları. Müslüman coğrafyalardaki savaşlar, ahlaki ilkelerin geri plana atılması vb.” (Ergin, 2020: 68-69).

Tüm bunların ışığında Dorman (2017: 15)’ın ifadesiyle “Hristiyanlıktaki deizm, Hristiyanlığın bilinmesinden, İslam’daki deizm ise İslam’ın bilinmemesinden kaynaklanmaktadır.” Yapılan araştırmalar ve alan yazın incelendiğinde deizm düşüncesinin günümüzde popülerlik kazanarak yaygınlaşmasının nedenleri birkaç maddede şu şekilde özetlenebilir.

1. Müslümanlar son çeyrek asırda ekonomik olarak refah seviyesinin yükselmesiyle birlikte seküler bir hayat tarzını benimsemesi sonucunda dini kural ve emirlerden arındırılmış bir yaşam sürmeyi tercih etmişlerdir. Bu durum deizmi tetikleyen sebeplerin en önemlisidir.

2. Dinin verileri ile bilimin verilerinin çeliştiği yönündeki iddiaların yaygınlaşması da deizme götüren bir başka sebep olarak ifade edilmektedir. Bilimsel gelişmelere dinin engel olacağı yönündeki yanlış düşünceler sonucunda din bilim çatışmasında bilimin tarafını tutup dini yok sayma girişimleri ortaya çıkmıştır.

3. Din adamlarının kişisel olarak yapmış oldukları hatalar dinin geneline eleştiriler getirmiştir. Özellikle medyaya yansıyan hatalar dine fatura edilmiştir. Bu durum insanları dinden ve dindar insanlardan uzaklaştırmasına neden olmuştur.

4. Özellikle gençlerde deizm düşüncesinin yaygınlaşmasının sebebi ergenlik döneminin sonucu olarak dini şüphenin ortaya çıkmasıdır. Sorgulama dönemine girmiş olan genç, karşısında din karşıtı bir akımı bulabilmektedir.

5. Dinin özgürlüğü kısıtlayan bir olgu olduğu düşüncesi de deizme götüren bir başka sebeptir. Dini emirlerin hayatta insanın her istediğini yapmasına engel olduğuna dair yaygın düşünce deizmin özgürlük vadetmesiyle birlikte insanları bu düşünceye itmektedir.

6. Dini siyasete, ticarete ve menfaatlerine alet eden kimselerin varlığı da insanları dinden ve Müslümanlardan uzaklaşmasına sebebiyet vermektedir. Kişisel çıkarlar uğruna dini değerler yok olmakta ve dine karşı bir mesafe oluşmaktadır.

7. Dini grup ve cemaatlerin din adına katı söylem ve uygulamaları da günümüz insanların deizm düşüncesine iten bir başka sebeptir. Aynı zamanda dini liderlerin ve cemaatlerin dini çıkar amaçlı kullanıyor olmaları da insanların gözünden kaçmayan bir durumdur.

8. Medya ve sosyal medyanın deizme hizmet eden tarafını da ifade etmek yerinde olacaktır. İnsanlar artık bilgiye çok kolay bir şekilde ulaşabilmektedir. Özellikle din karşıtı akımların propagandasını yapan yayın organları ve sosyal medya hesapları insanların bu tür akımları tanımalarına ve merak etmesine sebebiyet vermektedir.

9. Okullarda din dersi öğretmenlerinin ve özellikle imamların gençlerin sorguladıkları konulara mantıklı cevaplar verememeleri de bir başka sebep olarak kabul edilebilir. Genelde soru sormasını engelleyen veya cevapları geçiştiren bir din adamının toplum nezdindeki güvenilirliği azalmaktadır.

10. Ailelerin çocukları üzerindeki etkilerinin azalmış olması gençleri daha denetimsiz kılmakta ve din karşıtı düşüncelere savurmaktadır. Geleneksel aile yapısındaki bozulmaların sonucunda deizmin gençler üzerindeki etkisini artırdığı söylenebilir.

11. DAESH, Selefilik, FETÖ gibi oluşumların tutumları İslam'ın bir terör dini olduğu fikrini yaymaktadır. Bu durum topyekûn İslam'a karşı bir fobi oluşturmaktadır.

12. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinin müfredat bakımından yetersiz olduğu, din karşıtı akımların doğru bir şekilde tanıtılmadığı da bir gerekçe olarak sunulabilir. Öğrencilerin inancını taklidi imandan tahkiki imana çıkaracak bir öğretim programının eksikliği ve bazı öğretmenlerin donanımsız olması bir sebep olarak gösterilebilir.

1.5. Gençlik ve Deizm Üzerine Yapılan Araştırma Raporları

Deizm düşüncesinin yayılmaya başladığına dair haberler medyaya düştükten sonra bilimsel toplantılar ve alan araştırmaları yapılmaya başlanmıştır. Ancak bu bilimsel çalışmalardan deizmin yaygınlığının ne oranda olduğunu ortaya koyacak bir sonuç çıkmamıştır. Yapılan çalışmalarda direkt deizmin yaygınlığını ortaya koymak amacıyla değil de genel dini yaşantının ne durumda olduğunu ortaya koyma amacı güdülmüştür. Deizmin ülkemizde özellikle gençler üzerinde ne kadar yaygın olduğunu saptayabilmek için yapılmış bazı alan araştırmaların ve bilimsel çalışmaların raporlarına yer verilecektir.

2014 yılında Türkiye genelinde Diyanet İşleri Başkanlığı 'Türkiye'de Dini Hayat Araştırması' adıyla bir araştırma yapmıştır. Bu araştırmada Türkiye'deki Müslüman

nüfusunun oranını %98,7 olarak açıklamıştır. Aynı araştırmada “Allah’ın emir ve yasaklarını peygamberler vasıtasıyla gönderdiğine inanıyor musunuz?” sorusuna “Evet” diyenlerin oranı ise %97,7 olmuştur (DİB, 2014: 9-20). Aradaki %1’lik fark 2014 yılında ülkemizde deizmin yayılmaya başladığının habercisi diye yorumlanabilir.

MAK Danışmanlık şirketi tarafından 2017 yılında ‘Türkiye’de Toplumun Dine ve Dini Değerlere Bakışı’ isimli alan araştırmasında yapılmıştır. Bu araştırmada katılımcılara “Allah’ın varlığına, birliğine bizi yaratıp yaşattığına inanıyor musunuz?” şeklinde bir soru yöneltilmiş ve yıllardır %99’u Müslüman diye ifade edilen toplumun %86’sı “Evet, Allah’ın varlığına, birliğine bizi yaratıp yaşattığına inanıyorum”, cevabını vermiştir. Aynı soruya; “Evet, Allah’ın sadece varlığına bizi yarattığına inanıyorum ama her şeye karıştığını karışacağını düşünmüyorum” diyen literal anlamda deist diye ifade edilebileceklerin oranı %6 olarak açıklanmıştır. “Hayır, Allah’a inanmıyorum” diyerek ateist olduğunu ifade edebileceklerin oranı %4, farklı çekincelerle bu soruya Cevap yok / Kararsızım diyenlerin oranı % 4 olarak değerlendirilmiştir (MAK Danışmanlık, 2017). Diyanet İşleri Başkanlığının 2014 yılında yaptığı araştırmaya göre kendisini deist olarak niteleyenlerin oranı aradan geçen 3 yılda artmıştır.

KONDA Araştırma şirketinin 2021 yılında “Türkiye 100 Kişi Olsaydı” adlı alan araştırmasında verileri bazı yıllar ile karşılaştırmalı bir şekilde ortaya koymuştur. Çıkan sonuçlardan her ne kadar deizmin yaygınlığına dair bir net bilgi yoksa da toplumun inanç değerlerinin nasıl azaldığını görmek açısından faydalıdır. Araştırmada dini inanca sahip olmayanların oranı 2008 yılında %2 iken, 2021 yılında bu oran %6 ‘ya çıkmıştır. Aynı araştırmada kendisini inançsız olarak tanımlayanların oranı 2011 yılında %2 iken, 2021 yılında %7’ye çıkmıştır. Yine ibadet noktasında hiç namaz kılmayanların oranı 2011 yılında %17 iken bu oran 2021 yılında %24’e yükselmiştir (KONDA, 2021). Bu bilgilerden ülkemizde dini inancın zayıfladığını ve insanların din dışı akımlara savrulduğu yorumu yapılabilmektedir.

Deizm konusunu bilimsel olarak en kapsamlı bir şekilde ele alan 2017 yılında Van’da yapılan “Uluslararası Din Karşıtı Çağdaş Akımlar ve Deizm” Sempozyumudur. Bu sempozyum 8 oturumdan ve 18 bildiriden oluşmaktadır. Sempozyumda deizmin tarihi, ortaya çıkış süreci, günümüzde deizmin sebepleri, deizme getirilen eleştiriler ve yapılması gerekenler ortaya konmuştur. Burada en dikkat çekici bildiri, Günaydın’a aittir. Günaydın, “İmam Hatip Liselerinde İnanç Soru(n)ları” ismiyle bir bildiri sunmuştur. Bildiride imam

hatip liselerinde inançla ilgili öğrencilerin birçok sorularının olduğunu, bu soruların ateist ve deistlerin sorduğu sorularla benzerlik gösterdiğini ifade etmiştir. Kafalardaki soruların sebebini de dönemin gelişimsel özelliği olan dini şüpheyi bağlamıştır (Günaydın, 2017: 321-335).

2018 yılında Konya’da İKDAM ve Öncü Eğitimciler Derneği tarafından “İmam Hatip Öğretmenleri Zirvesi ve Gençlik ve İnanç Çalıştay”ı düzenlenmiştir. Bu çalıştayın sonuç bildirgesinde “inanç anlamında sorunları olan gençlerde özellikle deizm düşüncesi ön plana çıkmakta, ateizm daha geri planda kalmaktadır” ifadeleri kullanılmıştır. Yine gençlerin en çok sorguladığı soruların başında kötülük meselesi çerçevesinde “Bu kadar kötülük varken neden Tanrı müdahale etmiyor?” şeklindeki soru gelmektedir. Aynı bildiride din ile bilimin çelişiyormuş gibi bir dini dilinin kullanılması da gençlerde itikadi problemlere yol açtığı ifade edilmiştir (İKDAM, 2018).

Türkiye Gençlik STK’ları Platformu 2018 yılında “Türkiye’nin Gençleri” adıyla ülke genelinde 8000 genç ile alan araştırması yaptırmıştır. Bu araştırmada gençlerin 93’ü ateist olduğunu, 77’si deist olduğunu belirtmiştir. Deist olanların oranı %1 olarak kalmıştır. Araştırmaya katılanlar gençlerin dini yaşamına yönelik, kafalarının karışık, dinden uzaklaşmaya başlamış, doğru bilgiye ulaşamayan bilinçsiz şekilde yorum getirmişlerdir (TGSP, 2018: 57-58).

Türkiye’de 2016 yılında Sosyal Ekonomik ve Kültürel Araştırmalar Merkezi (SEKAM) tarafından bir araştırma yapılmış ve rapor ortaya konmuştur. Türkiye Gençlik Raporu adıyla yayınlanan bu raporda gençlerin kişilik ve kimlikleri itibariyle bir savrulma içerisinde oldukları, dinî ve ahlaki değerlerden uzaklaştığı belirtilmiştir (SEKAM, 2018: 39). Araştırmaya göre gençler bazı kavramları bilmemektedir. Zira kendisinin “ateist” olduğunu ama namaz kılıp oruç tuttuğunu ifade eden gençlerin yanı sıra, kendisini “İslamcı” olarak görüp hiç ibadet etmeyenlerin olması şaşırtıcıdır. Araştırmada elde edilen verilere göre, genel olarak gençler sigara, alkol ve madde kullanımını, serbest cinsellik ve eşcinselliği meşru görmekte ve normal karşılamaktadır. Gençlerin dine olan algıları zayıflamış ve dinî kurumlara güveni kalmamıştır. Gençler bireyselleşmiş ve yalnızlaşmış hissetmelerine karşın, “her şeyi yaparım, buna hakkım var” anlayışına sahiptirler. Sınırsız tüketim hakkı ve özgürlük peşinde koşmaktadırlar. Markayı önemli görmekte ve farklı giyim tarzlarından hoşlanmaktadırlar. Örnek aldıkları kişiler, bilim adamları, düşünürler, din adamları ve

siyasetçiler değil, toplumda bir karşılığı olmayan ancak popüler kişilerden oluşmaktadır (Ünverdi, 2020: 151).

Gündoğar ve Yürgüç'ün Adıyaman'da 10 farklı lisede 1150 genç ile yaptığı araştırmasında katılımcıların %50'si "Allah'ın varlığına kesin olarak inanıyorum", %27'si "Allah'a inanıyorum ama çözemediğim konular var", %1'i "Allah'ın varlığına ilgi duymuyorum", %1,4'ü ise "Allah'ın varlığına inanmıyorum" cevabını vermiştir. Araştırmanın diğer bulgularında şunlara yer verilmiştir. "Allah'a iman bir gerekliliktir" ifadesine katılanların oranı %70, Katılmayanların oranı ise %4,5 olmuştur. "Allah'a iman bir gereklilik değildir" ifadesine katılanların fen liselerindeki ortalama oranı %10'a yaklaşırken, İmam Hatip Liselerindeki oranı %6,3 olmuştur. Din eğitimi verilen bir kurumda Allah'a iman etmenin bir gereklilik olmadığını savunanların oranı gayet şaşırtıcı bir sonuçtur. "Kutsal kitaplar olmasa da insanlar aklıyla doğru yolu bulabilir" ifadesine katılanların oranı %10,8 olmuştur. Allah'ın evrene müdahale etmeyeceğini savunanların oranı ise %20 olarak saptanmıştır (Gündoğar, Yürgüç, 2019, 650-670). Araştırmanın sonuçlarına göre Adıyaman gibi muhafazakâr bir şehirde ateizm ve deizm eğiliminin artmış olduğu yorumu yapılabilir. Bu sonucun Türkiye çapında daha yüksek bir oranının olduğunu kestirmek pek de zor değildir.

Deizm düşüncesine yönelenlerin toplumsal tepkiden korunmak amacıyla kendilerini gizledikleri için yapılan saha araştırmalarının sağlıklı sonuçlar verme imkanının da azaldığını söylemek mümkündür. Zavalı ve Şahin'in ateist ve deist üniversite öğrencileriyle yaptığı araştırmada katılımcıların %88'inin dini kimliğini gizlediğini ifade etmiştir (Zavalı, Şahin, 2018: 585). Bu durumda araştırmalarda ortaya çıkan sonuçların daha yüksek çıkma ihtimali bulunmaktadır.

2018 yılında İstanbul'da resmi olarak deizm derneği adıyla bir dernek kurulmuştur. Özcan Pali başkanlığında kurulan dernek, kuruluş bildirgesi de yayınlamıştır. Derneğin deizmderneği.org ismiyle internet adresi bulunmaktadır. Bu adreste, deizmi tanıtan içeriklere yer verilmiştir. İnternet sitesindeki "Deizme hoş geldiniz, artık özgürsünüz." ifadesiyle dernek, dinlerin özgürlüğü kısıtlayıcı bir olgu olduğunu vurgulamak istemiştir. Sitede ateizm derneği ve ateizmi tanıtan çeşitli içeriklere de yer verilmiş olması ateizmle birbirlerini destekler nitelikte çalıştıklarının göstergesidir. Ayrıca Youtube adlı video paylaşım sitelerinde yayınlanan birçok videoları ve birçok sosyal medya hesaplarında binlerce takipçileri bulunmaktadır.

1.6. Deizme Yöneltilen Eleştiriler

Deizme yöneltilen eleştirilerin en başında Tanrının evrene müdahale etmemesi gelmektedir. Yaratma gücüne sahip bir Tanrının niçin yaratmayı durdurduğu, evrene ve insan eylemlerine niçin müdahale etmediği konusu deizmde tam açık değildir. Evrenin mükemmel yaratıldığı ve sonradan ilahi bir müdahalenin tanrı adına bir kusur anlamına geleceği şeklindeki açıklama ikna edici değildir. Hâlbuki tanrının evreni kendi haline, tabiatı da insan eylemlerine terk etmesi mükemmellik fikrini sarsmaktadır. İnsanoğlunun sonu gelmez talep ve hırslarının yeryüzünde ifsada neden olacağı test edilmiş bir durumdur. Buna rağmen olup bitene sessiz kalmayı tercih eden bir tanrı anlayışı, insanlığın ilahi adalet duygusunu zedelemektedir (Baloğlu, 2021: 254).

Aklı ve bilimi ön plana çıkaran deizm vahiy, mucize, peygamberlik ve gizemi kabul etmemektedir. Bu kavramlarla ilgili itirazlarını ortaya koymaya çalışmaktadır. Ancak, Tanrının evreni yarattıktan sonra niçin müdahale etme gereksinimi duymadığını, insana akıl verdiği halde niçin sorumluluk yüklemediği gibi konularda ikna edici bir cevap verememektedir. Tanrının evreni mükemmel bir şekilde yarattıktan sonra hiçbir şekilde müdahalede bulunmadığı iddiası, dini kuralları hayatlarında etkin kılmak istemeyenlerin bir bahanesi olarak göze çarpmaktadır.

Akıl ile din ve vahiy ile bilim arasındaki çelişkinin olduğu varsayımı deizmin akıllı ve bilimsel bilgiyi ön plana çıkararak dinleri eleştirmesine sebep olmuştur. Bu yanlış algının ve varsayımın arkasında vahyin tanrıya, aklın ise insana ait bir özellik olduğu anlayışı yatmaktadır. Hâlbuki akıl Tanrının insana verdiği en büyük nimettir ve akıl ile vahyin kaynağının Tanrı olduğundan akıl-vahiy çelişkisinden söz edilemez. Tanrının kudret sıfatı varlık âlemini meydana getirdiği gibi, kelim sıfatı da kutsal kitapları ortaya çıkarmıştır (Kütük, 2019: 64).

Akla verilen önem konusunda aynı noktada buluşulsa da İslam diniyle deizmin özelde birbirlerinden keskin çizgilerle ayrıldığını söylemek gerekir. Çünkü deizm salt olarak yetkinliği akla vererek vahiy ölçüsü yerine akıl ölçüsünü kabul etmişken, İslam ise vahiy ve akıl ölçüsünün birlikteliğine önem vermiş, ikisini de hakikate ulaşılma noktasında birbirinden ayrılamaz bütün olarak değerlendirmiştir. Akıllı neredeyse Tanrı konumuna alıp bütün yetkiyi akla veren deizm, ilahi bir bildiriden bağımsız yaşamayı kabul ederek aklın düşebileceği hata payını da hesaba katmamıştır. Deizmin iddia ettiği gibi akıl tek başına yetkin bir konumdaysa eğer, kimin aklının neye göre doğru kabul edileceği hususu netlik

kazanamayacaktır. Eğer akıl Tanrı'nın müdahalesini bile gerektirmeyecek bir yapıda ele alınıyorsa, bazı kimselerin doğrusu bazı kimseler için yanlış, bazı kimselerin yanlış ise bazı kimseler için doğru kabul edilmek zorunda kalınacaktır (Ergin, 2020: 75).

Deizm açısından belirsizliklerin belki de en büyüğü, Tanrı-insan ilişkisi olduğu söylenebilir. Deistler evrenin ve tüm canlılığın yoktan var edilmesi noktasında her ne kadar teizme yakın bir fikir belirtmiş olsalar da Tanrı ile yaratmış olduğu canlılar ve doğal olarak da özellikle insanlar arasında ne şekilde bir münasebet olduğunu net bir şekilde ortaya koyamamışlardır. İnsanın akıl, irade ve çeşitli duygulara sahip bir varlık olarak yaşamını idame ettirdiği, gerek biyolojik, gerekse psikolojik ihtiyaçlar içinde bulunduğu inkâr edilemez bir durumdur. İhtiyaçları olan ve bazı noktalarda aciz olarak yaratılmış insanın her türlü acizlikten uzak olan Tanrı ile ilişki içinde olmadığını düşünmek mümkün değildir (Dorman, 2009: 428-429).

Tanrı-insan ilişkisinde deizm insanın üzerine düşen sorumluluğu hümanizm bağlamında değerlendirdiği görülmektedir. İnsan sevgisini esas alan bu düşüncede Tanrı, insandan mutlu olması dışında bir istekte bulunmamaktadır. Deistlere göre Tanrı adına yapılacak en önemli ibadet insanlara iyilik yapmaktır. Çünkü Tanrı mutludur ve insandan da mutlu olmasını istemektedir. Bundan dolayı Tanrı'nın insandan herhangi bir ibadet talep etmesi O'nun mutluluğuna bir şey katmayacağı için gereksiz görülmektedir. Ancak deistler bu konuda Tanrı'nın değil insanın ibadete ihtiyacı olduğu gerçeğini göz ardı etmektedirler. (Bozkurt, Kuyucu, 2020: 464-465).

Tanrı insan ilişkisinin zayıflaması günümüzde insanları çıkmaza sokmaktadır. Bundan dolayı insanın yaratıcısıyla sağlam ve düzenli bir münasebetinin olmasını neredeyse imkânsız hale getiren deizm, insanların hem iman noktasında hem de ruhsal olarak ciddi savrulmalar yaşamasına sebep olmaktadır (Çetin, 2019: 94). Bu açıdan bakıldığında insan hayatının anlamı mantıklı temellere oturmamakta ve varoluşsal sorulara tatminkâr cevaplar verememektedir.

Ahiretin varlığına inanan dünyadaki milyarlarca insan göz önüne alındığında, bu insanların ahiret inancına sahip olmaları, vahye dayalı dinlerin inananları olmalarından ve bu sayede Tanrı'nın ahiretle ilgili vaadine güven duymalarından kaynaklanmaktadır. Ahiretin varlığına inanmayan ya da en azından orada herhangi bir cezalandırmanın olmayacağına inanan deistlerin de tabii dinden hareketle nasıl böyle bir yargıya ulaştıklarını açıklamaları gerekir. Ahirete inanmayan deistlerin, evrenin ve içindeki canlıların yaratılış

amacının ne olduğunu ve akıl nimetiyle donatılan insanın, ölüm sonrasında yok olması hakkında ikna edici bir açıklama yapmaları beklenir. İnsanların yaratıldığı kabul edilmesine rağmen ölümden sonra yok olacakları düşüncesi, insanların bu dünya hayatındaki yaşantılarında ahlaki ilkelere bağlı erdemli bir hayat sürmelerini gereksiz hale getirmektedir. Ahiret hayatının var olmadığı iddiası aynı zamanda insanın bu dünyadaki yaşantısının bir imtihan olmadığı ifadesini gerektirecektir. Böyle bir durumda, insanların karşı karşıya kaldığı ve çoğu zaman anlam vermekte zorlandıkları kötülük problemine, ahiretin varlığını inkâr eden deistlerin ikna edici cevaplar getirmeleri imkânsız olacaktır. Şayet bu dünya bir sınav yeri değilse, Allah'ın neden insanların kötülük yapmasına müsaade ettiği sorusuna tatmin edici bir açıklama yapmaları gerekecektir (Dorman, 2017: 230).

Deizme getirilen bir başka eleştiri ise, deistlerin bilime duyduğu aşırı güvendir. Günümüz insanların bilimsel bilgi hakkında tereddüt yaşamamasının arkasında bilimsel bilginin doğru ve güvenilir olduğu düşüncesi yatmaktadır. Buradan hareketle bilimsel bilginin doğru önermelerden oluştuğu, bilimsel olmayan bilginin ise, yanlış önermelerden oluştuğu fikri ön plana çıkmaktadır. Bu durumda bilimsel olmayan her bilgiye yanlış demek zorunda kalınacaktır. Hâlbuki bilimsel bilgi de yanlış çıkabilmektedir. Zira bilim her zaman gelişmekte ve geçmişte olan bilimsel bilgiler güncellenebilmektedir. Bu konuda dini bilgi ve bilimsel bilginin doğruluk kriteri aynı değildir. Aksi takdirde bilimin dışında kalan insanın duygu ve inanç boyutuyla ilgili tüm bilgiler yok sayılmak zorunda kalınacaktır. Bu da deizmin bilimi tanrılaştırması anlamına gelmektedir (Çetin, 2019: 83).

Deizmdeki bir başka sorun ise tüm insanları ilgilendiren temel problemlere varlığını inkâr etmedikleri Tanrıyı referans göstererek çözüm üretme imkânlarının olmamasıdır. Belirli bir kutsal kitabı ve bağlı oldukları peygamberleri olan dinler açısından böyle bir sorun söz konusu değildir. Fakat deistler, peygamber ve kutsal kitapları reddettikleri için tanrı ile herhangi bir bağ kurma imkânları kalmamıştır. Dolayısıyla deistler için tanrının varlığı ile yokluğu arasında bir fark söz konusu değildir. Bundan dolayı deistin tanrı inancı anlamını yitirdiği söylenebilir. Deistin tanrısının var olup olmasının kendi hayatında ne gibi bir fark oluşturduğunu açıklaması gerekir. Ancak tanrı ile herhangi bir teması olmayan deistin inkâr edici bir izahta bulunma imkânı yoktur. Çünkü ileri süreceği hiçbir kanıt tanrı kökenli olmayacaktır (Kütük, 2019: 68).

Deizmi eleştiren birçok yayın bulunmaktadır. Bunların Batı menşeli olanları genelde Hristiyanlığı savunan ve deizmin delillerini çürütmek amacıyla yazılmıştır. Kilise ve

kurumsal dinlere karşı olan deizmin argümanlarının yetersizliği üzerine yazılar kaleme alınmıştır. Burada günümüzde modern deizm diye de adlandırabileceğimiz deizm eleştirisi yapmak üzere kaleme alınmış eserlerden bahsetmek yerinde olacaktır.

Özellikle modern deizme getirdiği eleştiriler ile en güncel eser Baloğlu tarafından kaleme alınmıştır. Baloğlu, deizmi ‘son hurafe’ olarak nitelendirmektedir. Deizmin tüketim, lüks ve sömürü odaklı kapitalist dünyaya biçilen manevi bir dekor olduğunu ifade etmektedir. Baloğlu’na göre, deizmi tedavüle sokanların amaçları, güya talepkar ve buyurgan, asık suratlı ve öfkeli bir tanrının yerine ruhlarını özgürlük şarkılarıyla esir aldıkları gençlere kendi köşesinden olup bitenleri seyretmekle yetinen yeni ama şirin bir tanrı sunmaktır. Aynı zamanda bu tanrı cinsel tercih veya yönelim adı altındaki sapmaları hoş gören, ya da en azından ses çıkarmayıp göz yuman bir tanrıdır (Baloğlu, 2021: 10).

Deizmi ‘modern bir akıl sapması’ olarak niteleyerek eleştiren Yaşar, deizmin nedenini ekonomide kapitalizmin, siyaset ve hukukta laikliğin, bireysel anlamda hedonizmin, bilimsel sahada pozitivizmin, insan-ilah münasebetlerinde ise hümanizmin yegâne kıstas olarak kabul edilmesi yüzünden olduğunu ifade etmektedir. Yaşar’a göre, dinin temel değişmezlerinin tartışılmasına, Müslümanların imanlarını şüphe karanlıklarına çevirme projesi eklenmiş dolayısıyla İslam coğrafyalarında deizm virüsünün yayılması kaçınılmaz olmuştur (Yaşar, 2019: 61).

Topbaş tarafından ‘Aklın Cinneti Deizm’ adlı eser deizm eleştirisi olarak kaleme alınan başka bir eserdir. Yazar, deizmi ateizmle birlikte aklın cinneti olarak niteler. Deizmi, insanın tefekkür dünyasının nefsinin isteklerine ipotek edilmesiyle basiret ve ferasetinin kaybolması, idrakinin ölmesi ve gönül mihenginin bozulmasıyla birlikte zuhur eden bir akıl tutulması olarak görür. İnançsal sapmaların nedenlerini ortaya koyan yazar, üç maddeye dikkat çekmektedir. Dinden uzaklaşma, Hristiyanlığın perişan hali ve tercih edilen materyalist felsefe (Topbaş, 2019: 14-29).

Bir eleştiri kitabı olarak Arık tarafından kaleme alınan Deizm ve Ateizm Çıkmazı adlı eser deizmi bir çıkmaz olarak görmektedir. Arık, Türkiye’de özellikle gençler arasında yaygınlık gösteren deizmin yayılmasını iki sebebe bağlamaktadır. Bunlardan birincisi dinin yanlış temsilleridir. Örneğin, din adamlarının söz ve eylemlerinin arasında uyumsuzluk olması gibi. İkinci sebep ise, moda, teknoloji, sanat, müzik gibi alanlarda zemin tutan maddeci akım ve felsefenin insani değer ve kazanımlarını zayıflatmasıdır (Arık, 2019: 311-312).

Okumuş'a göre deizme kayan insanlar sağlam kulpa tutunamayanlardır. Tabir ettiği ifade ile eser kaleme alan Okumuş, deizmi dine karşı tepkisel bir tavır takınanların son zamanlardaki bahanelerinden biri olarak nitelendirmektedir. Okumuş'a göre deistler, inkârlarını açıkça sergilemezler, bunun yerine 'Ben dine karşıyım.' şeklinde bir tepki tavrı geliştirirler. Dinin emir ve yasaklarını hayata müdahale olarak gören bu kişiler için deizm din inkârları arasında en münasip kaçış mekânıdır (Okumuş, 2017: 196-201). Okumuş bu eserinde deizmin Tanrısının mahiyetini İslam ile karşılaştırarak eleştirmektedir. Ayrıca yazar, deizmin İslam'ın hâkim olduğu mahallelerde yaşayamayacağını çünkü tabiatı gereği İslam topraklarının bir ürünü olmadığını ifade etmektedir.

Deizmi dünyevileşmenin bir sonucu olarak gören, Kütük, kaleme aldığı eserinde deizmin, teizmin içine gizlendiğini belirtir. Deizme kayanların, hayatlarını ahireti akla getirmeden yaşadıklarını ifade etmektedir. Ahlaki ilkelerin Allah'ı dikkate almadan sadece sosyal değerler olarak kabul ederler. Bu durumun İslam dini açısından kabul edilemez bir durum olduğunu ifade etmektedir. Kütük, kişinin hem deist hem Müslüman olamayacağını belirterek, deist olduğunu ifade eden bir kimsenin müşrik olabileceğini belirtir. Kütük'e göre deistin, Allah'ın hayata müdahalesi, kitap veya peygamber yoluyla kurallara bağlaması kabul etmek istemediği şeylerdir (Kütük, 2019: 134). Bundan dolayı hem bir Tanrı inancına sahip olup, hem de o Tanrı'yı hayatına müdahale ettirmemek şirkin bir işareti olduğunu söylemek mümkündür.

Deizmi Tanrının varlığını kabul eden ancak, Tanrının vahiy yöntemiyle insanlara bir şariat gönderdiğini inkâr eden, peygamberlik müessesesini kabul etmeyen bir sistem olarak tanımlayan Ruhi, Deistin Zikri adlı bir eser kaleme almıştır. Bu esere göre deist, rahat düşkündür. Kafasına göre takılır, sorumluluktan kaçır. Sadece şimdiyi yaşar ve dini ve siyaseti pranga olarak görür. Haz, eğlence ve zevk düşkündür. İsyankâr ruhludur, akıl haricinde başka bir otorite tanımaz. Kendisini doğanın bir parçası olarak görür. Yazar'a göre ülkemizde deizmin var olmasının sebebi, iman akidelerini bilmemeleri ve tevhit akidesine uygun bir yaşam tarzı benimsememelerindendir (Ruhi, 2018: 6-13).

Deizme yöneltilen eleştiriler genelde deizmin pasif tanrı tasavvuru, tanrı-insan ilişkisi, tanrı-âlem ilişkisi, ahiret ve sorumluluk, vahiy ve peygamberlik müessesesi, salt katı akılcılık, bilimin putlaştırılması, ahlakın boyutu ve kaynağı konularında getirilmiştir. Günümüzde modern deizme getirilen en büyük eleştiri ise, dünyevileşmenin etkisiyle dini emir ve yasakları hayatlarına sokmak istemeyenlerin deizmi bir kurtarıcı olarak

görmeleridir. Deizmin emekliliğe ayrılmış Tanrı tasavvuru ile günümüz insanının Tanrıya yüklediği zor zamanların Tanrısı algısı birbiriyle örtüşmektedir. Bunun aslında dinî olanın hayattan tasfiyesi olduğu söylenebilir.

1.7. Ortaöğretim DKAB ve İHL Meslek Dersleri Öğretim Programında Deizm

Deizm, ortaöğretimde Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinin 11. sınıf konusudur. Konu, 4. Ünite de “İnançla İlgili Meseleler” başlığı altında verilmektedir. Deizm, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders kitabında felsefî bir yaklaşım olarak ele alınmaktadır (DKAB Ders Kitabı, 2018: 101). Deizm konusu İslam dininin bakış açısına göre ele alınmıştır. Bu konuyla birlikte “İnançla ilgili yaklaşımları tartışır.” kazanımı elde etmek hedeflenmiştir. İnançla ilgili yaklaşımlar ele alınırken kötülük problemi üzerinde durulmuş ve problemin inançla ilgili yaklaşımlarla olan ilişkisine değinilmiştir (MEB, 2018: 27).

Ders kitabında yaklaşık olarak kendine 2 sayfada yer bulan deizm, önce tanımlanmıştır. Tanımı yapılırken Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi’nden yararlanılmıştır. Deizmin ortaya çıkışının Batı kaynaklı ve bir tepkisel hareket olduğu ifade edilmiştir. İslamiyet’in deizme bakışı ayetlerden yola çıkarak izah edilmeye çalışılmıştır. İslam’ın deist yaklaşımları kesin bir dille reddettiği ifade edilmiştir (DKAB Ders Kitabı, 2018: 101). Deizmin Tanrı tasavvurunun İslam dini ile çeliştiğini şu ayetle de vurgulanmıştır. “*Göklerde ve yerde bulunan herkes O’ndan ister, O, her an yaratma halindedir.*” (Rahman/29).

Anadolu İmam Hatip Liselerinde 11. Sınıfta haftada iki saat olarak okutulan Kelam dersinin içinde de deizm konusuna değinilmektedir. 4. Ünite de Kelam İlmi ve Güncel Meseleler başlığı altında güncel bir mesele olarak ele alınan deizm sadece 2 sayfada izah edilmiştir. Deizmin tanımı yapıldıktan sonra İslam dininin deizme bakış açısı ele alınmıştır. Deizmin özellikle Tanrı-âlem ilişkisi ve Tanrı-insan ilişkisi eleştirel bir şekilde ortaya konmuştur (MEB, 2021: 72-73). Zira Kelam ilminin amacı da Anadolu İmam Hatip Lisesi öğrencilerine inanç esaslarını ve temel ilkelerini naslardan hareketle temellendirmeyi, bunları akli yöntemlerle açıklamayı ve karşı fikirleri eleştirip cevaplama becerileri kazandırmayı hedeflemektedir (MEB, 2018: 68). Öğretim programına göre, deizm konusuna yer vermekle “Güncel inanç konularını ve bunların ortaya çıkış nedenlerini yorumlar.” ve “Güncel meseleleri kelam ilminin bakış açısına göre değerlendirerek bireysel ve sosyal hayattaki yansımalarını fark eder.” kazanımlarını öğrencilere kazandırmayı amaçlamaktadır (MEB, 2021, 75).

Hem Din Kùltürü ve Ahlak Bilgisi dersinin öğretim programı hem de Kelam dersinin öğretim programı deizm konusunu sunmada yeterli olmadığı daha önce yapılmış araştırmalarla ortaya konmuştur. Bu çalışmada öğretmenler deizm konusunun öğretim programlarında mutlaka olması gerektiğini belirtmişler, hatta yetersiz olduğu yönünde kanaat geliştirmişlerdir. Bulut tarafından yapılan bir araştırmaya göre araştırmaya katılan öğretmenlerin %62'si Kelam öğretim programını yeterli görmemekte, programın güncellenmesi gerektiğini düşünmektedirler (Bulut, 2017: 350). Bu tür inanç konularının öğrencinin aklında soru işareti bırakmadan aktarabilmek için öğretmenin sağlam bir donanıma sahip olması gerektiğini gözden kaçırılmamalıdır.

II. BÖLÜM

2. YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın yöntemine, çalışma grubuna, veri toplama araçlarına, verilerin analizine ve geçerlilik ve güvenilirliğine yer verilmiştir.

2.1. Araştırmanın Yöntemi

Ortaöğretimde görev yapan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ve İmam Hatip Lisesi Meslek Dersleri öğretmenlerinin deizme bakışlarını incelediğimiz bu araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Her ne kadar ortak bir tanım getirmek zor olsa da nitel araştırma, gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama tekniklerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal bir ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma olarak tanımlanabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2021: 37). Nitel araştırmanın sosyoloji, psikoloji, felsefe gibi farklı disiplinlere dayanan sağlam kurumsal temelleri bulunmaktadır. Bu disiplinlerin ortak hedefi insan davranışını, içinde bulunduğu doğal ortam içinde ve çok yönlü olarak anlamlandırmaya çalışmaktır. İnsan davranışı ancak esnek ve bütüncül bir yaklaşımla araştırılabilir ve bu yaklaşımda araştırmaya dâhil olan kişilerin görüşleri, bakış açıları ve deneyimleri büyük önem taşır (Yıldırım ve Şimşek, 2021, 33).

Nitel araştırmada araştırmacı, görüşmeler yaparak kişilerin deneyimlerini kendilerinden dinleme fırsatını elde eder. Gözlemleri, olayları ve durumları anlamaya çalışır. Problemlerin nedenini ve kaynağını bulmak için bizzat ilgili durumlar içerisinde inceleyip anlama fırsatını bulur. Ayrıca verileri toplarken anket çalışmaları gibi keskin bir çerçeve belirleme zorunluluğu yoktur. Yapılandırılmamış veya yarı yapılandırılmış yaklaşımları tercih ederek derinlemesine bilgiye ulaşabilir. Bunun yanında esnek bir yapıda olduğu için araştırmacının çalışmaya başlamadan önce yaptığı plan, araştırmaya ve veri toplamaya başladıktan sonra değişebilir. Veri toplama sürecinde tek bir sınırlı kaynağa da bağlı kalmayabilir; görüşme, doküman, gözlem vs. birçok kaynaktan yararlanabilir. Topladığı veriler ile olaylar, olgular ve konular üzerine bağlantı kurabilir ve birbirleriyle olan ilişkilerini anlama fırsatı bulabilir. Böylece bütüncül bir resmi yakalayabilir (Yıldırım ve

Şimşek, 2021: 40-41). DKAB ve İHL meslek dersleri öğretmenlerinin deizm olgusuna nasıl baktığı, öğrencilerdeki deizm algısını nasıl gözlemlediği ve deizme sebep olan faktörleri ve önleme önerilerini derinlemesine ortaya koymak amacıyla nitel araştırma yöntemleri tercih edilmesinin daha uygun olacağı düşünülmüştür.

Araştırma deseni olarak nitel araştırma desenlerinden durum çalışması tercih edilmiştir. Araştırmalarda durum çalışması, bir olayı meydana getiren detayları tanımlamak ve görmek, bir olaya ilişkin olası açıklamaları geliştirmek ve bir olayı değerlendirmek amacıyla kullanılır (Büyüköztürk, vd. 2020: 268). Bu araştırma, öğretmenlerin deizm olgusuna nasıl baktığını, öğrencilerdeki deizm düşüncesinin yaygınlığı ve sebeplerini, deizmi önleme adına yapılması gereken çalışmaları öğretmenlerin gözüyle derinlemesine irdeleyip bütüncül bir bakış açısı ortaya koymayı amaçlayan bir durum çalışmasıdır. Ayrıca araştırmanın kuramsal (teorik) kısmı için alan yazın taraması yöntemi kullanılmıştır.

2.2. Çalışma Grubu

Bilimsel çalışmalarda en önemli nokta elde edilen veridir. Araştırmalarda amaç evren hakkında bilgi toplamaktır. Bu bilgi araştırmanın amacı olan evreni temsil ettiği varsayılan sınırlı bir parçasından elde edilir. Hakkında fikir sahibi olmak istediği evrenden aldığı ve o evreni temsil ettiğine inanılan gruba örneklem denilir (Güler, Halıcıoğlu ve Taşgın, 2015: 87). Örneklem belli bir çalışmanın amacına uygun seçilmişse, amaçlı örneklem olmaktadır. Bu çalışma grubu örnekleme de amaçlı örneklemdir.

Bu araştırmanın çalışma grubunu Tokat ilinde ortaöğretimde görev yapan 20 DKAB ve İHL meslek dersleri öğretmeni oluşturmaktadır. Çalışma grubunun seçiminde kolay ulaşılabilirlik, benzeşik ve maksimum çeşitlilik örneklem türü kullanılmıştır. Çalışma grubunu oluşturan öğretmenlere kolay ulaşmak amacıyla görüşme sağlanan öğretmenlerden örnekleme uygun adayların varlığına dair yönlendirme yapılması konusunda ricada bulunulmuştur. Ayrıca örneklemin evreni temsil edebilmesi için Tokat'ın her ilçesinden örneklem seçilmeye gayret edilmiştir. Çalışma grubunu oluşturan öğretmenlerin çalıştıkları lise türü seçiminde de evreni temsil edip etmemesine özen gösterilmiştir.

Tablo 1. Katılımcılara Ait Demografik Özellikler

Katılımcı	Cinsiyet	Mesleki Kıdem	Öğrenim Durumu	Çalıştığı Okul Türü
Ö 1	E	13 Yıl	Lisans	İHL
Ö 2	E	16 Yıl	Lisans	MTAL
Ö 3	K	2 Yıl	Lisans	Fen Lisesi
Ö 4	E	7 Yıl	Yüksek Lisans	Fen Lisesi
Ö 5	K	12 Yıl	Lisans	İHL
Ö 6	E	6 Yıl	Lisans	ÇPAL
Ö 7	E	30 Yıl	Yüksek Lisans	MTAL
Ö 8	E	6 Yıl	Lisans	İHL
Ö 9	E	8 Yıl	Lisans	Fen Lisesi
Ö 10	E	8 Yıl	Lisans	MTAL
Ö 11	E	30 Yıl	Lisans	Anadolu Lisesi
Ö 12	K	3 Yıl	Yüksek Lisans	Anadolu Lisesi
Ö 13	E	3 Yıl	Lisans	MTAL
Ö 14	K	24 Yıl	Yüksek Lisans	Anadolu Lisesi
Ö 15	K	8 Yıl	Yüksek Lisans	İHL
Ö 16	K	2 Yıl	Lisans	Anadolu Lisesi
Ö 17	K	15 Yıl	Lisans	İHL
Ö 18	K	3 Yıl	Lisans	ÇPL
Ö 19	E	13 Yıl	Yüksek Lisans	Anadolu Lisesi
Ö 20	K	4 Yıl	Yüksek Lisans	Fen Lisesi

Çalışma grubunun 9'u (%45) kadınlardan, 11'i (%55) erkeklerden oluşmaktadır. Öğretmenlerin 13'ü (%65) lisans, 7'si (%35) yüksek lisans mezunudur. Çalışma grubunun mesleki kıdemi 2 yıl ile 30 yıl arasında değişkenlik göstermektedir. Öğretmenler Tokat ilinin merkez ve ilçelerinden seçilmiştir. Öğretmenlerin seçiminde evreni temsil etme kaygısı ön planda olmuştur. Çalışma grubundaki öğretmenlerin 5'i (%25) Anadolu Lisesinde, 4'ü (%20) Fen Lisesinde, 5'i (%25) Anadolu İmam Hatip Lisesinde, 4'ü (%20) Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesinde 2'si (%10) ise Çok Programlı Anadolu Lisesinde görev yapmaktadır.

2.3. Veri Toplama Aracı

Veri, araştırma sorusunu cevaplamaya yarayacak her türlü bilgiye denir. Verileri elde etme konusunda doğru yönetime karar vermek araştırmanın niteliği açısından önem arz etmektedir. Nitel araştırmalarda veri toplamadaki esas gaye, insanların yaşadıkları tecrübelerin tespit edilip incelenmesidir (Güler, Halıcıoğlu ve Taşgın, 2015: 104). Birçok veri toplama yöntemi bulunmaktadır. Görüşme de bu yöntemlerden sadece biridir. Bu araştırma için öğretmenlerin görüşlerinden, tecrübelerinden ve gözlemlerinden

yararlanabilmek için görüşme yöntemine karar verilmiştir. Görüşme, bir bilgi alma yöntemidir ve bu yöntemle belli sorular çerçevesinde ilgili kişilerden veri toplanır. Daha çok doğrudan gözlem yapma imkânının olmadığı durumlarda tercih edilir. Görüşme yönteminin amacı, insanların geçmiş, şimdi ya da gelecekle ilgili tutum, görüş ve davranışlarıyla ilgili bilgi toplamak; araştırılan konu hakkında derinlemesine ve detaylı bilgi toplamayı sağlamaktır (Güler, Halıcıoğlu ve Taşgın, 2015: 114).

Araştırmacı görüşme yöntemine karar kıldıktan sonra görüşme türlerinden hangisini tercih edeceğini belirler. Yapılandırılmış, yarı yapılandırılmış ve yapılandırılmamış görüşme olmak üzere üç tip görüşme türü vardır. Yapılandırılmış görüşme, daha çok nicel araştırmalar için kullanılır. Yapılan görüşmede araştırmacının soracağı sorular baştan sona bellidir, katılımcı o sorulara göre görüş belirtir. Derinlemesine bir veri ortaya çıkmaz. Yarı yapılandırılmış görüşmede, araştırmacı formdaki soruların yanında görüşmenin gidişatına göre yeni sorular ekleyebilir. Daha çok nitel araştırma yönteminde tercih edilen bir tekniktir. Aynı zamanda görüşülecek kişi önceden bellidir ve o kişiden randevu talep edilerek görüşme takvimi belirlenir. Yapılandırılmamış görüşmede ise araştırmacı, araştırma alanına gider ve rastgele biriyle görüşme talebinde bulunur. Görüşmeyi kabul eden kişilere o anda gelişen genel sorular sorar ve veri toplamaya çalışır (Güler, Halıcıoğlu ve Taşgın, 2015: 114-116).

Bu araştırma için yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Bu amaçla 4 temadan ve 21 sorudan oluşan yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlanmıştır. Bu form hazırlanırken önce konu ile ilgili alan yazın taraması yapılmış ve konunun kapsamı belirlenmiştir. Son yıllarda gündemde olan konunun sosyal medyaya yansıyan kısımları da formun hazırlanmasında değerlendirmeye alınmıştır. Öğretmenlerin deizm algısı, öğrencilerdeki deizm düşüncesinin ne durumda olduğu ve deizmin yaygınlaşmasının sebeplerini ve önlemeye yönelik çalışmaların neler olacağı temalarını barındıran görüşme formu iki alan uzmanı tarafından incelenmiştir. Uzmanların görüşleri etrafında şekillenen formun amaçlara uygunluğunu ölçmek için pilot uygulama yapılmıştır. Bu kapsamda iki farklı öğretmenle görüşmeler yapılmış, anlaşılamayan veya amacına hizmet etmeyen soruların varlığı kontrol edilmiştir. Böylece form son şeklini almıştır.

Görüşme yapılması planlanan öğretmenler önceden telefonla aranıp görüşme için randevu talep edilmiştir. Görüşmelerin tamamı hem mesafenin olması hem de COVID'19 salgın tedbirlerinden dolayı iletişim araçları ile uzaktan yapılmıştır. Görüşmelerin tamamı araştırmacı tarafından gerçekleştirilip yaklaşık 1 saat sürmüştür. Görüşmelerde katılımcı

onam formu katılımcı tarafından onaylanmıştır. Katılımcının izni dâhilinde görüşme ses kaydı ile kayıt altına alınmıştır. Tüm katılımcılar ses kaydına izin vermişlerdir. Deşifre edilen tüm ses kayıtları ilgili temalar altında değerlendirilmiştir.

Araştırmanın kuramsal kısmı için verilerin toplanmasında konu ile ilgili yazılmış tüm akademik kitaplar temin edilmiştir. Ayrıca makale, bildiri, sempozyum vb. kaynaklara İSAM veri tabanından ulaşılmıştır. Ayrıca dergipark.org.tr adresinden makaleler taranmıştır. Konuyla ilgili akademik tezler de Yükseköğretim kurumunun tez veri tabanı olan tez.yok.gov. adresinden elde edilmiştir. Ayrıca araştırma için deizmle ilgili yapılan araştırma sonuçları incelenmiş, yeni araştırmalar ve köşe yazıları takip edilmiştir. Sosyal medyada deizmle ilgili hesaplar ve sayfalar takibe alınmıştır.

2.4. Verilerin Analizi

Toplanan verileri analiz edebilmenin ilk yolu verileri yazıya dökmektir. Bundan dolayı ses kayıtları kısa bir sürede yazıya geçirilmiş ve ardından yorumlanmıştır. Verilerin yorumlanmasında betimsel analiz kullanılmıştır. Bu yaklaşıma göre elde edilen veriler daha önceden belirlenen temalara göre özetlenir ve yorumlanır. Görüşme yapılan katılımcıların görüşlerini çarpıcı bir şekilde yansıtmak amacıyla doğrudan alıntılara yer verilir. Betimsel analizde amaç, elde edilen bulguları düzenlenmiş ve yorumlanmış bir biçimde okuyucuya aktarmaktır. (Yıldırım ve Şimşek, 2021: 239).

Bu araştırma için veriler satır satır irdelenerek değerlendirmeye alınmış ve temalar halinde yorumlanmıştır. Benzer veya farklı görüşler kategorize edilerek temalar halinde değerlendirilmiştir. Bazı sorulara verilen benzer cevapların kod ve frekans değerleri alınarak tablolar halinde gösterilmiştir. Katılımcılara Ö1, Ö2, Ö3... şeklinde kod ismi verilmiştir. Benzer veya farklı görüşleri destekleyen yorumları öğretmenlerin kod adıyla doğrudan alıntı yapılarak verilmiştir. Benzer cevapların veya aynı yargıya sahip olanların sayıları parantez içinde gösterilmiştir. Kategorize edilen görüşlerin kimler tarafından belirtildiği de ayrıca dipnot olarak gösterilmiştir. Bazı sorulara verilen cevaplarını daha net görebilmek ve yorum yapabilmek için grafiklerle gösterim yapılmıştır. Bulgularda elde edilen sonuçlar önceki çalışmaların sonuçları ile ilişkilendirilmeye çalışılmıştır. Ayrıca her sorunun değerlendirmesi yapılmıştır.

2.5. Geçerlilik ve Güvenilirlik

Nitel araştırmalarda geçerlilik araştırmacının araştırdığı konuyu, olduğu biçimiyle ve olabildiğince tarafsız gözlemlemesi anlamına gelir. Araştırmacı geçerliliği sağlayabilmek

için tez danışmanı başta olmak üzere 2 alan uzmanı ile yarı yapılandırılmış görüşme formu üzerinde çalışmalar yapmıştır. Forma son şekli alan uzmanlarının görüşleri alındıktan sonra verilmiştir.

Güvenilirlik, belli bir özelliği ölçmek amacıyla yapılan ölçümlerin aynı bireyler üzerinde benzer şartlarda tekrar edilebilirliği olarak tanımlanmaktadır. (Büyüköztürk, vd. 2020: 112). Bu araştırmada güvenilirliği sağlamak için görüşmelere başlamadan önce pilot görüşme gerçekleştirilmiş ve sonuçları tez danışmanı ile değerlendirilmiştir. Ayrıca ses kayıtları ve bu kayıtların yazıya geçirilmiş halleri araştırmacı tarafından arşivlenmiştir.

III. BÖLÜM

3. BULGULAR VE YORUM

Bu bölümde, yapılan görüşmelerde elde edilen bulgulara ve bulgulardan hareketle yapılan yorumlara yer verilmiştir. Öğretmenlere sorulan her bir soru bir başlık altında değerlendirilmiş ve yorumlanmıştır.

3.1. Birinci Tema: Öğretmenlerin Deizm Algısı

Bu temada öğretmenlerin deizm düşüncesi hakkındaki kişisel algıları incelenmiştir. Bu kapsamda katılımcıların deizm düşüncesini nasıl tanımladığı, deizm hakkındaki bilgi ve algılarının kaynağının ne olduğu ortaya konmaya çalışılmıştır. Toplumda popüler bir mesele olduğu ifade edilen deizmin gençler arasında yayıldığı hakkındaki iddialar öğretmenlerce değerlendirilmiştir. Ayrıca deizm konusunun ortaöğretimde derslerde yer bulmasının gerekliliği üzerine katılımcıların görüşleri ortaya konmaya çalışılmıştır.

3.1.1. Öğretmenlerin Deizm Tanımlarına İlişkin Bulgular

Öğretmenlere “Size göre deizm nedir? Siz deizmi nasıl tanımlıyorsunuz?” şeklinde bir soru yöneltilmiştir. Öğretmenler, deizmin yaygın tanımının etrafında tanımlar getirmişlerdir. Ancak öğretmenlerin deizm konusundaki algılarının farklı olması deizme tanım getirirken farklı noktalara vurgu yapmalarına neden olduğu görülmüştür.

Öğretmenlerin çoğu deizmde bir Tanrı inancı olmasına rağmen bu Tanrının evreni yarattıktan sonra pasif bir konuma geçtiğini, insanların işine karışmadığını dolayısıyla insanların sorumluluklarının olmadığını savunan bir inanç şekli olarak tanımlamışlardır. Bu şekilde tanımlayan bazı öğretmenlerin görüşleri şu şekildedir. “Deizmde bir Allah inancı var. Ama bu inancın etrafında başka bir şey yok. Allah her şeyi yarattı. Ancak ibadetler konusunda insanlara hiçbir sorumluluk yüklemeyi mantığı bulunmaktadır. Kişisinin kendisinde ibadetler noktasında herhangi bir sorumluluk görmemesini deizm olarak açıklamaktadır. (Ö19). “Deizm: Evreni yaratan bir tanrının varlığını kabul etmenin yanında tanrının bu evrene müdahale etmediğini ve herhangi bir ödül veya cezanın olmayacağını kabul etmektir.” (Ö15).

Deizmin tanımı yapılırken tanrı anlayışının yanında ayrıca din olgusunu reddeden, doğruların akılla bilinebileceğini dolayısıyla peygamber ve vahye ihtiyaç olmadığını ifade eden tanımlar da yapılmıştır. Bu konuda Ö12 düşüncesini “...*Tanrının yaratma dışında farklı bir fonksiyonu olmayan bir özelliğinden bahsedilir. İnsanın akıyla zaten doğru ile yanlış ayırt edebileceği görüşü vardır. Dolayısıyla ayrıca bir peygamber veya din gönderilmesine de ihtiyaç yoktur. Genel olarak deizmin söylemleri bu şekilde.*” şeklinde dile getirmiştir. Benzer görüşleri de şu şekilde sıralamak mümkündür. “*Allah'ın varlığını kabul edip ilahi kitap ve peygamber inancını reddeden felsefi anlayıştır.*” (Ö7). “*Tanrının varlığını kabul etmekle beraber, ilahi vahyin, nübüvvetin varlığını reddeden inançtır. Tanrının evreni yaratıp müdahale etmediğini savunurlar.*” (Ö3).

Günümüzde dillendirilen deizm düşüncesi ile Hristiyan alemindeki ortaya çıkan deizmin birbirinden farklı şeyler olduğunu ifade eden Ö9 kodlu öğretmen şu cümleleri kurmaktadır. “*Deizme ben iki farklı açıdan bakıyorum. Birinci deizm Hristiyanlığa tepki olarak ortaya çıkmış deizm. Kilisenin baskıcı tutumu ve bilime karşı çıkması sonucu ortaya çıkan deizmdir. İkicisi ise İslamiyet'teki deizm. Ben aslında İslamiyet'teki deizmi aynı kefeye koymak istemiyorum. Deizmde bir tanrı inancı var. Ancak bu tanrı bizi boş bıraktı. Emir vermiyor. İslamiyet'teki deizmde inandığı halde ibadetleri yerine getirmek istemeyenlerin sığınağı gibi görüyorum.*”

Deizmde insan davranışlarının sorumluluğu konusunda ortak bir görüşün olmadığını ifade eden Ö4 kodlu öğretmen, “*Tanrı evreni ve içindekileri yaratıp kendi haline bırakmıştır. Evrendeki işleyişe müdahalesi yoktur. Dolayısıyla insanların yapıp ettiklerinden sorumluluğu konusu muğlaktır. Fakat deistler içinde her çağda Tanrının insanları iyilik yaptıklarında, dürüst davrandıklarında ödüllendireceği; kötülük, zulüm ve haksızlık yaptıklarında cezalandıracağı inancına sahip olanlar hep olmuştur.*” ifadeleriyle aslında deizmde ödül ve cezanın da olduğu inancına sahip olanların varlığını da dile getirmiştir.

Katılımcılardan biri, deizmi tanımlarken Hristiyan âleminde ortaya çıkan deizm kavramını Mekke'deki cahiliye dönemine kadar götürmüş ve “*Deizm, aslında cahiliye dönemindeki Mekke'de Ebu Cehil'in inandığı ideolojinin ta kendisidir. Çünkü onlar Allah'a inanıyorlar ancak dünya işlerine karışmasını arzu etmiyorlardı. Evrene hiçbir müdahale etmeyen tanrının yerine de putları koymuşlardı. Hatta putlar da deizmdeki tanrı anlayışının bir yansımasıydı. Putlar cansız varlıklar oldukları için istedikleri gibi kullanıyorlardı.*”(Ö17) ifadelerini kullanmıştır.

Ö11 kodlu öğretmen deizmi tanımlarken günümüzde ne anlam ifade ettiğini şu cümleleriyle dile getirmektedir. *“Sürekli pohpohlanarak yetiştirilen ve sanki dünya kendi eksenini etrafında değil de onun etrafında döndüğü intibası oluşturulan, bu arada kendisi hesap soran, öfkelenen bir şahsiyet iken başkalarına hesap vermeyen ancak hesap vakti geldiğinde ise 'psikolojisi' bozulacak endişesi ile vazgeçilen böylece sorumsuzluk cenderesinde ruhsuzlaştırılarak şuursuzlaştırılan gencin sorumsuz yaşama arzusuna deizm denir.”*

Öğretmenler, deizmi savaşlar ve kötülüklerin bahane edilerek dinlerin inkâr edildiği bir inanış biçimi (Ö5), sorumluluktan kaçmak için uydurulmuş bir felsefi düşünce (Ö10), özellikle gençlerin inançsızlığa sürüklenmesini kolaylaştıran düşünce biçimi ve ateizme geçişte ara basamak (Ö18), insanın manevi boşluğunu sadece Tanrı ile doldurma çabası (Ö20) ifadelerini kullanarak da tanımlamaya çalışmışlardır.

Öğretmenlerin deizm tanımlarına bakıldığında şu yorum yapılabilir. Deizm kavramının ortak bir tanımı yoktur. Ancak öğretmenlerin tanımlarından deizmin tanrı, vahiy, din ve peygamber anlayışlarının ortak noktada bulunduğu görülmektedir. Öğretmenlerin çoğu deizmi tanrının evreni yarattıktan sonra evrene ve insanlara müdahalesinin söz konusu olmadığını dolayısıyla sorumluluğun da ortadan kalktığına inanılan düşünce biçimi olarak tanımlamışlardır.

Deizmin tanımı yapılırken cahiliye dönemindeki dini yaşantının da deizm olduğu belirtilmiştir. Bazı öğretmenler İslam dininde deizmin olmayacağını ilk olarak Hristiyan âleminde kilisenin baskıcı tavrına karşı ortaya çıktığını belirtmişlerdir. Deizmin günümüzdeki tanımının aslında çok evirildiğini, dini sorumluluklardan kaçmak için bir can simidi olarak kullanıldığını ve bundan dolayı ortaya çıktığını vurgulamışlardır.

Yukarıdaki deizmin tanımlarından sonra öğretmenlere bu soruyla ilişkili olarak *“Sizce günümüzde Allah inancı olduğu halde dinin gereklerini yerine getirmeyen herkesi deist olarak kabul edebilir miyiz?”* şeklinde sonda bir soru sorulmuştur. Öğretmenlerin tamamı Allah’a zati ve subûti sıfatlarıyla birlikte tam manasıyla iman eden bir kimsenin dini gerekliliklerini yerine getirmediği takdirde deist olmayacağını, ancak günahkâr olacağını belirtmişlerdir.

Bu konudaki bazı görüşleri şu şekilde sıralayabiliriz. *“Hayır. Çünkü Allah inancı olan kişi dinin gereklerini yerine getiremezse, helali haram, haramı da helal kabul etmediği sürece iman dairesinden çıkmaz.”* (Ö4). *“Hayır, her günahkâr kişiye deist denilemez. Bir*

deist ile günahkâr bir mümin arasında felsefî anlayış birlikteliği yoktur.” (Ö7). “Hayır, kabul edemeyiz. Çünkü dini sorumluluklarını yerine getirmese bile bir peygambere ve ahirete inanç söz konusu. Burada toplumun genel sorunu inanç noktasındaki ciddiyeti kaybetmesidir.” (Ö12). “Hayır, kabul edemeyiz. Çünkü toplumumuzdaki amel boyutundaki eksiklikler deizmdeki gibi değil. En azından Allah’ın varlığına deizmin baktığı gibi bakmıyor.” (Ö17).

Katılımcılar, iman ile amelin ayrı şeyler olduğunu belirtmişlerdir. Dini ibadetlerini yerine getirmeyen bir Müslümanın imanın şartlarına inanıyor ise deist olarak kabul edilmeyeceğini vurgulamışlardır. Bu konuda bazı katılımcıların görüşleri şöyledir. *“Hayır, çünkü iman ile amel birbirinden farklı şeylerdir. İman etmek dinin gereklerini yerine getirmeye sebep olabilir ama dinin gereklerini yerine getirmemek iman etmemekten kaynaklanmayabilir. İnandığı halde dinin gereklerini yerine getirmeyen insanlar günahkârdırlar. Deistlerin yaşam şekli, inanan ama amel etmeyen insanların yaşam şekline benzer.” (Ö15). “Edemeyiz. İman ve amel başka şeylerdir.” (Ö3).*

İnançlı bir kimsenin dini ritüellerini yapmaması deist düşünceden kaynaklansa da ona deist demenin doğru olmadığını ifade eden Ö18 kodlu öğretmen ise düşüncesini *“Allah inancı olan bireyleri deist olarak tanımlamak doğru olmasa gerektir. Çünkü felsefî açıdan deizm olarak isimlendirilse de deizm aslında gizli bir ateizmdir. İnançlı olduğunu söyleyen bir kişiyi de inançsız diye tanımlamak doğru olmaz. Dinin gereklerini yerine getirmemesi o kişiyi deist değil, günahkâr yapar. Ancak yerine getirmeme sebepleri araştırılırsa bireyde deist düşünceler de bulunuyor olabilir. Yine de inandığını söyleyen bir kişiye inançsızlık etiketi yapıştırmak doğru değildir.”* şeklinde ifade etmiştir.

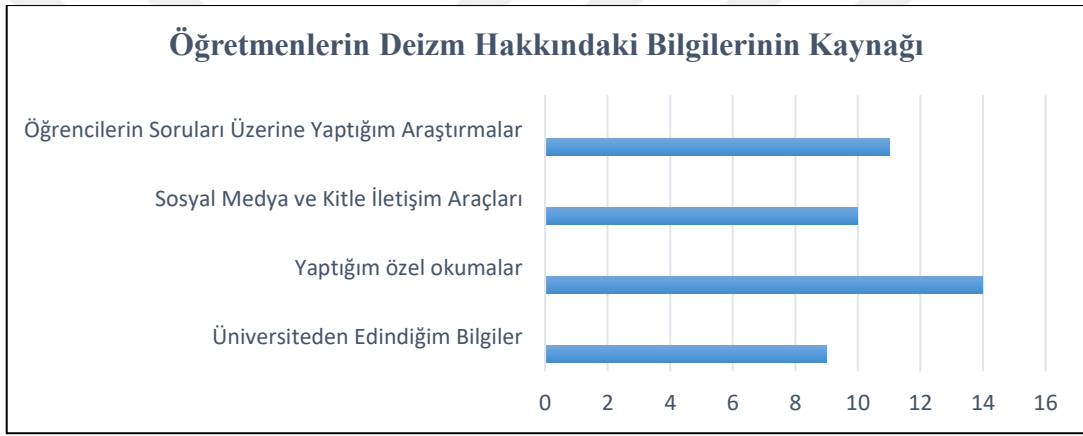
Ö19 kodlu öğretmen de dini gereklilikleri yerine getirmeyenlerin şekilsel manada deist olduğunu ancak böyle davrananların deizm kavramını bile bilmediğini dolayısıyla o tür insanlara deist demenin doğru olmadığını ifade etmiş ve şu cümleleri kurmuştur. *“Şekil olarak deist denebilir. Ancak bu tür insanlar genel olarak deizm konusunda bilgiye sahip değiller. TV kanallarında gördüğü kadarıyla deizmi görüyor. Bundan dolayı gerçek manada deist diyemeyiz.”*

Bu görüşlerden yola çıkarak öğretmenlerin tamamı iman ile amelî ayrı tutmuşlardır. Ehl-i sünnet âlimlerine göre amel imanın bir parçası değildir. Bu nedenle dini esasları kalpten benimsemiş fakat çeşitli sebeplerle buyrukları yerine getirememiş veya yasakları çiğnemiş olan kimse işlediği günahı helal saymadığı sürece mümin sayılır (Kılavuz, 2006:

72). Öğretmenler, bir insanın Allah’a ve imanın şartlarına bir bütün olarak iman ettiği takdirde amel noktasında sıkıntıları olsa da onun deist olacağı anlamına gelmeyeceğini ifade etmişlerdir.

3.1.2. Öğretmenlerin Deizm Düşüncesi Hakkındaki Bilgilerinin Kaynağına ilişkin Bulgular

Öğretmenlere “Deizm düşüncesi hakkındaki bilgilerinizin kaynağı nedir?” diye bir soru yöneltilmiştir. Bu sorudan öğretmenlerin deizm hakkında dört bilgi kaynağının olduğu anlaşılmıştır. Bunlar, öğretmenlerin yaptıkları özel okumalar, üniversiteden edindikleri bilgiler, sosyal medya ve kitle iletişim araçları ve öğrencilerin soruları üzerine yaptıkları araştırmalardır. Bu bilgi kaynaklarının grafiksel dağılımı şu şekildedir.

Şekil 1. Öğretmenlerin Deizm Hakkındaki Bilgilerinin Kaynağı

Grafiğe göre öğretmenlerin 14’ü deizm düşüncesi hakkındaki bilgi kaynaklarından birisinin kendi çabalarıyla yapmış oldukları özel okumalar olduğunu belirtmişlerdir. 11 öğretmen öğrencilerden gelen sorulara daha mantıklı cevaplar verebilmek için yaptıkları araştırmaları bilgi kaynağı olarak dile getirmiştir. 10 öğretmen bu konudaki bilgi kaynağının sosyal medya ve kitle iletişim araçları olduğunu 9 öğretmen ise bilgi kaynakları arasında üniversite döneminde edindiği bilgilerin olduğunu ifade etmiştir.

Deizm düşüncesi hakkında bilgi kaynağının kendi özel çabalarıyla yaptıkları okumalar olduğunu ifade eden bazı öğretmenlerin konuyla ilgili görüşler şöyledir. “Ben her kavramı Kur’an perspektifinden bakıyorum. Kur’anî bir bakış açısıyla bu kavrama yaklaşıyorum. Deizmin şirkin diğer ismi oluyor. Bir yaratıcıya inanıyorum ama onun emirleri yerine başka ilahlar koyuyorum. Deizm konusundaki fikirlerimi Kurandan öğrendim. Sonrasında din kültürü ders kitabından faydalandım...” (Ö2). Öğrencinin gözünde donanımlı olmak

gerektiği için özel okumalar yaptığını ifade eden Ö11 kodlu öğretmen ise görüşünü “*Bu konuda deizmle ilgili okumalar yaptım. Kendimi geliştirmek istedim. Çünkü öğrencilerin sorularına doğru ve mantıklı cevaplar verebilmem gerekiyordu. Yoksa öğrencinin gözündeki donanımlı öğretmen profili ortadan kalkıyor*” şeklinde görüş belirtmiştir.

Görev yaptığı okulda öğrencilerin karşısına donanımlı çıkmak gerektiğini dolayısıyla kendisinin de özel okumalar yaptığını belirten Ö12 kodlu öğretmen düşüncesini şu cümlelerle ifade etmektedir. “*Görev yaptığım okulda deizm konusunu işlerken biraz donanımlı olmak gerekmektedir. Ben de özel okumalar yaptım bu konuyla ilgili. Makaleler ve kitaplar okudum. Çocuklarla olan konuşmalarım da bunda etkili oldu.*” Üniversitede bu konuda yeterli donanımı sağlayamadığını dolayısıyla sonradan okumalar yaptığını ifade eden Ö9 kodlu öğretmen düşüncesini “*En son Selçuk Kütük’ün deizm diye bir kitabı vardı. Üniversitede çok fazla teferruatlı öğrenmedik bu konuyu. Fen lisesinde çalışmaya başlayınca öğrenciler arasında konuşulduğuna şahit oldum. Arkadaş ortamından ve sosyal medyadan da bilgiler elde ediyorum.*” cümleleriyle ortaya koymaktadır.

Deizm kavramının gündeme gelmesiyle birlikte araştırmalar yapmaya başladığını ifade eden Ö17, “*İlk olarak 2015-16 yıllarında deistik söylemler ortaya çıktı. Dikkatimi çekti. Kitapları karıştırmaya başladım. Özellikle İslam Ansiklopedisi’nin deizm maddesi deizmin nasıl ortaya çıktığını ve nasıl bir evrilmeye tabi olduğunu çok güzel açıklıyordu. İmam Mâturîdî’nin Kitâbu’t-Tevhid ve İmam Gazali’nin Allah’ın Sıfatları isimli eserler deizmi tanımama vesile oldu. Ayrıca deistik düşünceyle nasıl iletişim kurulması gerektiğine dair açıklamalar vardı. Daha çok bu konudaki bilgi kaynaklarım kitabidir.*” cümleleriyle deizm konusunda okumalar yaptığını ifade etmiştir.

Deizm konusunda derslere girmeden önce hazırlık yaptığını, günceli takip ettiğini ifade eden başka bir öğretmen ise şu cümlelerle düşüncesini dile getirmiştir. “*Biz okulda deizmi anlatıyoruz. Dolayısıyla biz bu konuya ilgiliz. Konuyu anlatmak için de öncesinde bir araştırma ve hazırlık yapmak gerekiyor. Veya bununla ilgili gençler neler düşünüyor. Gençler neyi tartışıyor öncesinde bunları araştırma gereği hissediyoruz. Bu konuda makaleler okuyorum. Ayrıca sosyal medya, Youtube gibi kanallardaki sohbet ve tartışma programlarını izliyorum. Tabi ben karşıt görüşleri de okuyup incelemeye çalışıyorum.*” (Ö19).

Öğrencilerden gelen sorulara mantıklı cevaplar verebilmek için araştırmalar yaptığını ifade eden Ö5, “*Bu konuda çok fazla sorular geliyor öğrencilerimden. O sorulara cevap*

verebilmek adına özel çaba sarf ediyorum. Araştırıyorum ve bu konuda okumalar yapıyorum. Çünkü gençlerin sorularına mantıklı ve tatminkâr cevaplar veremezsek çocuklarımızı deizm ateizm gibi inançsızlık bataklığından çıkaramayız.” şeklinde görüş belirtmiştir. Öğrencilerden gelen soruların kişiyi araştırmaya ittiğini dolayısıyla okumalar yapma gereği hissettiğini ifade eden bir öğretmen şu cümleleri kurmaktadır. *“Bu düşünceye sahip birisiyle yaptığım sohbet sonrasında bu alanda okumalar yapmam gerektiğini hissettim. Öğrencilerden gelen sorular da zaten özel bir araştırmaya itiyor. Sosyal medya ve kitle iletişim araçları da bilgi kaynaklarım arasında.”* (Ö1).

Sosyal medya ve kitle iletişim araçları sayesinde bilgi elde ettiğini ifade eden öğretmenler (Ö1, Ö2, Ö4, Ö8, Ö9, Ö10, Ö14, Ö15, Ö18, Ö19) de vardır. Bunlardan bir bazılarının görüşleri şöyledir. *“...Ayrıca sosyal medya Youtube gibi kanallardaki sohbet ve tartışma programlarını izliyorum. Tabi ben karşıt görüşleri de okuyup incelemeye çalışıyorum.”* (Ö19). *“Üniversiteden bir miktar edindiğim bilgilerim var. Sonradan öğrencilerin soruları üzerine yaptığım araştırmalar ve sosyal medya mecraları ile öğrendiğim şeyler oldu.”* (Ö4). *“...Bazı internet kanallarında hocalar var. Onlardan da faydalandım. Onların makalelerinden de faydalandım.”* (Ö2).

Öğretmenlerden bazıları (Ö3, Ö4, Ö6, Ö7, Ö8, Ö13, Ö16, Ö18, Ö20), üniversite döneminde işlediği derslerden kalan bilgilerinin olduğunu ifade etmişlerdir. Bu konuyla ilgili Ö20, *“Bu konuda üniversiteden kalan teorik de olsa bilgilerim var.”* cümlesini kurarken, Ö4 ise *“Lisans döneminde felsefe derslerinde işlediğimiz konular vardı. Deizm de bunlardan birisiydi. O dönemden kalan bilgilerim var.”* şeklinde düşüncesini ortaya koymaktadır.

Bu görüşlerden yola çıkarak, öğretmenlerin deizm hakkındaki bilgi kaynaklarının başında kendilerinin yapmış oldukları okumalar olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle öğrencilerden gelen sorular öğretmenleri araştırmaya yöneltmiştir. Öğretmenler öğrencilerin sorularına tatminkâr cevaplar verebilmek ve öğrencilerine deizmi daha iyi tanıtabilmek amacıyla kitap ve makale okumaları yaptıklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca deizmle alakalı güncel araştırma ve yapılan çalışmaları yakından takip ettiklerini belirtmişlerdir.

Sosyal medya ve kitle iletişim araçları da öğretmenlerin deizm hakkında bilgi kaynaklarından birisi olmuştur. Özellikle Youtube içerikleri ve deizmle alakalı tartışma programlarının deizm konusunda bilgi sahibi olmalarına vesile olmuştur. Öğretmenler lisans düzeyinde eğitim alırken deizmle ilgili bilgilerin teorik düzeyde ve yüzeysel

verildiğini belirtmişlerdir. Bu durumun ilahiyat fakültelerinin öğretim programının deizm hakkında öğrencilerine donanım sağlamakta yetersiz olduğu ortaya çıkmaktadır.

3.1.3. Ortaöğretim Öğrencileri Arasında Deizmin Yaygınlaştığına Dair İddialar Hakkında Öğretmenlerin Görüşleri

Gerek medyada gerekse bilimsel araştırmalarda toplumda özellikle Z kuşağı olarak adlandırılan ortaöğretim öğrencileri arasında deizmin yaygınlaştığı, gençlerin deistik bir yaşam tarzı sürdürdükleri iddiaları ileri atılmaktadır. Bu konuda öğretmenlerin görüşlerini ortaya koyabilmek amacıyla onlara “Ortaöğretim öğrencileri arasında deizmin yayıldığına dair iddialar hakkında ne düşünüyorsunuz?” sorusu yöneltilmiştir. Alınan cevapların kod frekans değerleri Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Öğretmenlerin Ortaöğretim Öğrencileri Arasında Deizmin Yayıldığına Dair İddialar Hakkındaki Görüşleri

Kod	f	%
Deizmin Yaygınlaştığına Dair İddialara Katılıyorum	7	35
Bu İddialar Abartılıyor, Bilinçli Bir Yönelim Yok, Deizm Değil	11	55
Deistik Bir Yaşam Tarzı Arttı	2	10
Bu İddialara Kesinlikle Katılmıyorum		
Toplam	20	100

Tablo 2’ye göre öğretmenlerin 7’si (%35) deizmin toplumda ve gençler arasında hızla yayıldığını belirtmiştir. Bu görüşü deizmle alakalı gelen sorulardan ve deist olduğunu söyleyen öğrencilerinden yola çıkarak temellendirmişlerdir. Bu fikirde olan bazı öğretmenlerin görüşleri şu şekildedir. “*Bu iddiaların doğruluk payı var. Çünkü son zamanlarda öğrencilerimden deizm konusuyla alakalı sorular geliyor. Deist oldum diyenler de var. Ateizme kayanlar da. Özellikle son yıllarda gençlerimizin ilgilendiği sosyal medya mecralarına baktığımızda bu akımların yaygınlaşmış olduğunu görüyorum.*” (Ö5). “*Bırakın ortaöğretimde ortaokullarda bile deizme yönelimin olduğuna şahitlik edebiliyorum. 9. Sınıfa yeni başlayan öğrencilerde de deizme yönelim görüyorum. Bu bir anda oluşan bir şey değildir. Muhtemelen öncesi de vardır. Bu da ortaokula dayanmaktadır.*” (Ö9).

Öğrencilerle yaptığı görüşmeler neticesinde deizmin yayıldığı kanaatine sahip olan Ö10 kodlu öğretmen, *“Maalesef katılıyorum. Çünkü birçok öğrenci ile yaptığım yüz yüze mülakatlarda aynı sonuca ben de ulaştım.”* cümlesini kurarken, Ö18 ise, kendisini direkt ateist olarak nitelendiremeyenlerin kullandığı bir basamak olarak deizmi seçtiğini belirterek şu ifadeleri kullanmaktadır. *“Deizmin gençler arasında özellikle sosyal medyanın da etkisiyle oldukça yaygın olduğunu düşünüyorum. Kendisini ateist olarak tanımlamaktan çekinen gençler için deizm kurtarıcı olarak görülmektedir.”*

Deizmin gençler arasında yaygın olduğunu ve bunun en temel sebebinin pandeminin getirdiği olumsuz durumlar olduğunu ifade eden Ö12 kodlu öğretmen ise düşüncesini şu cümlelerle dile getirmektedir. *“Pandemi öncesinde bu söylemleri çok fazla duymuyordum. Başkaları adına böyle şeyler duyuyordum. Pandemiden sonra bire bir kendisinin deist olduğunu söyleyen öğrenciler çıkmaya başladı. Ben deizm algısının çok yaygınlaştığını düşünüyorum. Hatta söylemden öteye geçtiğini düşünüyorum. Pandemi çocukları ekran başında daha fazla vakit geçirmelerine sebep oldu. Deizm gibi farklı söylemleri araştırmaya başladılar diye düşünüyorum.”*

Öğretmenlerin yarısından fazlası (%55) deizmin yaygınlığının medyada abartıldığı kadar olmadığını, gençlerde bilinçsiz bir yönelimin olduğunu, inanç anlamında deist değil ama yaşantıda dini kuralları yerine getirmeyen özgürlüğüne düşkün bir genç profilinin oluştuğunu dile getirmişlerdir. Bu konuda bir öğretmenin görüşü şu şekildedir. *“Deizmin şekil olarak yaygın olduğunu düşünüyorum. Lise döneminde gençler her şeye karşı çıkma eğiliminde. Meydan okuma eğiliminde. Dine karşı da böyle bir tavır var. Ben namaz kılmıyorum, oruç tutmuyorum diye alenen söyleyen gençler var. Farkında olarak deizmi tercih etmiş değil. Bilinçli bir yönelim yok.”* (Ö19).

Gençlerin bilinçli olmadığını ve farkında olmadan bu düşüncenin savunucusu olduğunu ifade eden Ö16, *“Öğrencilerimden sık sık duyuyorum. Ama çoğu öğrenci de fark ettiğim bir şey var. Bilmedikleri bir düşüncenin savunucusu olmuşlar. Ne yaptıklarının farkında olmadıklarını düşünüyorum.”* şeklinde görüş belirtmiştir. Bu konuda Ö15 ise *“Deizmin adının duyulması, yaygınlaşmasına; yaygınlaşması adının duyulmasına sebep olmaktadır. Ortaöğretim öğrencileri bir taraftan inanma ihtiyaçlarını karşılamak istemekte bir taraftan ise sorumluluk almak istememektedir. Deizm bu çelişkiyi içinde bulunduran bir inançtır.”* şeklinde görüş belirtirken aslında gençlerin deizmi sorumluluktan kurtulmak için buldukları bir bahane olduğunu vurgulamıştır.

Öğrencilerin dikkat çekmek amacıyla böyle yollara başvurduğunu ve bilinçli bir yönelimin olmadığını savunan Ö13 ise düşüncesini “*Öğrenciler arasında dinsizlik ya da farklı bir dini inanış bir dikkat çekme çabası haline gelmiş durumda olduğunu düşünüyorum. Sorgulayıp araştırıp din değiştirme değil de dikkat çekme çabasından dolayı böyle bir hataya düşüyor gençler. Dini temelleri de sağlam olmadığından özellikle sosyal medyada yapılan dinsizlik algılarına çok fazla kapılıp inanıyorlar.*” cümleleriyle ifade etmektedir.

Dini hayattan uzaklaşanların hayatı deizme benzediğini dolayısıyla toplumda deizmin yaygınlaştığı algısı ön plana çıktığını ifade eden Ö2 kodlu öğretmen “*Öncelikle şunu ifade edebilirim. Ülkemiz dini yaşantı bakımından çok geniş bir anlayışa sahip. Farklı farklı dini anlayışlar var. Bir kısmı doğru çoğunun da yanlış olduğunu düşünüyorum maalesef. Ülkemizde bir deizm problemi var mı bana göre yok. Temele indiğimizde deizm bir sonuçtur. Asıl problem dini doğru öğrenmemiş olmak. Özellikle dini doğru kaynaklardan öğrenmek gerekiyor. Deizm var. Ancak bu Batı’da olandan farklıdır. Dinden uzaklaşanların hayatı deizme benziyor.*” şeklinde düşüncesini dile getirmiştir.

Benzer düşüncüyü Ö3, “*Bu iddiaların çok abartıldığını düşünüyorum. Deizm düşüncesinden ziyade deizmin vadettiği hayat tarzı yaygınlaşıyor diye düşünüyorum.*” cümleleriyle ifade etmiştir. Ö7 ise, “*Bu iddiayı doğrular nitelikte bir gözlem kendi öğrencilerimiz üzerinde gerçekleşmedi. Ergenlik döneminin tipik özelliği olarak bir genç, kişilik arayışı içindeyken akranlarının ilgisini çekme amacıyla bazen ateizm, deizm gibi normale göre uç noktalarda gezinme eğilimi sergilediği görülmektedir.*” şeklinde görüş belirterek aslında ergenlik dönemindeki kişinin dikkat çekme arzusundan dolayı deizmin kullanıldığını ifade etmiştir.

Ö14 ve Ö17 kodlu öğretmenler ise deizmin son yıllarda yaygınlaştığına dair iddialara katılmadığını belirtmiştir. Bu konuda Ö17, deizmin çok dillendirildiğini, aslında böyle bir iddianın asılsız olduğunu ifade etmiş ve düşüncesini şu cümlelerle dile getirmiştir. “*Bu iddialara katılmıyorum. Çok fazla dillendirildiği için çocukların merakını uyandırıyor. Ve neymiş ne değilmiş diye araştırmak istiyorlar. Biraz da biz iteliyoruz çocukları o alana. Aslında biz bu kavramı çocuklara fark ettirmeden veya Kuran’daki tanımıyla yani 1400 yıl önce de bu kavramın var olduğunu popüler ve yeni çıkan bir düşünce olmadığı bilgisi verebilirsek daha sağlıklı olacak diye düşünüyorum. Mal bulmuş mağribi gibi sarılmayacaklar çocuklar bu kavrama.*”

Bu görüşlerden yola çıkarak aslında deizmin gençler arasında kavram olarak yaygınlaştığını ancak bu düşünceye sahip gençlerin bilinçli bir yöneliminin olmadığı fikrine sahip olunabilir. Seküler hayatın getirdiği bir durum olan özgür yaşama isteği ve kuralsız bir yaşam tarzı gençlerin deizm kavramı ile tanışmalarına sebebiyet vermektedir. Ancak gençler inanç anlamında İslam dairesi içinden çıkmadan deistlik bir yaşam tarzını benimsemektedir. Öğretmenlerin görüşlerinden hareketle kendisini deist olarak tanıtan öğrenciler inanç ilkelerini inkâr etmemekle birlikte amel noktasında sorumluluktan kaçmak için bu kavrama sarıldıkları ortaya çıkmaktadır.

Deizmin yaygınlaştığını belirten öğretmenlerin de ortak noktası gündelik hayatta hem öğrenciler arasında hem de medyada bu durumla çok sık bir şekilde karşılaşılıyor olmalarıdır. Öğretmenlerin bir kısmı deizmin reklamının yapıldığını, öğrenciler tarafından merak uyandırıldığını ve çok fazla dillendirildiğini ifade etmişlerdir. Ergenlik döneminin gelişimsel özelliklerini avantaja çevirmek gerektiğini belirtmişlerdir. 2019 yılında Menküç tarafından yapılmış yüksek lisans tezinde katılımcılara okullarda deizmin yaygınlığı hakkında görüşleri sorulmuş, 34 katılımcının 15'i deizmin yaygın olmadığını ifade ederken, 13'ü ise yaygın olduğunu ifade etmiştir (Menküç, 2019: 104-107). Deizmin gençler arasında yaygınlık durumunun bizim çalışmamızın sonucuyla benzerlik gösterdiği ortaya çıkmaktadır.

Harmankaya tarafından yapılan bir araştırmada da deizmin ciddi ya da bilinçli bir şekilde yaygın olmadığını, bazı gençlerin inanç algılarına bir isim bularak kendilerini deist ilan ettikleri sonucu ortaya çıkmıştır (Harmankaya, 2020). Çalışmamızla benzerlik gösteren bir başka sonuç ise Koç tarafından yapılan araştırmada çıkmıştır. Yapılan araştırmanın sonucunda, ergenlerin deizm düşüncesine karşı bilişsel bir farkındalık içinde oldukları, bununla birlikte gençlerin deizmi, içinde bulundukları ergenlik döneminin sorgulamalarından etkilendikleri, deizmi dünyevileşmenin de beraberinde getirdiği rahat ve özgür yaşama isteği neticesinde tanıdıkları ifade edilmiştir (Koç, 2021).

3.1.4. Öğretmenlerin Deizm Konusunun DKAB ve İHL Meslek Dersleri Öğretim Programlarında Yer Almasının Yeterliliği ve Gerekliliği Hakkındaki Görüşleri

Deizm düşüncesi Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ve Kelam derslerinde öğrencilere felsefi bir akım olarak öğretilmektedir. Öğrencilerin deizmi tanıması adına bu konunun yer almasının yeterliliği ve gerekliği hususunda öğretmenlere “*Öğrencilerin deizm düşüncesini tanıması adına DKAB ve İHL meslek dersleri öğretim programlarında deizm konusunun yer almasının yeterliliği ve gerekliği hakkında neler söylersiniz?*” şeklinde soru yöneltilmiştir.

Katılımcıların verdiği cevaplara göre öğretmenlerin çoğunluğu (17) deizm konusunun öğretim programlarında yer almasını gerekli olarak görmüşlerdir. Müfredatta yer almasını gerekli görenlerin çoğunluğu da zihin bulandırmadan, kafa karışıklığına meydan vermeden konunun yer alması gerektiğini ifade etmiştir. 3 öğretmen konunun müfredatta yer almasını gereksiz görmüştür. Konunun öğretim programındaki haliyle yeterliliği konusunda öğretmenin donanımının önemli olduğunu belirtmişlerdir.

Deizm konusunun öğretim programlarında yer alması gerektiğini belirten bazı öğretmenlerin görüşleri şu şekildedir. *“Mutlaka yer verilmeli. Hatta daha kapsamlı verilmesi gerekiyor. Öğretmenler de bu konuda donanımlı olmalıdır. Yoksa sadece müfredat yeterli olmaz. (Ö5). “Gereklidir. Öğrencilerin bu düşünceye karşı farkındalık kazanmaları doğru bir itikadı inanca sahip olmaları açısından deizm konusunun okullarda din dersleri içerisinde işlenmesi önemlidir.” (Ö6). “Deizm konusunun din eğitimi müfredatında yer alması, böyle bir realitenin mevcut olduğu ve gençlerin bu konuda farkındalık kazanmaları açısından önemlidir. Böylelikle gençlerde oluşturulacak deizm akımına karşı farkındalık oluşturulabilir.” (Ö8).*

Konunun kafada soru işareti bırakmadan işlenmesi gerektiğini söyleyen Ö9, *“Konuya iyi hâkim olmak gerekiyor. Bu konuda öğretmenlere çok büyük görevler düşüyor. Kafada soru bırakmamak lazım. Bu konunun yer alması gerekli diyorum.”* şeklinde görüş belirtmiştir. Gençlerin bu konuyu sosyal medyadan değil de doğru bilgi kaynaklarından yani okulda öğrenmesi gerektiğini savunan bir öğretmen ise düşüncesini şu şekilde dile getirmektedir. *“Değişen güncel mesele ve problem sonucu elbette yer alması gerektiğini düşünüyorum. Çünkü bu öğrenciler sosyal medyadan yahut art niyetli insanlardan öğrenip dikkatlerinin çekilmesi yerine okullarda öğretmenleri aracılığıyla ne olduğunu öğrenmelerinin daha sağlıklı olduğu kanısındayım.” (Ö20).*

Öğrencilerin aklını bulandırmadan konunun aktarılması gerektiğini, öğretmenin de bu konuda donanımının önemli olduğunu ifade eden bir öğretmen *“Gerekliliği konusunda eşeğin aklına karpuz kabuğu getirmeyelim şeklinde fikir beyan ediyorum. Ancak öğrenciler zaten bu kavramı duyduğu için artık yer alması gerekli diye düşünüyorum. Yeterli mi dersiniz ders kitaplarımızın dili çocuklarımız için fazla ağır. Konunun mevcut haliyle ilk defa duyan öğrenciler için yeterli ama işin derinine inen bir öğrenci için de öğretmenin donanımı önemli bir faktör olmaktadır.” (Ö2)* şeklinde düşüncelerini dile getirmektedir.

Gençlerin internet kaynaklarından konuyu öğrenmeleri yerine okullarda öğrenmesinin önemine değinen Ö7, *“Lise dönemindeki öğrencilerde aşırılıkçı felsefi dini akımların kısa bilgilerle ve çeşitli yönlerden özellikle eleştirilerek verilmesi uygundur. Lise döneminde ve sonrasında Müslüman gençlerin bilhassa internet ortamlarında kafa karıştırıcı haberlerden etkilenmemeleri için inanç konusunda olumlu anlamda önceden alt yapı oluşturulması gerekmektedir. Ancak bu yapılırken batılı iyice tasvir etmenin, safi zihinleri ihlal edeceği gerçeği de göz ardı edilmemelidir.”* cümleleriyle öğrencilerin önceden bu tür akımları doğru tanımlarının gerekli olduğunu vurgulamıştır.

Deizmden önce İslam'ın temel inanç esaslarını doğru bir şekilde öğretilmesi gerektiğini savunan bir öğretmen ise şu cümleleri kurmaktadır. *“Öğrenciler arasında Deizm inancının yayılmaması için bu inancı tanımları gereklidir ancak bu inancı tanımadan önce İslam'ın temel noktalarının öğrencilere öğretilmesi gereklidir. Yani öğrenciye yanlış tanıtmadan önce doğrunun öğrencide yerleşmiş olması gerekmektedir.”* (Ö15). Yanlışla götüren şeylerin önüne set çekilmesi için doğru bilgilerin yerleştirilmesi gerektiğini belirten Ö18 ise *“...Özellikle inanç konusunda bocalayan ve bunun neticesinde sorgulayan öğrenciler konuyu merak etmekte derse ilgi göstermektedir. Konunun işlenerek öğrencilerin sorularının doğru bir şekilde cevaplanması yanlışla kapılmalarını önlemesi açısından gereklidir. Zira konuşulmayan konularda sorunlar da çözülemez, sadece üstü örtülür. Bu sebeple konuşulmalı, sorular dikkate alınmalı sorunlar çözülmelidir.”* cümleleriyle düşüncesini ortaya koymaktadır.

Deizm konusunun öğretim programlarında yer almasını gereksiz gören (Ö4, Ö11, Ö17) öğretmenlerin en büyük nedeni konunun çok fazla dillendirilerek öğrencilerin ilgi ve dikkatini o yöne çekilme ihtimalidir. Bu konuda Ö17, *“Bu konunun müfredatta yer aldığı kadarı yeterli olduğunu düşünüyorum. Ancak konu olarak bir Hristiyanlık tarihi içerisinde açılabilir. Hristiyanlığın son dönemi olarak açılabilir. Ama bizim kendi dinimizden İslam'dan bahsederken ayrı bir deizm başlığı açmanın doğru olmadığı kanaatindeyim. İslam öncesi itikâdi anlamdaki şirke günümüzdeki deizm arasında bağlantı kurulursa maksat hâsıl olur kanaatindeyim. Konunun müfredatta yer almasını gerekli görmüyorum. Çünkü popüler kültüre kendimizi kaptırmış oluruz.”* şeklinde görüşünü ortaya koymaktadır.

Konunun müfredatta yer almasının yeterliliği hususunda tüm öğretmenler öğretmenin donanımına bağlı olduğunu ifade etmişlerdir. Bu konuda bir öğretmen, *“Yeterli ancak*

öğretmenin donanımına bağlıdır diyebilirim. Çünkü müfredat genel geçer bilgiler vermekte. İcini doldurmak veya gelen sorulara cevaplar verebilmek öğretmenin donanımına bağlıdır. Öğrencilerin farkındalık kazanması için bu konunun var olması gereklidir diye düşünüyorum.” (Ö19). Benzer düşüncüyü Ö12 kodlu öğretmen ise “...Bu konu yeterli mi diye sorarsanız konunun varlığı yeterli ama öğretmene bağlı. Öğretmenin bu konuyu nasıl sunduğu önemlidir.” şeklinde düşüncesini ortaya koymaktadır.

Bu görüşler etrafında deizm düşüncesinin öğretim programlarında yer alması gereklidir. Ancak deizmi farklı bir dini inanış gibi sunmak yanlış olacaktır. Özellikle deizmin tarihi boyutunu, İslam ile deizm arasındaki farklılıkları sağlam bir şekilde ortaya koymak gerekmektedir. Konunun öğretim programında yer almasını gerekli kılacak bir başka neden ise bu alanda çok fazla bilgi kirliliğinin olmasıdır. Öğrencinin deizm hakkında en doğru bilgiye ulaşmasını sağlamak ve öğrenciyi sanal mecralardaki bilgi kirliliğinden korumak için deizm konusunun müfredatta yer bulması önemli hale gelmektedir.

Mevcut haliyle deizm düşüncesinin öğretim programlarında yer almasının yeterliliği de öğretmenlerin konuya hâkimiyetine ve donanımına göre değişkenlik göstermektedir. Öğretmen deizmin tüm argümanları hakkında bilgi sahibi olmalıdır. Konuyu işlerken öğrencilerin kafalarında soru işareti bırakmamalıdır. Öğrencilerin kafalarının daha da karışmasının önüne geçmelidir. Sorulan sorulara tatminkâr cevaplar verebilmelidir. Dolayısıyla öğretmenlerin tamamına yakını deizm konusunun müfredatta yer almasının gerekli olduğunu, ancak yeterliliğinin öğretmenin donanımına bağlı olduğunu ifade etmişlerdir.

3.2. İkinci Tema: Öğrencilerdeki Deizm Düşüncesi

Katılımcılara bu tema altında 7 soru sorulmuştur. Bu temada öğrencilerin deizm hakkındaki bilgilerinin düzeyini ve kaynağının neler olduğunu ortaya konmaya çalışılmıştır. Öğrencilerin, deizmi merak etme ve araştırma durumları, en çok sorguladıkları konular, ahlaki tutumları, okudukları kitap ve izledikleri diziler, din derslerine karşı tutumları, yaşadığı sosyal çevre ve aile ortamı hakkında öğretmenlerin gözlemleri ele alınmıştır.

3.2.1. Öğretmenlere Göre Öğrencilerin Deizm Düşüncesini Tanıma Düzeyleri

Öğrencilerin deizm düşüncesi hakkındaki bilgi sahibi olup olmadıklarını ortaya koyabilmek için öğretmenlere “*Dersine girdiğiniz öğrenciler genel olarak deizm düşüncesi hakkındaki bilgiye sahip mi?*” şeklinde bir soru yöneltilmiştir. Cevaplardan hareketle öğretmenlerin görüşleri Tablo 3’te belirtilmiştir.

Tablo 3. Öğretmenlerin Deizm Düşüncesini Tanıma Düzeyleri

Kod	f	%
Bilgileri var ancak yüzeysel ve kulaktan duyma	13	65
Bilgiye sahipler	4	20
Bilgiye sahip değiller	2	10
Yanlış bilgiye sahipler	1	5
Toplam	20	100

Tablo 3'e göre öğretmenlerin yarısından fazlası (13) öğrencilerin deizm düşüncesini tam anlamıyla tanımadığını, bu konuda yüzeysel bilgilerinin olduğunu, sosyal medyada ve arkadaş ortamında konuşulduğu kadar bilgilerinin var olduğunu belirtmişlerdir. Öğretmenlerin 4'ü öğrencilerinin genel olarak deizm düşüncesini tanıdığını, 2 öğretmen ise deizm düşüncesi hakkında öğrencilerin bilgi sahibi olmadıklarını ifade etmişlerdir. Katılımcılardan biri de deizm düşüncesi hakkında öğrencilerin yanlış bilgi sahibi olduklarını dile getirmiştir.

Öğrencilerin deizmi tam anlamıyla tanımadığını bu konuda yüzeysel bilgilerinin olduğunu ifade eden öğretmenlerden bazılarının görüşleri şu şekildedir. “Sosyal medyadan veya arkadaş ortamından duyuyorlar karşılaşıyorlar. Ancak derinlemesine bir bilgi sahibi değiller. Yüzeysel bir bilgileri var. Allah var işimize karışmıyor şeklinde sloganik şekilde ifade edebiliyorlar” (Ö2). “Yüzeysel olarak bilgiye sahipler ancak detaylı olarak özellikle temellendirmelerini yapmış değiller. Yani tahkiki iman anlamında deizm veya ateizm gibi akımlara karşı kalbi olarak bir tatminkârlıkları yok diye düşünüyorum” (Ö5).

Kendi hevâ ve isteklerine karşı bir kılıf uydurmak amacıyla deizm hakkında bilgi edinmeye çalıştıklarını ifade eden bir öğretmen “Sosyal medyadan duydukları kadar, kendi aralarında değerlendirdikleri kadar hevâ ve heveslerine kılıf uyduracak kadar sadece bir şeylerden kurtulmak için ya da dikkat çekmek için deist kavramını biliyorlar. Ancak ciddi manada bilgi yok.” (Ö17) şeklinde görüş belirtmiştir. Bir başka öğretmen, “Yeterli bilgiye sahip değiller. Sadece sosyal medyadan öğrendikleri kadar biliyorlar.” (Ö8) şeklinde görüş belirtirken öğrencilerin sosyal medyada karşılaştıkları kadar bilgilerinin olduğunu ifade etmiştir.

Çalıştığı okulun kırsal bölgede olmasından dolayı deizm gibi inanç sapmalarını bilen veya araştıran öğrencisinin çok az olduğunu ifade eden Ö18, *“Çalıştığım okul kırsal bir bölgede bulunduğu için öğrencilerin bilgileri sadece sosyal medyadan duydukları kulaktan dolma bilgilerdir. Şehirdeki öğrenciler gibi ayrıntılı bilgiye sahip değiller.”* şeklinde düşünce belirtmiştir. Başka bir öğretmen ise derste öğrendikleri kadar bilgilerinin olduğunu ama tam manasıyla mantığını kavrayanların çok az olduğunu *“Genel olarak bir bilgileri var. Özellikle 11. sınıflar biliyor. Ancak tam manasıyla deizmi tanıyan, mantığını bilen çok azdır. Bilgileri de akademik değil, sanal âlemde gördüğü duyduğu kadardır”*(Ö19) cümleleriyle ifade etmektedir.

Öğrencilerin genel olarak deizm düşüncesi hakkında bilgi sahibi olduğunu belirten öğretmenler (Ö1, Ö3, Ö6, Ö12) de vardır. Bunlardan bazılarının görüşleri de şöyledir. *“Duymayan yok hatta farkında olmadan deizm görüşlerini benimsedikleri bir bakış açısıyla dinin değişmez esaslarını sorguladıkları ortadadır.”* (Ö1). *“Özellikle deist olduğunu söyleyen öğrencilerimiz çokça okumalar yapıyor. Sorular sorduğumda genelde aldığım cevaplar deizm hakkında bilgisinin olduğunu anlayabiliyorum. Öğrencilerin çoğunun bu konuda bilgili olduğunu düşünüyorum”* (Ö12).

Öğrencilerin deizm düşüncesi hakkında bilgilerinin olmadığını belirten (Ö10, Ö13) öğretmenlerden Ö10 düşüncesini *“Dersine girdiğim öğrenciler akademik olarak düşük oldukları için bu konulara fazla kafa yormuyorlar.. Özellikle sınavla öğrenci alan fen lisesi gibi okul türlerinde bu problem daha yaygındır. Çok da bilgi sahibi değillerdir. Sadece belli başlı internet site forum ve gruplarından istifade ediyorlar.”* cümlesiyle ifade etmektedir. Ö4 kodlu öğretmen ise öğrencilerin genel olarak deizm hakkında yanlış bilgiye sahip olduğunu belirtmiştir.

Bu görüşlerden yola çıkarak öğrencilerin büyük çoğunluğunun deizmi tanımadığını, bu konuda bilgi sahibi olanların da bilgilerinin kitabi olmadığını, yüzeysel, sosyal medyadan ve kulaktan dolma bilgiler olduğu ortaya çıkmaktadır. Bunun en büyük sebebi öğrencilerin bilgi kaynağının sosyal medya ve güvenilir olmayan internet sitelerinin olduğu söylenebilir. Bilgiyi doğru kaynaklardan elde etmeyince yanlış veya eksik bilgi ortaya çıkmaktadır. Günümüz gençlerinin merak ettiği bir konuyu kitap, makale veya güvenilir internet sitelerinden araştırmak yerine popüler sosyal medya uygulamalarından veya sohbet forumlarından araştırmaktadırlar. Bu da onları inanç gibi hassas meselelerde yanlış bilgiye yönlendirmektedir.

2021 yılında Koç tarafından yapılan yüksek lisans çalışmasında, katılımcılara öğrencilerin deizmi tanıma durumu hakkında soru sorulmuş, verilen cevaplar çalışmamızla genel olarak benzerlik göstermiştir. Koç, çalışmasında katılımcılardan bazılarının öğrencilerin deizmi hem derslerde kısmi olarak işlenmesi hem de birçok yolla içinde yaşadığımız toplumda konuşulmaya başlanmasıyla tanıdıklarını ifade ettiğini belirtmiştir. Bir kısım katılımcının ise öğrencilerin kavram olarak deizmi tanımadığını, kulaktan dolma bilgilere sahip olduğunu, bilinçli bir sorgulama yapmadan taklit ettiğini belirtmiştir. Bir kısım öğretmen de deizmi tam tanımasa da merak edip, sorgulayan bir öğrenci kesimi olduğunu ifade etmiştir (Koç, 2021: 64).

3.2.2. Öğrencilerin Deizmi Merak Etme, Araştırma ve Deizme İlgi Duyma Durumları Hakkında Öğretmen Görüşleri

Öğretmenlerin görev yaptıkları okullarda deizmi araştıran, merak eden veya kendisini deist olarak tanımlayan öğrencilerinin olup olmadığını tespit etmek amacıyla öğretmenlere “*Dersine girdiğiniz öğrencilerde deizmi merak eden, araştıran veya kendisini deist olarak tanımlayan öğrenciniz var mı?*” şeklinde bir soru yöneltilmiştir. Öğretmenlerin görüşleri Tablo 4’te gösterilmiştir.

Tablo 4. Öğrencilerin Deizmi Merak Etme ve Araştırma Durumları

<i>Kod</i>	<i>f</i>	<i>%</i>
Merak eden, araştıran, ilgi duyanlar var	9	45
Merak eden, araştıran ve ilgi duyan yok	6	30
Kendisini deist olarak tanıtanlar var	5	25
<i>Toplam</i>	20	100

Tablo 4’te görüldüğü üzere öğretmenlerin 9’u (%45) okulunda deizmi araştıran, merak eden ve ilgi duyan öğrencilerinin olduğunu, 6’sı (%30) deizmi araştıran, merak eden veya kendisini deist olarak tanıtan öğrencilerin olmadığını ve 5’i (%25) ise kendisini deist olarak tanıtan öğrencilerinin olduğunu ifade etmişlerdir.

Deizmi araştıran, merak eden öğrencilerinin olduğunu ifade eden öğretmenlerin görüşleri şu şekildedir. “*Çalıştığım okulda 200 öğrenci var. Bu öğrencilerden 2 tanesinin*

bu şekilde bir yöneliminin olduğunu söyleyebilirim. Bunu da çocuğun sorduğu sorulardan anlıyorum. Direk ben deistim demiyor ama dine karşı antipatik cümleler kuruyor. Buradan hareketle öğrencinin deizmden beslendiği kanaati oluşuyor.” (Ö2). Araştıranı sorgulayan öğrencilerinin olduğunu ancak cesaret edip deist olduğunu söyleyebilenlerin olmadığını ifade eden Ö16 “Araştıran, inceleyen ve öğrendikleriyle de yetinmeyip gelip soran birçok öğrencim oldu. Ama cesaret edip deist olduklarını itiraf edemiyorlar.” şeklinde görüş belirtmiştir.

Deizmi merak edip araştırmak isteyenlerin olduğunu söyleyen Ö18 düşüncesini “Çalıştığım okulda farklı inançları araştıran, araştırmak isteyen bir iki öğrencim bulunuyordu.” cümlesiyle ifade ederken Ö20 ise, “3-5 öğrenci var fakat bu öğrencilerin deizmi araştırma amaçlarının arkadaşlarına karşı dikkat çekmek olduğunu düşünüyorum.” şeklinde görüş belirtmiştir.

Görev yaptığı okulda deist öğrencilerinin olmadığını gibi deizmi merak eden, araştıran veya sorgulayan öğrenci profilinin de olmadığını ifade eden öğretmenler (Ö1, Ö6, Ö8, Ö11, Ö13, Ö14) de vardır. Bunun yanında okulunda bizzat kendisini deist olarak tanıtan öğrencilerinin olduğunu ifade eden öğretmenler (Ö5, Ö9, Ö12, Ö17, Ö19) öğrencilerin açık açık ben deistim dediklerini ifade etmişlerdir. Bu konudaki benzer görüşler şöyledir. “Araştıran da var kendisini deist olarak tanıtan öğrencilerim de var. Hatta inançsızlığa doğru iş gidiyor.” (Ö5). “Hem sorgulayan hem de kendisini deist olarak tanıtan öğrencilerim var.” (Ö9). “Araştıran merak eden öğrencilerimiz de var. Kendini deist olarak tanıtan öğrencilerimiz de var.” (Ö12).

Okulunda deist olduğunu ifade edenlerin sorumluluktan kaçmak amacıyla böyle yollara tevessül ettiğini ifade eden Ö19 kodlu öğretmen şöyle görüş belirtmiştir. “Birkaç öğrencimiz vardı kendisini deistim diye tanıtan. Ama merak edip araştıran da var. İki öğrencimiz vardı ikisi de kızdı. Bunlar deist olduğunu ifade ediyorlardı. Kız öğrencinin bu düşünceye kapılmasını da ben sorumluluk duygusunun kadınlarda daha fazla olduğunu dolayısıyla kaçmak için bir bahane aradığını düşünüyorum. Özellikle örtünme konusunda zorlanıyorlar.”

Kendisini deist olarak tanıtan öğrencisinin olduğunu ve bunun aile içi sıkıntılarından dolayı ve okulda popüler olma çabasından ötürü olduğunu ifade eden bir öğretmen “Deizmi araştıran merak eden öğrencilerimiz var. Kendini deist olarak tanıtan bir öğrencimiz çıkmıştı geçen yıllarda. Bu öğrencimiz “hocam ben deistim” cümlesini net bir şekilde kurdu.

İlginçtir ki babası imam hatip meslek dersleri öğretmeniydi. Popüleritesini artırmadan fark ettirmeden diyaloga girdiğimizde babasıyla arasında ciddi bir iletişimsizlik olduğunu anladık. Ve serbest bıraktık. Bizden mezun olduktan sonra “hocam, namazlarımı kılıyorum ve gençliğin şu durumda olduğunu görüyorum” gibi serzenişlerde bulunuyordu. Onun iddiaları tamamen söylemden ve popüleriteden ibaretti” (Ö17) şeklinde düşüncelerini ifade etmiştir.

Tablo 5. Lise Türüne Göre Öğrencilerin Deizme Yönelme Durumları

Kod	İHL	FL	AL	ÇPAL	MTAL
Merak eden, araştıran, ilgi duyanlar var	1	3	1	1	3
Merak eden, araştıran ve ilgi duyan yok	2	-	2	1	1
Kendisini deist olarak tanıtanlar var	2	1	2	-	-

Tablo 5’e göre deizmi araştırma, merak etme ve deizme ilgi duyma oranının en fazla olduğu okul türü Fen Lisesidir. Bunun sebepleri irdelendiğinde akademik başarının yüksek olduğu lise türlerinde sorgulayan ve araştıran öğrencilerin bu düşüncelere kolaylıkla ulaşma ihtimalinin yüksek olması yorumu yapılabilir. İmam Hatip Liselerinde bu oranın düşük olmasını hem inanç konularının ders olarak işlenmesinden dolayı öğrencilerin bu düşüncelere yönelmesini engellediği hem de dindar aile profilinin çocuklara yansıdığı düşünülebilir. Akademik profilinin düşük olduğu MTAL veya ÇPAL türlerinde ise deizme yönelimin az olduğu görülmektedir. Çalışkan, 2021 yılında Z Kuşağının Deizm Algısı adlı çalışmasının bir bölümünde lise türüne göre deizme ilgi duyma durumlarını ortaya koymaya çalışmıştır (Çalışkan, 2021:154) Çalışmada ortaya çıkan sonuç araştırmamızın bu kısmıyla benzerlik göstermektedir.

Sosyo-kültürel açıdan ve fiziki olarak merkezi konumda olan ve akademik başarısı yüksek liselerde öğrencilerin deizmi sorgulama ve araştırma eğiliminin yüksek olduğu görülmektedir. Bunun sebebini popüler kültürün öğrencileri etkilediği, sosyal medya ve internet kullanımının yaygınlığı neticesinde öğrencilerin bu düşüncelerle çokça karşılaştığı yorumu yapılabilir. Kırsal bölgelerdeki okullarda ise ailelerin öğrenciler üzerinde etkisinin daha fazla olduğu, öğrencilerin popüler kültürden daha az etkilendiği söylenebilir.

3.2.3. Öğretmenlere Göre Deizme Yönelimi Olan Öğrencilerin En Çok Sorguladıkları Konular

Kendisini deist olarak tanıtan veya deizme yönelimi olan öğrencilerin en çok merak ettikleri, sorguladıkları ve araştırdıkları konuların neler olduğunu ortaya koymak için öğretmenlere “*Deizmi araştıran, merak eden ve kendisini deist olarak tanımlayan öğrenciler en çok hangi konuları sorgulamaktadır?*” şeklinde bir soru yöneltilmiştir. Soruya ilişkin görüşler Tablo 6’da verilmiştir.

Tablo 6. Deizme Yönelimi Olan Öğrencilerin En Çok Sorguladıkları Konular

<i>Kod</i>	<i>f</i>
Kötülük Problemi (Teodise)	7
Sorumluluk ve Özgürlük	4
Cennet, Cehennem, Ahiret	4
Kader İnancı ve İnsanın İradesi	3
Dinlerin Kaynağı	3
İbadet Zorunluluğu	2
Allah’ın Mahiyeti	2
Dindar Olmanın İmkânsızlığı	2
Kadınlarla İlgili Ayet ve Hadisler (kadın erkek eşitliği, miras vb.)	1
Peygamberlik Müessesesi	1
Adalet	1
Allah’ın Evrene Müdahalesi	1

Tablo 6’ya baktığımızda deizme eğilimi olan öğrencilerin en çok sorguladıkları konuların başında kötülük problemi (teodise) gelmektedir. Bu konuda bir öğretmen öğrencilerden gelen soruları şöyle özetlemektedir. “*Kötülük problemi (teodise). Allah insanların sıkıntı çektiğini görmüyor mu neden onlara yardım etmiyor gibi bilindik sorular. Kader meselesinden çok soru geliyor. Ailesinde şiddet olan bir çocuğun ne günahı var. O çocuk neden bu kötü kaderle baş başa kalıyor gibi sorular soruyor. Dinin helal haram kurallarıyla özgürlüğü kısıtladığına dair sorgulamalar da olduğunu söylüyorlar.*” (Ö2).

Benzer sorgulamaları Ö5 kodlu öğretmenin öğrencileri yapmaktadır. Ö5, *“Teodise, yani kötülük problemi üzerinde duruluyor. Dünyada bu kadar kötülük var neden Tanrı müdahale etmiyor. Madem yeryüzünde bu kadar din var kural var neden dinler kötülüğü engellemeye yetmiyor diye düşünüyorlar. Dolayısıyla dinleri inkâr ediyorlar.”* şeklinde görüş belirterek öğrencilerin sorguladığı konuları dile getirmektedir.

Etrafta dini temsil düzeyinde olan kişilerin topluma yansıyan hataları yüzünden dindar olmanın imkânsızlığı ve din kavramının sorgulandığını belirten Ö7 şu cümleleri kurmaktadır. *“Geleneksel din anlayışında günah olduğu belirtilen hususlara eskiden dine mesafeli durarak karşı konulması yeterliyken deizmin savunulmasıyla günümüzde aynı sorunlara din kavramı içerisinde yeni çözüm yolları üretilebilme alternatifi değerlendirilmektedir. Dini cemaat adı altında devleti ele geçirmeye çalışan FETÖ, onu destekleyen Adnan Oktar grubu, reşit olmayan kız çocuğuna cinsel istismardan yargılanan sözde şeyh Fatih Nurullah başta olmak üzere toplumda dini temsil ettiği ön görülen kişiler arasında ahlaki yozlaşmanın kötü örnekler oluşturması dindar olmanın imkânsızlığını ön plana çıkarmaktadır. Bundan ötürü bazı öğrenciler kafa karışıklığıyla birlikte din kavramını sorguluyorlar.”* (Ö7). Bu durum gençlerde dinin ve dindar olmanın gereksiz bir olgu olduğu fikrini oluşturmaktadır.

Benzer sorgulamalara muhatap olan Ö12, *“İnsanların bir dine mensup olmasına rağmen bu kadar güvenilir olmamalarını çokça sorguluyorlar. Yani dindar görünen insanların bile ahlaken çok kötü noktada olmalarını sorguluyorlar. Ayrıca birçok din var hangisi doğru gibi sorular getiriyorlar.”* cümleleriyle görüş belirtmektedir. Yine burada da dindar insanların ahlaken yozlaşmaları öğrencilerin dikkatlerinden kaçmamıştır.

Allah'ın mahiyetini merak eden öğrencilerinin olduğunu ve en çok bu konudan soru geldiğini ifade eden bir öğretmen, *“Allah'ın vasıflarını sıfatlarını, mahiyetini çok sorguluyorlar. Allah'ın kendi kendine var olması nasıl olabiliyor. Bize Allah'ı anlatın diyen öğrencilerimiz var. Veya kader konusu. Toplum arasında bilinen klasik kader anlayışı, yazılıdır ve herkes kaderini yaşar biz bir sahnede tiyatro oyuncusu muyuz? Bize yazılan senaryoyu mu oynuyoruz şeklinde özellikle hayatından memnun olmayanlar bunları dile getiriyorlar.”* (Ö17) cümleleriyle görüşünü ifade etmektedir.

Gençlerin genel olarak sorduğu soruların başında kötülük problemi olduğunu ifade eden Ö18, *“Gençlerin genel sorduğu sorular var. Dua ediyorum neden kabul olmuyor? Ya inandığım din doğru değilse?, Allah kötülüklere neden engel olmuyor?... gibi daha*

çok kötülük problemi üzerine sorular soruyorlar.” şeklinde görüş belirtmiştir. Başka bir öğretmen ise insanın sorumluluğu ve özgürlüğü konusunda çokça soruların geldiğini belirtmiş ve şu cümleleri kurmuştur. “Sorumluluk konusu, namaz kılmak oruç tutmak gibi konuları sorguluyorlar. Biraz keyfiyet ve özgürlük konusu var. Özgürlük konusu sorgulanıyor.” (Ö19).

Bu görüşlerden hareketle deizme eğilimi olan öğrencilerin sorguladığı konuların çoğu tepkisel kaldıkları konulardır. Örneğin kötülük problemini dünyada bu kadar din var ve hiçbir din bu kötülükleri engellemeye yetemiyor argümanını geliştirerek sorgulama yapmaktadırlar. Yine gençlerin, Allah’ın mahiyeti, kaza ve kader inancı, insanın iradesi ve sorumluluğu, cennet cehennem konuları ve mucize gibi soyut olan kavramlar noktasında sorgulama ve araştırmalarının olduğu görülmektedir. Ayrıca medyada tartışılan ve güncelliğini koruyan İslam’ın kadınlarla ilgili görüşleri ve evrenin yaratılışı, dindar insanların İslam’a mâl olacak olan olumsuz davranışları da gençlerin sorgulama alanında olduğu söylenebilir.

3.2.4. Öğretmenlere Göre Deizme Yönelimi Olan Öğrencilerin Din Dersleri ve Öğretmenlerine Karşı Olan Tutumu

Deizme yönelimi olan öğrencilerin din derslerine ve öğretmenlerine karşı olan tutumunu tespit etmek amacıyla öğretmenlere “*Deizme yönelimi olan öğrencilerin size ve derslerinize karşı tutumları nasıldır?*” şeklinde bir soru yöneltilmiştir. Öğretmenlerin görüşleri Tablo 7’ de verilmiştir.

Tablo 7. Öğrencilerin Din Derslerine ve Öğretmenlerine Karşı Tutumu

<i>Kod</i>	<i>f</i>
Din derslerini ve beni seviyorlar, Verdiğim ödevleri yapıyorlar	15
Din derslerini sevmiyorlar, Bana karşı da mesafeliler	5

Tablo 7’ye baktığımızda öğretmenlerin çoğu (15) deizme yönelimi olan öğrencilerin din derslerine karşı ilgili olduklarını, din derslerine karşı herhangi bir ön yargılarının olmadığını ve din dersi öğretmenlerini de sevdiklerini belirtmişlerdir. Verdikleri ödev ve sorumlulukları da zamanında yerine getirdiklerini ifade etmişlerdir. Öğretmenlerden 5’i ise

deizme yönelimi olan öğrencilerin din derslerini sevmediklerini, din derslerine mesafeli yaklaştıklarını hatta din dersi öğretmenlerine karşı da soğuk davrandıklarını ifade etmişlerdir.

Öğrencilerin genel olarak din derslerini ve öğretmenlerini sevdiklerini, verdikleri ödev ve görevleri zamanında eksiksiz yaptıklarını ifade eden bazı öğretmenlerin görüşleri şu şekildedir. *“Din derslerine karşı ilgileri var. Beni ve derslerimi seviyorlar. Hatta verdiğim ödev ve sorumlulukları da eksiksiz yerine getiriyorlar.”* (Ö5). *“Verdiğimiz ödevleri yapıyorlar. Derslerimize karşı herhangi bir tepki söz konusu değil.”* (Ö9). *“Din derslerini seviyorlar ancak, daha çok araştırma amaçlı merak ettikleri konuları soruyorlar.”* (Ö20).

Öğrencilere dersleri şaka ve fıkra yoluyla sevdirmeye çalıştığını söyleyen Ö19 düşüncesini şu şekilde paylaşmaktadır. *“Ben genel olarak okulda güzel bir atmosfer oluşturdum. Çok fazla akademik bilgiye girmiyorum. Daha çok onların da ilgilendiği güncel mevzularla konuları ilişkilendiriyorum. Şaka veya fıkra yoluyla onların gönlüne girmeye çalışıyorum. Genel olarak da derslerime ilgi gösteriyorlar.”* Öğretmenin öğrencilerine karşı samimi davranması gerektiğini söyleyen Ö14, *“Verdiğim ödev ve sorumlulukları yapıyorlar. Tarafsız bir şekilde dinliyorlar. İç dünyalarında neler oluyor bilemiyoruz. Öğretmenin içten yaklaşımı çok önemli”* şeklinde görüş belirtmektedir.

Bazı öğretmenler de öğrencilerin din derslerinden üniversite sınavında soru geleceği için dersi ve öğretmeni ciddiye aldıklarını belirtmişlerdir. Bu konuda Ö12, *“Ben farklı inançlara sapsmış öğrencilerin hiç birinin din derslerine karşı bir lakaytlığını görmedim. Deistim bu dersi niye alıyorum gibi bir yaklaşımları yok. Çünkü bu dersten sınav olacak hatta üniversite sınavında bundan soru gelecek diye düşünüyor.”* şeklinde görüş belirtmiştir. Ö10 ise öğrencilerin bu derslere ilginin sınav ve not kaygısından kaynaklandığını belirterek, *“Öğrencilerin çoğunluğu din derslerini seviyor. Beni de seviyorlar. Ama ben bu derslere ilginin sınav ve not kaygısından kaynaklandığını düşünüyorum. Bu durum da zaten her ders için geçerlidir.”* cümlelerini kurmuştur.

Ö8 ve Ö11 öğrencilerin genel olarak din derslerine ilgili olmadığını, Ö4 ise öğrencilerin din derslerine karşı ilgisiz olmalarına rağmen verdikleri ödev ve sorumlulukları yaptıklarını ifade etmiştir. Ö17 ise imam hatip liselerinde din dersleri öğrenciler tarafından yük olarak görüldüğünü ifade etmiştir. Bunun da sebebini üniversite sınavında din dersinden çok fazla soru çıkmamasına dolayısıyla matematik gibi ana derslere daha fazla önem verdiklerine bağlamıştır. Ö2 kodlu öğretmen ise öğrencilerin din dersi öğretmeni kimliğine

mesafeli yaklaştığını belirtmiş ve şu cümleleri kurmuştur. “Bazı kız öğrencilerimiz benim branşımdan dolayı diğer öğretmenlerinden ayrı görüyordu. Bu tür dini konuları konuştuğumuz için. Ancak soru sormak istediklerinde benimle iletişime geçiyorlardı. Soğuk ve mesafeli yaklaşımları vardı. Öğrencilerin kararları konusunda benim şahsi kimliğim etkili olmasın diye çaba gösterdim. Dinin kuralları neyse onları anlatmaya çalışıyorum. Ama öğrenciler kendi nefislerine iyi gelecek fetvalar arıyor.”

Bu görüşlerden yola çıkarak deizme yönelimi olan öğrencilerin özel olarak din derslerine ve öğretmenlerine karşı bir ön yargısının olmadığını, derslere karşı ilgili olduğunu söyleyebiliriz. Ancak az da olsa bazı öğretmenler öğrencilerin sınav veya not kaygısı ile din derslerine ilgi gösterdiğini aslında hem öğretmene hem de derse karşı bir mesafelerinin olduğunu belirtmişlerdir. Din derslerinde öğrencilerin sorularına doyurucu cevaplar veren öğretmenler derslerini ilgi çekici hale getirmişlerdir. Geleneksel yöntemlerle din derslerini işleyen öğretmenlerin ise ne kendilerini ne de derslerini sevdirmekte başarılı olamayacağını ifade etmişlerdir.

3.2.5. Öğretmenlere Göre Deizme Yönelimi Olan Öğrencilerin İbadetlerini Yerine Getirme Durumu ve Ahlaki Tutumları

Deizme yönelimi olan öğrencilerin ibadetlerini yerine getirme ve genel ahlaki tutumları hakkında öğretmenlerin görüşlerini ortaya koymak için öğretmenlere “Deizme yönelimi olan öğrencilerin ibadetleri yerine getirme ve ahlaki tutumları hakkındaki gözlemlerini nelerdir?” şeklinde soru yöneltilmiştir. Öğretmenlerin görüşleri Tablo 8’de verilmiştir.

Tablo 8. Öğrencilerin İbadetleri Yerine Getirme ve Ahlaki Tutumları

Kod	f	%
İbadetleri yerine getirmiyorlar. Ancak ahlaki davranışları iyi	11	55
İbadet ve ahlak açısından diğer öğrencilerden farkları yok	5	25
İbadetleri yerine getirme ve ahlaki tutumları yok	2	10
Bu konuda bir gözlemim olmadı	2	10
Toplam	20	100

Tablo 8'e göre öğretmenlerin 11'i (%55) deizme yönelimi olan öğrencilerin ibadetleri yerine getirme durumlarının olmadığını ancak ahlaki tutumlarının iyi olduğunu ifade etmişlerdir. 5'i (%25) öğrencilerin ibadet durumu ve ahlaki tutumlarının diğer öğrencilerden pek bir farkının olmadığını belirtmişlerdir. Öğretmenlerden 2'si (%10) öğrencilerin ibadet ve ahlaki tutumlarının olmadığını, 2 (%10) öğretmen ise bu konuda gözlemlerinin olmadığını ifade etmişlerdir. Bu konuda öğretmenlerin görüşleri şu şekildedir.

“Gözlemlediğim kadarıyla İbadetlerini yerine getirmeyen ancak ahlaki tutumları olan çocuklardır” (Ö3). *“İbadetlerini yerine getirme durumları yok. Ahlaki olarak genel anlamda ibadet edenlere karşı mesafeli yaklaşım sergiliyorlar.”* (Ö4). *“Namaz oruç gibi ibadetleri kabul etmeyebilirken, dürüstlük, yardımseverlik gibi konularda evrensel ahlaki ilkeler bağlamında değerlendirebilirler.”* (Ö6). *“İnançtan kaynaklanan açıklarını ahlakla kapatmaya çalışıyorlar iyi olmaya dürüst olmaya gayret ediyorlar.”* (Ö10).

Deist birisinin ibadetleri yapmasa da ahlak ilkelerine bağlı olduğunu ifade eden Ö8, *“Deist birinin inanç ve ibadet konularında farklı bakış açıları olsa da, ahlaki tutum değerler, kişilik özellikleri ve çevresel yetiştirme tarzının oluşturduğu bir sonuç olarak olumlu davranış ve ahlaki tutum içinde oluyorlar.”* cümleleriyle düşüncesini ortaya koymaktadır. Aynı düşüncüyü savunan başka bir öğretmen ise, *“İbadetleri yerine getirmede sorunlar var. Ancak, ahlaki tutumları daha fazla önemsiyorlar.”* (Ö11) şeklinde görüş belirtmektedir.

Ahlaki açıdan öğrencilerin herhangi bir sıkıntısının olmadığını ancak ibadetleri yerine getirmede herkes gibi eksikliklerin olduğunu ifade eden diğer öğretmenlerin görüşleri de şu şekildedir. *“Ahlaki açıdan hiçbir sıkıntı yok. İbadetler noktasında eksiklikleri var o da aileye ve çevreye durumu fark ettirmemek için yapmaya çalışıyor. Aileden çekinme durumu var.”* (Ö12). Ahlaklı olmayı insan olmanın bir gereği olarak gören öğrencilerin olduğunu ifade eden Ö14 ise düşüncesini, *“Deist olsun veya olmasın gençlerin ibadet ettiklerini düşünmüyorum. Ahlaklı olmayı dindarlığın değil insan olmanın bir gereği olarak görüp yapmaya çalışıyorlar. Sorumluluklarında sıkıntı olduğunu düşünüyorum. Dindar gençler daha sorumluluk sahibi”* cümleleriyle ortaya koymaktadır.

Dini ibadetler noktasında Müslümanların genel bir sorununun olduğunu belirten Ö19, *“Genel olarak ibadet yapma durumu yok. Zaten genelde Müslümanlarda bir ibadet sıkıntısı var. Son yıllarda hedonizmin etkisi var. Ahlak bakımından da genel ahlak ilkelerine uymaya çalışıyorlar”* cümlelerini kurarken Ö18 ise benzer düşüncüyü şu şekilde ifade etmektedir.

“İbadetlerde eksiklikleri mevcut, ahlaki açıdan saygılı, dürüst, çalışkan, haksızlığa gelemeyen öğrencilerdir.”

Öğretmenlerin bir kısmı (Ö5, Ö7, Ö9, Ö15, Ö17) da ibadetleri yerine getirme ve ahlaki tutum bakımından bu tür öğrencilerin diğer öğrencilerden pek bir farkının olmadığını savunmaktadırlar. Bu konuda Ö5, *“Ahlaki tutum olarak diğer öğrencilerden pek bir farkları yok. Ancak ibadet etme tutumları yok”* ifadesini kullanırken, Ö7 ise, *“İbadetleri yerine getirme konusunda sıkıntılar var. Ama ahlaki davranış olarak diğer öğrencilerden bir farkları yok”* şeklinde görüş belirtmiştir.

Ö15 bu konuda öğrencilerin genel olarak ahlaki tutumlarının ailelerinin ahlaki değerleriyle paralel gittiğini savunarak şu düşünciyi paylaşmıştır. *“İbadetleri yerine getirmekte yetersizler. Ahlaki noktalarda ise aile hayatlarına paralel olarak yeterli veya yetersizler. Yani genel olarak ahlaki davranışlarının kaymağı din değil aile alışkanlıklarıdır.”* Benzer düşünciyi Ö17 kodlu öğretmen de şu cümlelerle desteklemektedir. *“Sorgulamayan öğrencilerden bir farkları yok ibadet konusunda. Yaklaşık bir %10-15 civarı bir öğrencimiz imam hatip kimliğine uygun yaşıyor. Ancak diğerlerinin hepsi deizmi sorgulasın veya sorgulamasın aynı dini davranışları gösteriyor.”* Ö16 ve Ö20 kodlu öğretmenler öğrencilerin genel olarak ibadetleri yerine getirme ve ahlaki tutumlarının yok denecek kadar az olduğunu belirtmişlerdir. Ö1 ve Ö13 kodlu öğretmenler de bu konuda gözlemlerinin olmadığını ifade etmişlerdir.

Katılımcılar, deizme yönelimi olan öğrencilerin genelde ibadetlerini yerine getirmediğini, bunu da tanrının insanın ibadetine ihtiyacının olmadığı fikrine dayandırdıklarını belirtmişlerdir. Bazı öğretmenler de ibadetleri yerine getirme konusunda sadece deizme yönelmiş öğrencilerin değil, diğer tüm öğrencilerde bu zafiyetin olduğunu belirtmişlerdir. Deizme yönelimi olan öğrencilerden olumlu ahlaki tutumları olanların bunu dinden dolayı değil de evrensel ahlak ilkeleri bağlamında sergilediklerini belirtmişlerdir. Öğretmenlerin görüşlerinden, öğrenci ister deizme yönelmiş olsun ister olmasın ahlaki tutum ve ibadetler noktasında genel bir olumsuz durumun olduğu anlaşılmaktadır.

3.2.6. Deizme Yönelimi Olan Öğrencilerle Kurulan İletişim Hakkında Öğretmenlerin Görüşleri

Öğretmenlerin deizme yönelimi olan veya kendisini deist olarak tanıtan öğrencilerle nasıl iletişim kurduklarını tespit etmek amacıyla öğretmenlere *“Deizme yönelimi olan veya*

kendisini deist olarak tanıtan öğrencilerle nasıl iletişim kuruyorsunuz?” şeklinde soru yöneltilmiştir. Cevaplardan hareketle şu bulgular elde edilmiştir.

Öğretmenlerin çoğu bu soruya öğrencilerine yakın ve samimi davranarak, onları sınıf içinde dışlamayarak, müsamahakâr ve hoşgörülü iletişim kurduklarını ifade etmişlerdir. Bu konuda bir öğretmen yaklaşım tarzını ifade ederken, “Soru cevap ile iletişim kurmaya çalışıyorum. Genelde empati kurarak ve birebir iletişim halindeyiz” (Ö11) cümlesini kurmuştur. Bir başka öğretmen ise samimi davrandığını “Samimi ve içten davranıyorum. Her sorularına cevap vermeye çalışıyorum” (Ö14) cümlesiyle ifade etmiştir.

İletişim kurarken kendisini sevdirmeye çalıştığını ifade eden Ö16, bu konudaki düşüncelerini şöyle açıklamaktadır. “Çok samimi ve onu anlamaya çalışarak iletişim kurarım. Asla düşüncesini eleştirmem. Ama ben kendim de bu şekilde inanıyorum deyip onların da bana saygı duymasını isterim. Daha sonra biraz daha çay kahve ısmarlama bahanesiyle yakınlaşıp İslam’ı sevdirmek için elimden geleni yaparım ve dönütlerim de muhteşem olan öğrencilerim olmuştur. Bir öğretmen velev ki din kültürü öğretmeni öğrencilerine en başta kendilerini sevdirmesi gerekir kanaatindeyim.”

Soru sormaları için onları motive ettiğini belirten Ö15 ise, “Aramıza mesafe koymuyorum, soru sormaları konusunda motive ediyorum, düşünüp sorgulamalarına zemin hazırlıyorum.” şeklinde görüş belirtmiştir. Aynı şekilde öğrencilerin soru sormaları konusunda onları teşvik ettiğini ve her soruya mantıklı cevaplar vermeye çalıştığını belirten Ö18 düşüncesini “Her öğrencimin soru sormasını teşvik ediyorum. Saçma olduğunu düşündükleri sorularını dahi sormalarını istiyorum. Kendilerine elimden geldiği kadar yardımcı olacağımı yargılamak için değil öğretmek ve öğrenmek için okulda olduğumuzu söylüyorum. Soru sorduklarında biliyorsam cevaplıyorum. Bilmiyorsam bilmediğimi araştıracağımı söylüyorum. Araştırıp bir sonraki hafta cevaplamaya çalışıyorum” cümleleriyle ortaya koymaktadır.

Öğrenciyi yargılamadan dinlediğini söyleyen Ö20, “Öncelikle bilgisini yokluyorum. Deizm konusunda neler bildiğini eleştirmeden yargılamadan tek tek dinliyorum. Kendisini açmasını istiyorum. Daha sonra neden böyle düşündüğünü soruyorum. Yaptığı açıklamalar çerçevesinde yardımcı olmaya ve konuşmaya çalışıyorum” şeklinde görüş belirtirken en iyi iletişim şeklinin öğrenciyi sosyal hayata katabilmek olduğunu ifade eden Ö19, öğrencileriyle okul dışında görüşmeler ve bazı aktiviteler yaptığını şu cümlelerle belirtmiştir. “En iyi iletişim çocuğu sosyal hayata katarak kurduğumuz iletişimdir. Ben de

öğrenciyi sosyal hayata katarak iletişim kurmaya çalışıyorum. Ben çocuklarla okul dışında da görüşmeler yapıyorum. Halı saha maçları yapıyoruz. Onlara yakın davranmaya çalışıyorum.”

Deizme yönelimi olan öğrencilerle sınıf içinde onları popüler hale getirmekten veya olumsuz pekiştireç görevi görmekten sakındığını belirten bir öğretmen (Ö17) *“Eğer sorularını sınıf ortamında sormuşlarsa onları ön plana çıkaracak bir hareket yapmıyorum. Dikkat çekme arzusu içinde olabilirler. Olumsuz pekiştireçle bunu pekiştirdiğimizde bu durumu yerleşik bir hale getiririz. Buna izin vermemek adına sınıfta farklı bir tutum sergilemiyorum. Ancak birebir soru sormak isteyenlere her zaman vakit ayıracağımı da genele ifade ediyorum.”* şeklinde düşüncesini ifade etmiştir.

Öğrencilere dinin doğru aktarılmasının önemini vurgulayan bir öğretmen düşüncesini şu cümlelerle dile getirmektedir. *“Bence tüm sorunlar, öğrencilerimize dini doğru öğretmediğimiz için ortaya çıkmaktadır. Burada ben öğrencilerime doğru kaynaklardan doğru bilgiler öğretmek misyonu taşıyorum. Onları vahiyle buluşturuyorum. Kur'an'la insanı yetiştirmek gibi...”* (Ö2). Başka bir öğretmen ise diğer öğrencilere olumsuz örnek teşkil etmemesi adına görüşmelerini teneffüste birebir yapmaya çalıştığını ifade etmiş ve *“Genelden farklı görüşlere sahip olan öğrencilerin sayısı az olsa da, baskıcı olmamaya özen gösteriyorum. Ders konusunun tamamlanması için sürenin kısıtlı olduğu gerekçe gösterilerek aynı zamanda diğer öğrencilere olumsuz örnek oluşturmaması için sınıf ortamında değil genelde teneffüs aralarındaki baş başa görüşmelerde kendilerini ifade etmelerine izin veriyorum.”* (Ö7) cümlelerini kurmuştur.

Öğretmenlerin görüşlerinden hareketle, deizme yönelimi olan veya kendisini deist olarak tanıtan öğrencilerle öğretmenler samimi, hoşgörülü ve empati kurarak iletişim şekli geliştirmişlerdir. Öğrencilerin tüm sorularına açık olmuşlar, hatta öğrencileri soru sorma konusunda cesaretlendirmişlerdir. Öğretmenlerin çoğu öğrencilerle birebir iletişim kurmayı tercih etmiş onlarla ders dışı samimi ortamların oluşması için çaba göstermişlerdir. Öğrencilerin kafalarındaki sorulara karşı doyurucu cevaplar vermeye çalışmışlar ve deizmle alakalı eleştirilerini bilimsel yöntemlerle ortaya koymuşlardır.

Öğrencilere deizmle ilgili sorularının cevabını rahatça bulabilmeleri için onlara kaynak kitaplar ve sosyal medya içerikleri tavsiye ederek rehberlik yapmaya çalışmışlardır. Öğrencileri sınıf içinde ötekileştirmeden, yargılamadan sabırla sorularını dinlemiş ve samimi ortamın oluşmasını sağlamışlardır. Ayrıca bazı öğrencilerin popülerite peşinde

olması ihtimaline karşın sınıf ortamında onları ön plana çıkaran davranışlardan uzak durmaya çalışmışlardır. Öğretmenler, diğer öğrencilerle nasıl iletişim kuruyorlarsa o öğrencilerle de o şekilde iletişim kurduklarını ifade etmişlerdir.

3.2.7. Öğretmenlerin Deizme Yönelimi Olan Öğrencilerin Yaşadığı Aile ve Sosyal Ortamı Hakkındaki Görüşleri

Deizme yönelimi olan öğrencilerin yaşadıkları aile ve sosyal ortamlarının nasıl olduğunu tespit etmek amacıyla öğretmenlere *“Deizme yönelimi olan öğrencilerin yaşadığı aile ve bulunduğu sosyal ortam hakkındaki gözlemlerinizi nelerdir?”* sorusu yöneltilmiştir.

Öğrencilerin aileleri hakkında gözlemleri olan öğretmenlerin ortak görüşü şöyledir. Aileler ya seküler bir hayatı tercih etmiş, dini kuralların aile hayatında bir yeri yok. Ya da çok baskıcı, aşırı dindar ve otoriter bir tutumu benimsemiş. Bu ikisinin arasında mutedil ailelerin çocuklarının bu tür akımlardan daha az etkilendiğini öğretmenler ifade etmişlerdir. Bu konuda Ö2 düşüncesini şöyle dile getirmektedir. *“Gerçekten daha modern daha seküler ailelerin çocukları bu konulara daha meyilli olduğunu söyleyebiliriz. Ailede dini yaşantı olmayınca çocuk da bu tür akımlara ilgi duyabilir diye düşünüyorum. İkincisi de aşırı baskı sonucu çocuk bu tür akımlara kapılabilmektedir. Her şeyi kısıtlayan, dini yaşantı anlamında baskı uygulayan ailelerin çocuklarında bu durum dine karşı bir antipatiye neden olabilmektedir.”*

Aile içinde sorun yaşayan öğrencilerin daha çok etkilendiğini vurgulayan öğretmenlerden Ö9, *“Anne baba ayrı bir çocuğumuz var. Genelde aileler ilgisiz veya baskıcı oluyor”* cümlesini kurarken bir başka öğretmen ise aynı düşüncüyü, *“Genelde ailevi olarak sorunlar yaşayanlar var. Aileler çocuklarına ya hiç değer vermiyor ya da aşırı baskıcı. Bu durumda çocukların psikolojik sorunları ortaya çıkıyor.”* (Ö11) şeklinde ortaya koymaktadır. Öğrencisinin deizme yönelmesinin sebebini ailevi problemlere bağlayan Ö12 ise düşüncesini şu cümlelerle ifade etmektedir. *“Deist olduğunu söyleyen iki öğrencimin bu halde olmasını aileye bağlıyorum. Çünkü çocuğun ailesi çok dindar, baskıcı ve otoriterdi. Çocuklarına karşı çok baskı uygulamış. Ve çocuklar sorgulamaya başlamış ve farklı alanlara kaçış olmuş.”*

Bu tür öğrencilerin aile yapısına dair gözlem belirten başka bir öğretmen, *“Sıkıntılı, boşanmış, inancı zayıf aileler olduklarını düşünüyorum ve müşahade ediyorum.”* (Ö14) cümlesini kurarken, Ö15 ise *“Bu öğrenciler daha çok popüler kültürü beğenen öğrenciler arasından çıkıyor. Öğrencilerin popüler kültürü beğenme sebepleri ya ailelerinin dini*

konulardaki sert ve tutucu davranışları ya da popüler kültür ile iç içe olmalarıdır.” şeklinde görüş belirtmiştir.

Ailelerin çocuklarına inanç noktasında yardımcı olamadıklarını vurgulayan Ö16 ise *“Ailelerin kimisi çok serbest, kimisi de inanç noktasında zayıf oldukları için çocuklara yardımcı olamadıklarını düşünüyorum. Tabi ki inançlılar da var ama onlar da benimle özel görüşüp çocuklarına kendilerinin söylediklerinde tepki verdiklerini ama beni dinlediklerinde etkilendiklerini söyleyip özel ilgilenmemi isteyen veliler ile de karşılaştım.”* şeklinde görüş beyan etmiştir.

Gençlerin genelde ailelerinin dindar ve baskıcı olduğunu ve benliklerini ortaya koyma amacıyla ailelerinin kopyası olmak istemeyen bir yapıda olduğunu, Z kuşağının ortak özelliğinin benliğini ortaya çıkararak farklı olma tutumu sergilediğini düşünen Ö17 kodlu öğretmen düşüncelerini şöyle ifade etmiştir. *“Genelde ailenin baskıcı ve otoriter din anlayışı gençleri farklı arayışlara sürüklüyor. Din adına çocuklara uygulanan baskı Z neslinden önceki nesilde işe yarıyor olabilir ama Z kuşağında bu farklı tepkilere sebep oldu. Bu kuşakta daha çok benlik algısı, özgürlüğe düşkün olma, korkusuz ve cesur olma daha fazladır. Diğerlerine nazaran bağımsız bir birey olma algısı vardır. Ben ailemin kopyası olmak zorunda değilim. Ben ayrı bir benliğe sahibim düşüncesi var. Z neslinin düşüncelerini etkileyen asıl şey bunlar. Z kuşağı bunun peşinde koşuyor. Baskıcı bir ailede genç benliğini ortaya koyamadığı zaman benliğini ortaya çıkaracak en uygun mekânda bu arkadaş ortamı olabilir okul olabilir popüler olma ve benliğini ortaya çıkarma adına bu söylemlere yönelebiliyor.”*

Bu tür öğrencilerin arkadaş çevresine yönelik gözlemini aktaran Ö4 kodlu öğretmen öğrencilerin kendilerini arkadaş ortamından soyutladığını ifade etmiştir. Ö20 ise kalabalıklar içinde yalnız takıldığını ifade ederek şu cümleleri kurmuştur. *“Kalabalık içinde yalnız olduklarını düşünüyorum. Genele baktığımızda aile deizmi bilmediği çocukların ise çoğunlukla sosyal medyadan adını duyduğunu merak ederek araştırdıklarını düşünüyorum. Aile çocuğa karşı ilgisiz ise çocuk yeni bir ortam yeni bir mecra arıyor kendisine.”* Ö5 kodlu öğretmen de bu tür öğrencilerin arkadaş ortamlarının kendi kafa yapılarıyla uyuşan kişilerden oluştuğunu, aynı zihniyeti taşıyanların bir araya geldiğini ifade etmiştir.

Öğretmenlerin bu soruya verdikleri cevaplardan yola çıkarak, deizme yönelimi olan öğrencilerin ailelerinin en büyük ortak özelliğinin muhafazakâr ancak dini çocuğuna

yaşatma noktasında baskıcı ve otoriter bir tavır sergileyen aileler olduğu görülmektedir. Özellikle bu yaşlarda sorgulama evresinde olan çocukların ailelerinden gördükleri bu baskıcı tutum sebebiyle dinden soğudukları veya kendilerini daha özgür hissedecekleri ortamlarda buldukları söylenebilir.

Ailelerin genelde dindar ancak bilinçsiz olduğunu ifade eden öğretmenler, gelişimsel özelliklerden bîhaber olan ailenin çocuğuna nasıl davranacağını bilmeyen kimseler olduğunu belirtmişlerdir. Özellikle dindar olduğu halde ilgisiz bir ailenin çocuğunun bu tür düşüncelere kolaylıkla savrulabileceği mümkün gözükmemektedir. Dolayısıyla ailenin en büyük görevi çocuğuna dini sevdirmek ve dini yaşantıda ona örnek olmaktır. Ancak geleneksel aile yapısında din bir kültür haline geldiğinden dini yaşantı yok denecek kadar azalmıştır. Bu durum çocuğa rol modellik anlamında olumsuz yansımaktadır.

Son yıllarda sekülerleşmenin bir sonucu olarak dinin hayatımızdan yavaş yavaş çekilmesi aileleri de etkilemektedir. Dindar olduğunu söylediği halde dini kuralların göz ardı edildiği ailelerin çocukları deizmin tuzağına düşebilmektedir. Ayrıca aile içi parçalanmışlıklar veya dramatik olayların yaşanması da hayatı sorgulayan bu yaştaki çocukları farklı düşüncelere yöneltme ihtimalinin olduğu söylenebilir.

Deizme yönelimi olan öğrencilerin arkadaş ortamlarının da kendileri gibi sorgulayan, parçalanmış aile yapısına sahip veya benlik algısını ön plana çıkarmaya çalışan gençlerden oluştuğu ifade edilmiştir. Deizme yönelimi olan öğrencilerin kendilerini ön plana çıkarma ve farklı görünme çabası diğer öğrencileri de dolaylı yoldan etkilediği düşünülebilir. Çünkü o yaşlarda gençler ailelerinden çok arkadaş ortamını örnek almakta ve onlardan etkilenmektedirler. Katılımcılar, ailelerin daha bilinçli ve hoşgörülü olması gerektiğine, çocuklarının arkadaş ortamlarını takip etmesinin önemine vurgu yapmışlardır.

3.3. Üçüncü Tema: Öğrencilerin Deizme Yönelme Sebepleri

Bu temada öğretmenlere göre öğrencilerin deizme yönelme sebepleri ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda öğretmenlere 8 soru sorulmuştur. Öğrencilerin deizm hakkındaki bilgilerinin kaynağı, deizme yönlendiren faktörler, deizme yönelimde sekülerleşmenin ve içinde bulunan gelişimsel özelliklerin etkisi hakkında öğretmenlerin görüşleri alınıp değerlendirilmiştir.

3.3.1. Öğretmenlere Göre Öğrencilerin Deizm Hakkındaki Bilgilerinin Kaynağı

Deizme yönelimi olan öğrencilerin deizm düşüncesiyle ilgili bilgilerinin kaynağının neler olabileceğini saptamak için öğretmenlere “*Deizme yönelimi olan öğrencilerin deizm hakkındaki bilgilerinin kaynağı nedir?*” şeklinde soru yöneltmiştir. Öğretmenlerin görüşlerinden yola çıkarak öğrencilerin deizm hakkındaki bilgilerinin kaynağı Tablo 9’da gösterilmiştir.

Tablo 9. Deizme Yönelimi Olan Öğrencilerin Deizm Hakkındaki Bilgilerinin Kaynağı

<i>Kod</i>	<i>f</i>
Sosyal medya mecralarında karşılaşıyorlar.	20
Popüleritenin etkisiyle ilgi çekici buldukları için araştırıyorlar.	12
Arkadaş ortamlarından öğreniyorlar.	18
Okuldaki din derslerinden öğreniyorlar.	2

Tablo 9’a bakıldığında öğretmenlerin tamamı öğrencilerin deizm düşüncesi hakkındaki ilk bilgi kaynağının sosyal medya olduğunu belirtmişlerdir. Öğretmenlerden 18’i arkadaş ortamlarında bu konunun konuşulduğunu dolayısıyla deizm hakkında fikir sahibi olunduğunu ifade etmişlerdir. 12 öğretmen ise deizm düşüncesinin çok popüler olduğu için gençlerin dikkatini çektiğini ve araştırma ihtiyacı hissettiklerini vurgulamışlardır. Bu verilere göre öğrencilerin deizm düşüncesini tanımada en az rolü okul üstlenmektedir. Sadece 2 öğretmenin öğrencilerin deizmi okuldaki din derslerinden öğrendiğini ifade etmesi gençlerin deizm konusunda yanlış veya eksik bilgiler edinme ihtimallerini artırmaktadır.

Bu konuda bazı öğretmenlerin görüşleri şu şekildedir. Gençlerin bilgiye en kolay ulaşma yolunun internet ortamları olduğunu ifade eden Ö1 düşüncesini, “*Bence öğrencilerin bu tür akımlar hakkındaki en önemli bilgi kaynağı sanal mecralardır. Çünkü artık internete ulaşım çok kolaylaştı. İkinci bilgi kaynağı olarak arkadaş ortamını söyleyebilirim*” cümleleriyle ifade etmektedir. Gençlerin deizm düşüncesini sağlam kaynaklardan öğrenmediğini, dolayısıyla bu düşüncüyü temellendiremediğini ifade eden bir öğretmen “*Temelde sağlam bir kaynaklarının olmadığını düşünüyorum. Arkadaş çevresinden ve sosyal medyadan çok etkileniyorlar. Çünkü bir konuda soru sorduğunda temellendiremiyor*” (Ö9) şeklinde görüş belirtmektedir.

Sosyal medyanın etkisini Ö12 kodlu öğretmen de şu cümlelerle ortaya koymaktadır. *“Öğrencilerin bu konudaki en önemli bilgi kaynağının sosyal medya olduğunu düşünüyorum. İlk duyumlarını ve bilgilerini sosyal medyadan aldıklarını söyleyebilirim. Bir şeylerden etkilenecek yöneliyorlar.”* Benzer düşüncüyü Ö14, *“Konu popüler olduğu için sosyal medya gibi kitle iletişim araçlarından karşılaşıyorlar. Merak edip araştırıyorlar. Arkadaş ortamı da bir bilgi kaynağı olabilir”* cümleleriyle ifade etmektedir.

Öğrencilerin belli bir araştırma içine girmediklerini, bilgilerinin çoğunun ya sosyal medyadan ya da arkadaş ortamından geldiğini ifade eden bir öğretmen *“Öğrencilerin geneli araştırmadan, bir fikir sancısı çekmeden sadece popüler olma adına bu söylemlere başvurmaktadır. Ya sosyal medya ya da arkadaş ortamından bu bilgileri elde ettiğini düşünüyorum”* (Ö17) ifadesini kullanmıştır. Gençlerin araştırarak kitaplardan veya makalelerden bilgi elde etme çabasının olmadığını, sosyal medyada karşılaştığı kadar bilgi sahibi olduğunu Ö1 ve Ö13 kodlu öğretmenler de dile getirmişlerdir.

Sınıf ortamında bu konuların konuşulduğunu hatta bazı aile ortamlarında da konuşulduğunu ifade eden Ö19 kodlu öğretmen düşüncesini *“Sınıf ortamında konuşuyorlar. Daha bu konu okulda işlenmemişken bile tartışılıyor. Aile ortamında da nadir de olsa konuşuluyor. Sosyal medya veya felsefi kitaplarda da karşılaşma ihtimalleri vardır”* cümleleriyle ifade etmektedir. Ayrıca Ö8 ve Ö15 kodlu öğretmenler öğrencilerin deizm düşüncesini tanıması adına okuldaki din derslerinin bir bilgi kaynağı olduğunu ifade etmişlerdir.

Öğretmenlerin görüşlerinden yola çıkarak, öğrencilerin deizm hakkındaki bilgi ve algılarının en önemli kaynağının internet ortamı olduğu söylenebilir. Herkesin internete erişiminin kolay olmasından dolayı gençlerin sosyal medya mecralarını aktif kullanması onları deizmle karşılaştırmaktadır. Özellikle deizm ve ateizm propagandası yapan siteler ve sosyal medya hesapları gençlerin deizme olan ilgilerini artırdığı söylenebilir. Gençlerin merak ettikleri ve duydukları şeyleri ilk olarak internet ortamlarında öğrenmeleri onlara eksik, yanlış veya sağlıklı bilgi sağlamaktadır.

Deizm konusunun popüler olması ve gençler arasında farklı görünme çabasına alet edilmesinden dolayı gençler deizmi merak etmektedirler. Günümüzde popüler olan her şeyin gençlerin ilgisini çektiği bilinmektedir. Toplumda veya medyada çok konuşulan ve tartışılan bir konunun reklamının yapıldığını belirtmek yerinde olacaktır. Deizmi hiç duymamış veya ilgi alanına girmemiş gençlerin de bu reklam sebebiyle deizmi merak etmesi, araştırması ve

kendi arzu ve isteklerine alet etmesi kaçınılmaz olmaktadır. Popüler olan bir konunun arkadaş ortamında konuşulması da gençleri etkilemektedir. Çünkü ergenlik dönemindeki genç en çok arkadaş ortamından etkilenmektedir.

Bu soru etrafında cevaplara baktığımızda öğretmenlerden sadece ikisinin öğrencilerin deizm hakkındaki bilgilerinin kaynaklarından birisinin okuldaki din dersleri olduğunu söylemesi şaşırtıcıdır. Ortaöğretimde hem DKAB hem de Kelam ders müfredatında deizm konusuna yer verilmiştir. Ancak gençlerin genelde popüler konularda kitabi olmayan bilgiler edindikleri göze çarpmaktadır. Gençlerin internet ortamından öğrendikleri bilgilerin okuldaki öğrendikleri bilgilerden çok daha fazla olduğu ifade edilebilir. Bu da sağlıklı bilgi edinmeyi beraberinde getirmektedir.

3.3.2. Deizme Yönelimi Olan Öğrencilerin Okuduğu Kitap, Takip Ettiği Sosyal Medya Hesapları veya İzlediği Film/Dizi Hakkında Öğretmenlerin Görüşleri

Deizme yönelimi olan veya ilgi duyan öğrencilerin izlediği dizi/film, takip ettiği sosyal medya hesapları ve okuduğu kitaplar hakkında öğretmenlerin yarısından fazlası herhangi bir gözleminin veya bilgisinin olmadığını belirtmiştir. Bu konuda bir öğretmen, *“Derinlemesine bu konuda bir gözlemim olmadı ama bazen gençler hocam şu filmi izlediniz mi diye soru soruyorlar. Bazen öğrencilerin elinde kalın kalın felsefi kitaplar görüyorum. Daha çok hayatın içinde popüler olan film ve kitaplarla meşguller”* şeklinde görüş belirterek öğrencilerin daha çok popüler kültürün dayattığı dizi, film ve kitapları takip ettiğini vurgulamıştır.

Öğrencilerin pek kitap okumadığını, aksine sanal mecralarda dolandığını ifade eden Ö5, *“Bu konuda çok fazla gözlemim olmadı ama genelde öğrenciler kitap okumuyor. Genelde sanal âlemde geziyorlar”* şeklinde görüş belirtmektedir. Benzer düşüncüyü başka bir öğretmen şu cümlelerle dile getirmiştir. *“Okudukları bir kitap olduğunu düşünmüyorum. Hatta filmlere dahi konu olmamıştır bence. Sadece sosyal medya aracılığıyla bu inancın çoğaldığı kanaatindeyim”* (Ö16).

Bu tür öğrencilerin okuduğu kitapların genelde felsefi kitaplar olduğunu, takip ettiği sosyal medya hesapların da eğlenceye dönük olduğunu Ö15, şu cümlelerle ifade etmektedir. *“Okudukları kitaplar genellikle felsefi kitaplar. Takip ettikleri sosyal medya hesapları fenomen olmuş eğlence içeren ya da kendi benlik algılarını yükselten hesaplar.”* Benzer düşüncüyü başka bir öğretmen ise *“Genelde felsefi kitaplar okuyorlar. Anime diye bir dizi var onu izliyorlar”* (Ö12) şeklinde ifade etmiştir.

Öğrencilerin benliklerini ortaya çıkaran her türlü kitap, sosyal medya veya dizileri takip ettiğini belirten ve bu amaca hizmet eden bazı yayınevlerinin de ismini veren bir öğretmen ise *“Benlik düşüncelerini ortaya çıkaran kitaplar yayınlayan birkaç yayınevi var. Pegasus, Efesus bunlara örnektir. Parodi mango yayınları var. Çizgi romanlar var. Duyguları öne çıkaran düşünceleri özgürce ifade etmelerini teşvik eden kitaplar okuyorlar. Kişiliklerini ortaya rahatça koyabilecekleri sosyal medyaları kullanıyorlar. Dinledikleri müzikten tutun da televizyon reklamlarına kadar gençlerde benlik algısını üst düzeye çıkaran şeylerdir.”* (Ö17) cümleleriyle düşüncesini dile getirmiştir.

Pandemi nedeniyle çok fazla gözleminin olmadığını ifade eden Ö18, net bir bilgisinin olmadığını ifade etmiştir. Ö19 ise öğrencilerin seküler hayatı özendiren, LGBT gibi oluşumları destekleyen film ve dizileri izlediklerini şu cümlelerle ifade etmektedir. *“Bu tür öğrenciler Netflix veya Blue TV gibi internet kanallarının dizilerini izliyorlar. Buradaki dizilerde de sekülerizm gün yüzüne çıkarılıyor ve seküler hayat destekleniyor. Hatta burada eşcinsellik veya LGBT tarzı ilişkiler özendiriliyor. Bu çocuklar bu dizileri takip ediyorlar ve bu dizilerin pompaladığı özgürlük gibi konuları kafalarına yerleştiriyorlar.”* Öğrencilerin sosyal medyada fenomen olma amaçlı paylaşımlar yaptığını dile getiren bir öğretmen ise *“Özgürlüğü özendiren filmler izliyorlar ve tiktok gibi sosyal paylaşım sitelerinde vakit geçiriyorlar. Özellikle sosyal medyada fenomen olmak amaçlı paylaşımları var”* (Ö20) şeklinde gözlemini ortaya koymaktadır.

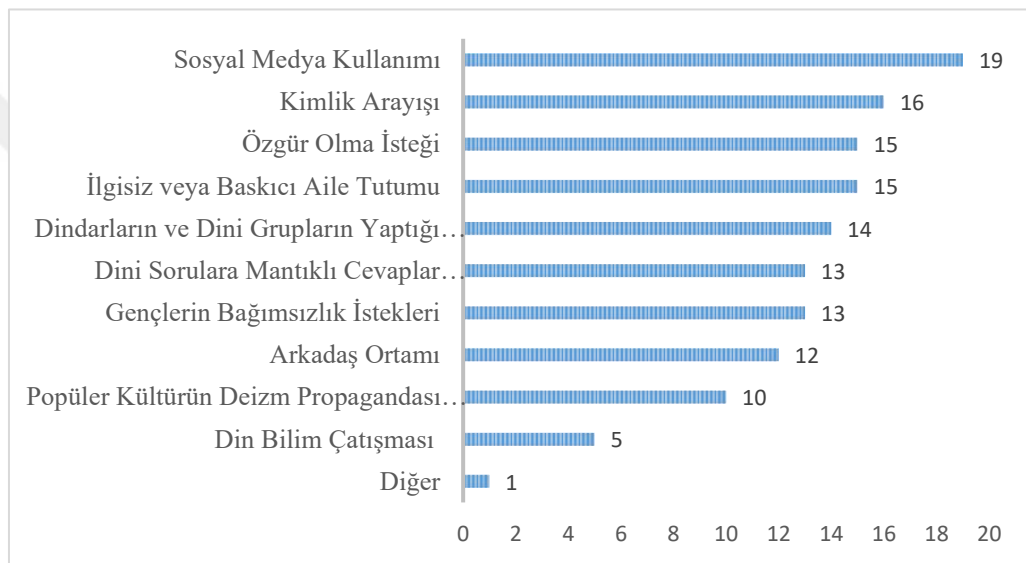
Öğretmenlerin verdikleri cevaplara baktığımızda, öğretmenlerin yarıdan fazlasının deizme yönelimi olan öğrencilerin okuduğu kitap, izlediği dizi/film ve takip ettikleri sosyal medya hesapları hakkında gözlemlerinin olmadığını dolayısıyla bilgi sahibi olmadıklarını ifade etmişlerdir. Bu durum iki farklı sebeple açıklanabilir. Birincisi bu tür öğrencilerin kendilerini açığa çıkaracak bir davranışın içine girmiyor olmalarıdır. İkincisi ise öğretmenlerin bu tür öğrenciler üzerindeki ilgi ve alakasının zayıflığı olabilir.

Deizmi merak eden, araştıran öğrencilerin deizmi veya ateizmi irdeleyen felsefi kitaplar okudukları öğretmenler tarafından belirtilmiştir. Hatta bazı öğretmenler bu tür kitapları yayınlayan yayınevi ve yazar isimleri vermişlerdir. Öğrencilerin çoğunun sosyal mecralarda vakit geçirmesinden dolayı deizme yönelten paylaşımlar yapan mecralara da denk gelmeleri yüksek ihtimaldir. Öğretmenler de öğrencilerin bilinçsiz bir sosyal medya kullanıcısı olmalarından dolayı deizme yönelten sitelerde kendilerini bulduklarını ifade

etmişlerdir. Katılımcılar, öğrencinin gelişimsel özelliğinin bir sonucu olarak benliğini ortaya çıkaran dizi veya filmleri de izlediklerini belirtmişlerdir.

3.3.3. Öğretmenlere Göre Öğrencileri Deizme Yönelten Sebepler

Ortaöğretim öğrencilerini deizme yönelten sebeplerin neler olduğunu ortaya koymak amacıyla öğretmenlere “*Öğrencilerin deizme yönelme sebepleri olarak en çok etkilendiklerini düşündüğünüz faktörleri sırasıyla söyler misiniz?*” şeklinde bir soru yöneltilmiştir. Öğretmenler bu faktörleri kendilerine göre bir önem sırasına koymuşlardır. Öğretmenlere göre öğrencileri deizme yönelten sebepler Şekil 2’de gösterilmiştir.

Şekil 2. Öğrencileri Deizm Düşüncesine Yönelten Sebepler

Grafikten de anlaşılacağı üzere öğrencilerin deizm kavramıyla ilk tanıştıkları ortamın sosyal medya mecraları olduğunu görmekteyiz. İnternete erişimin kolaylaşması sonucu her kesimden insan her bilgiye rahatlıkla ulaşabilmektedir. Katılımcıların tamamına yakını (19) ortaöğretim öğrencilerini deizme yönlendiren sebeplerin başında sosyal medya organlarını görmektedir. Özellikle Covid’19 salgını sürecinde gençlerin internet ortamında çok fazla zaman geçirdiklerini belirten Ö9 kodlu öğretmen “*Pandemi sürecinde öğrenciler okuldan uzaklaşınca tablet ve telefonla çok fazla birlikte oldular. Sosyal medya ve internet ortamını birinci sıraya koymak istiyorum...*” diyerek sosyal medyayı birinci sebep olarak gördüğünü ifade etmiştir.

Sosyal medyanın etkisini bir başka öğretmen ise şu cümlelerle ifade etmektedir. “*Günümüz gençliği artık hayatı sanal âlemde geçiriyor. Hayatına dair değer ve ahlaksızlık*

ne varsa hepsini oradan alıyor. Dolayısıyla inanç meselelerinde de gençleri etkileyen ilk neden sosyal medya olduğunu düşünüyorum...” (Ö3). Sanal mecraların gençleri seküler hayata özendirdiğini, dolayısıyla özgürlük arayışında olan gençlerin çokça zaman geçirdiği yer olarak sosyal medyayı işaret eden Ö16 ise, “Sosyal medyada artık inançsızlık, hiçbir şeye inanmama ve hiçbir değeri kabul etmeme üzerine propaganda yapılıyor. Özellikle özgürlük arayışında olan gençleri bu alanlar çok etkiliyor. Fenomen olmak adına türlü türlü ahlaksız videolar çekiyorlar veya izliyorlar. Dolayısıyla sosyal medya deizme yönlendirmede birinci etken denilebilir”(Ö16) cümlelerini kurmaktadır.

Katılımcılardan 16’sı gençleri deizme yönlendiren nedenlerden birinin de onların kimlik arayışı içinde olmalarına bağlamaktadır. Özellikle ergenlik döneminin çalkantılı yıllarında kişinin bir kimlik krizine girdiğini belirten Ö1, “...Ergenlikle birlikte gençler bir kimlik arayışına giriyorlar. Bu kimlik oluşumunda benliklerini ön plana çıkaran ve özgürlüğüne hitap eden alanlara yönelmek istiyorlar. Dolayısıyla bir kimlik arayışı onları deizm gibi inanç sapmalarının içine itmektedir.”

Öğretmenlerin 15’i deizme sebep olan faktörlerin birinin de gençlerin özgür yaşama isteklerinin olduğunu ifade etmiştir. Bu dönemde otoriteye boyun eğmeme, itaatsizlik gibi ergenlik döneminin bir takım gelişimsel özelliklerinin etkili olduğu ifade edilmiştir. Bu konuda Ö19, “...Ergenlik döneminin özgür olma isteği var. Ben varım düşüncesini ortaya koyması ve benliği ortaya çıkarması ergen için vazgeçilmez bir durum. Bu durumda ergen deizmle karşılaşabilmektedir...” şeklinde görüş bildirmiştir. Ö17’de ata kültürünün baskıcı tutumunda uzaklaşmak ve özgür davranmak isteyenlerin deizme sarıldığını ifade etmiş ve şu cümleleri kurmuştur. “%70 oranla benlik ifade edebilmek için deizme yönelim var. Özellikle ata kültürü içinde yetişen gençlerin tepkisel davranışları onları deizme can simidi gibi sarılmalarına sebep oldu...”

15 öğretmen gençleri deizme yönelten sebeplerin içine ilgisiz veya baskıcı aile tutumunu koymuşlardır. Öğretmenlere göre dini anlamda baskıcı ve otoriter olan ailelerin ergen çocukları özgür olma düşüncesi ile bu tür akımlara kapılabilmektedir. Çocuğunu takip etmeyen veya duygusal anlamda çocuğunu doyuramayan ailelerin çocukları da deizm gibi düşüncelere sahip olabilmektedir. Bu konuda Ö9 kodlu öğretmen, “...İkinci sıraya aileyi koymam gerekiyor. Çünkü ailelerde de dine karşı bir gevşeme var. Aileler rol model olamadıkları için çocuklar farklı mecralara savruluyor. Bir öğrencim küfürlü konuşuyordu. Ailesiyle görüşmeye gittim. Babası da küfürlü konuşuyor. Yani aile nasılsa çocuk da öyle

oluyor maalesef...” Aynı düşünceye sahip Ö12 ise *“Ailelerin bu konuda yetersiz olmaları ve çocuklarına baskıcı yaklaşımları onları deizme itebilir kanaatindeyim”* cümlesini kurmaktadır.

Dindarların ve dini grupların yapmış oldukları hataların İslam’a mâl edilmiş olmasını sebep olarak gösteren öğretmenlerin sayısı 14’tür. Öğretmenlerin bu konudaki ortak görüşü toplumda dini temsil etme düzeyinde olan kişi veya grupların yaptığı olumsuz davranışlar gençlerin gözünden kaçmamakta ve faturası dine kesilmektedir. Özellikle dini grupların uç noktadaki uygulamaları gençleri dinden uzaklaştırdığı öğretmenlerce ifade edilmektedir. Bu konuda Ö2 düşüncesini şöyle paylaşmaktadır. *“Yanlış dini pratikler. Bazı tarikat ve cemaatlerdeki yanlış uygulamalar insanlarda eğer din buysa ben dindarlardan olmayacağım düşüncesi oluşuyor. Bazı hocaların yanlış uygulamalarının toplumda çok fazla ön plana çıkarılması da etkili oluyor. Müslümanların bazı yanlış tutumları özellikle FETÖ veya IŞİD olayı gibi. Müslümanlık algısının yanlış olması gençleri dinden soğutuyor.”*

Dindarların dini kişisel menfaatlerine alet ettiklerini ve bunun gençlerin gözünden kaçmadığını ifade eden bir öğretmen şöyle görüş belirtmektedir. *“Deist olmayan öğrenciler bile şu cümleyi kuruyor hocam. Bu kadar çok seçmeli ders var din dersleri var. Dindar nesil yetiştirmeye çalışılıyor. Neden bu durumdayız. Özellikle dini siyasete ve ticarete alet eden insanlar yüzünden gençler dinden soğudu gibi cümleler duyuyorum. Din görevlilerinin tavırları ve rol modeli bu konuda çok etkili oluyor. Olumsuz bir rol modeli var”* (Ö12). 19 kodlu öğretmen ise din konusunda ehil olmayan kişilerin topluma yanlış bilgiler vermesini bir sebep olarak göstermektedir.

Dini değerleri kullanarak makam ve zenginlik peşinde koşan dini cemaatlerin gençleri dinden uzaklaştırdığını ifade eden bir öğretmen *“Dini cemaatler sadece kendi öğretilerini ve değerlerini mensuplarına aşılama çalışıyor. Aynı zamanda din olgusunu kullanarak çeşitli makam ve mevkiler edinme, maddi olarak zenginleşme uğruna dinin kullanıldığını gören gençler dinden soğuyor olabilir. Ayrıca dini cemaatlerin din adına baskıcı tavır da olumsuz örnek teşkil edebilir...”* (Ö4) Benzer düşünceyi Ö6 ise, *“Dini duyguları istismar eden dini kendi menfaatleri için kullanan dini yapılanmalar deizme yönelimi artırmaktadır”* cümlesiyle ifade etmektedir.

Son yıllarda ülkemizde yaşanan 15 Temmuz darbe girişimine atıf yapan Ö14, *“Özellikle son zamanlarda FETÖ’den sonra dini cemaatler gençleri olumsuz etkiliyor.”* şeklinde görüş belirtmektedir. 15 Temmuz darbe girişimi ile deizmin ülkemizde yayılımında

bir paralellik olduğunu ifade eden Ö17, *“Zaten FETÖ denilen yapı çok büyük bir enkaza sebep oldu. 15 Temmuz darbe girişimi ile ülkemizde deizmin popülerlik kazanması arasında müthiş bir paralellik vardır. Din ve dindarlar buysa biz din ve dindarlardan uzağız o zaman algısı oluştu. Ayrıca kendini güncelleyemeyen, çağın gerisinde kalan davranış ve söylemleriyle gönle hitap edemeyen şekilciliğe hapsolmuş gençlerin dilini çözemeyen insanların gençlerin deizme yönelmelerinde etkisi oluyor”* cümleleriyle düşüncesini ortaya koymaktadır.

Dini cemaatlerin iki farklı boyutunun olduğunu ifade eden ve olumsuz tarafın daha ağır bastığını belirten Ö19, *“Bu işin iki tarafı var. Bu konuda gençlere dini sevdiren, dini yaşatmaya çalışan bir cemaat tarikat grubu var. Ancak bazı cemaatler mensuplarına kendi sübliminal mesajlarını vermeye çalışıyorlar. Bu hiç hoş bir durum değil. Ondan sonra tarikat veya cemaat liderleri peygamberleştiriliyor. Daha sonra mutaassıp biri yetişmiş oluyor. Bu liderin bir insan olduğu hata yapma ihtimalinin olduğu unutuluyor. Sonra bu kişi hata yaptığında da bütün dünyası başına yıkılıyor. Sonra tüm yanlışlar dine fatura ediliyor. En son FETÖ olayında gördük bu durumu...”* cümlelerini kurmaktadır.

Tüm bu olumsuz eleştirilerin yanında dini cemaatlerin gençleri deizm kısılcısından korumaya çalıştığını, sosyal medyayı etkin kullananların başarılı olduğunu ifade eden öğretmenler de vardır. Bunlardan Fen Lisesinde görev yapan Ö9 kodlu öğretmen *“Öğrenciler bir tane site söylemişlerdi. Nur cemaatinin sitesiymiş galiba. Hayalhanem. Bu siteden kafamıza takılan soruların cevaplarına bakıyoruz diyorlardı.”* şeklinde görüş ifade ederek sosyal medyayı kullananların başarılı olduğu görüşünü belirtmiştir.

Öğretmenlerden 13’ü gençlerin deizme yöneliminde kafalarındaki dini sorulara mantıklı cevaplar alamadıklarının etkili olduğunu bir sebep olarak ifade etmişlerdir. Bu konuda özellikle din adamlarının gençlerin sorularını önemsemediklerini bu konuda yeterli donanıma sahip olmadığını ve gençleri azarlayıcı bir tavrın içine girdikleri öğretmenlerce ifade edilmektedir. Bu konuda Ö5, *“Gençlerin bu tür akımlara kapılmasında en önemli nokta bence sorgulamalarına yeterince cevaplar alamamaları etkili oluyor. Özellikle azarlayıcı tarzda bir yöntem seçiyor din eğitimcileri. Bu da çocukları soru sormaktan uzaklaştırıyor. Sorduğu sorulara da yeterince tatminkâr cevaplar alamayınca bu girdabin içinden çıkamıyor...”* cümleleriyle düşüncesini ortaya koymaktadır.

Gençlerin ergenlikle birlikte bağımsız olma isteklerinin arttığını ve bunun da deizme yönlendirmede bir sebep olarak görülebileceğini ifade eden öğretmenlerin sayısı 13’tür. 12

öğretmen ise arkadaş ortamlarının gençleri bu tür akımlara itebileceği ihtimalini dile getirmiştir. Öğretmenlere göre öğrencileri deizme yönelten sebeplerden bir başkası popüler kültürün deizm propagandası yapmasıdır. Konunun gündemde ve popüler olmasından dolayı gençlerin merak edip araştırma ihtiyacı hissettiğini ifade etmişlerdir. Gençlerin geleneğe karşı çıkma, popüler kültüre ayak uydurma isteği ve özgürce hareket edip yaptıklarından hesap vermeme gibi gelişimsel bir takım özellikleri vardır. Bu durum gençlerin deizmi merak edip araştırmalarında etkili olmaktadır. Çünkü deizm, gençlerin de işine gelen özgürce yaşayıp hesap vermemeyi, otoriteye boyun eğmemeyi ve aklın tek doğru bilgi kaynağı olduğunun propagandasını yapmaktadır.

Ayrıca 5 öğretmene (Ö8, Ö13, Ö15, Ö16, Ö18) göre de deizme götüren bir başka sebep, din ile bilimin çatıştığı algısıdır. Öğretmenlere göre bu yanlış algı yüzünden gençler bilimin verilerine daha çok itimat etmekte ve dinin verileri ile bilimin verilerinin çatıştığını düşünmektedir. Bu konuda Ö13, *“Gençler bilime daha fazla güvenmekteler. Özellikle pozitif bilimlerin verilerinin dinin verilerine göre daha güvenilir bulmaktalar. Sanki dinle bilim farklı şeyleri söylüyormuş gibi bir algıları var”* şeklinde düşüncesini ifade etmektedir.

Deizme götüren sebeplerin başına DKAB dersinin disiplinler arası bir öğretim yöntemiyle verilmemesine ve dinin hurafelerle anlatılmasına bağlayan Ö19 düşüncesini şu cümlelerle açıklamaktadır. *“Bana göre en önemli sebep din kültürü ve ahlak bilgisi dersinin disiplinler arası rolünün zayıf olmasıdır. Örneğin bir dini konunun diğer branşlarda işlenmemesi veya bir fizik dersinde dine yer verilmemesi gibi. İkincisi dinin yanlış yorumlanması. Dinin hurafelerle doluymuş gibi gösterilmesi ve bağnaz bir tavır takınılması. Cehennemin daha fazla anlatılması gibi sebepleri sayabilirim.”*

Öğrencileri deizme yönelten faktörlere baktığımızda aslında tüm sebeplerin birbiri ile ilişkili olduğunu görmekteyiz. Örneğin sosyal medyanın sebep olduğu faktör ile ilgisiz aile tutumu birbiri ile ilişkilidir. Yine gençlerin özgürlük arayışları bağımsızlıklarına düşkün olma ve kimlik arayışı özelliklerinden dolayıdır. Din adamlarının din adına olumsuz davranışları ve dini cemaatler meselesi de birbiri ile ilişkilidir.

Öğretmenler deizme yönelten faktörleri sıralarken ilk başa sanal mecraların çokça kullanılmasını ifade etmişlerdir. Özellikle son zamanlarda internete erişimin kolaylaşması ve sosyal medya organlarının deizm propagandası yapması gençlerin deizmi merak etmelerine ve araştırmalarına sebep olmaktadır. Sanal âlemin içerisinde birçok kişi ve kurum kendi fikri propagandasını yapmaktadır. Bu durumda deizm veya ateizm gibi din karşıtı

akımların isimleri günlük hayatta daha fazla görünür hale gelmektedir (Çalışkan, 2021: 62). Dolayısıyla bu konuda bilgi kirliliği oluşturmaktadır.

Gençlerin okulda, ailede ve toplumda kafalarında olan sorularına mantıklı ve tatmin edici cevapların verilemeyişi de bir başka sebep olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle toplumda din adına aykırı sorular soran gençlerin azarlandığı veya ayıplandığı bilinmektedir. Bu durumda gencin sorularına tatminkâr cevap alamayıp farklı mecralara savrulma ihtimali artmaktadır. Din görevlilerinin gençlerin sorularına cevap verebilecek yeterlilikte olmayışı gençleri ya soru sormaktan uzaklaştırmakta ya da verilen cevaplarla kafası daha da fazla karışmakta olduğu ortaya çıkmaktadır.

Katılımcılara göre deizme yönlendiren bir başka faktör ise, dini grup veya cemaatlerin yanlış tutumlarıdır. Bu konuda gençler özellikle sosyal medyanın da etkisiyle dini grupların hatalı davranışlarını hemen yakalayabilmektedir. Örneğin, maddi menfaat için din istismarı yapıldığını gören gencin dine ve Müslümanlara karşı bir olumsuz genelleme yaptığı söylenebilir. Ülkemizin yakın geçmişinde yeni bir yorum ve yaklaşım biçimi olarak ortaya çıkan ve değişik kesimlerin desteğini alan Gülen hareketinin zaman içinde bir cemaatten terör örgütüne dönüşmesinin acı serüvenini gören gençler, dini cemaatlerin şiddet üretme, menfaatler için dini duyguları kullanabileceği düşüncesine kapılmaktadır (Yavuzylmaz, 2018: 77). Bu da gençleri dinden ve dini hareketlerden uzaklaştırmaktadır.

2021 yılında Koç tarafından yapılan yüksek lisans tez çalışmasında katılımcılara deizme götüren sebepler sorulduğunda katılımcılar, bu sebeplerin en başında sosyal medya, arkadaş ortamı ve izlediği dizi ve filmler geldiğini ifade etmişlerdir (Koç, 2021: 55). Bir başka yüksek lisans tez çalışmasında katılımcılara deizme yönlendiren sebepler sorulduğunda ilk sıraya sosyal medyayı koymuşlardır. Sonrasında sırasıyla aile ve çevre, dini cemaatler ve din adamlarının tutumları, siyasi gruplar ve öğretmenlerin tutumları olduğunu belirtmişlerdir (Mengüç, 2019:126). Katılımcılara sorulan deizme yönelten sebeplerin ne olduğu sorusuna cevapların önceki yapılan araştırmalarla benzerlik gösterdiği söylenebilir.

Öğretmenlerin soruya verdikleri cevaplardan şu fikre sahip olunabilmektedir. Aslında gençler deizm kavramına çok vakıf olmasalar bile deistlik bir yaşam tarzına doğru savrulmaktadırlar. Bunun yukarıda bahsettiğimiz sebeplerinin yanında gençlerin kontrol edilmeden ve hesap vermeden özgür bir yaşam tercih etmeleri, benliklerini ortaya koymak

amacıyla her türlü baskı ve otoriteyi reddetme gibi özelliklerinin etkili olduğu görülmektedir.

3.3.4. Öğretmenlere Göre Sekülerleşmenin Deizmin Yaygınlaşmasındaki Etkisi

Seküler dünya görüşünün deizm düşüncesinin yayılmasında etkisinin olup olmadığını ortaya koymak için öğretmenlere “*Öğrencilerin deizme yönelmelerinde sekülerleşmenin ve özgür yaşama isteklerinin rolü nasıldır?*” şeklinde soru yöneltilmiştir. Katılımcıların cevaplarına yer vermeden önce sekülerleşme kavramını tanımlamak gerekir. Sekülerleşme, olayların tabii ve dünyevi olaylarmış gibi algılanması, insan aklının dini ve metafizik bağlardan kurtarılması, dini sembollerden uzaklaştırılmasıdır (Berger, 2011: 197).

Öğretmenlerin tamamı dünyevileşme ve özgür yaşama isteğinin öğrencilerin deizme yönelmede etkisinin çok fazla olduğunu ifade etmişlerdir. Bu konuda Ö1, “*Tamamen canları ne istiyorsa ve bunun önünde ne engel varsa onu reddederek bir yol arayıp kendilerince serbest yaşamak istiyorlar. Haramlar normal gibi oluyor onlar için. Dolayısıyla bu hayat tarzını deizm onlara vadetmiş oluyor*” şeklinde görüş belirtmektedir. Sekülerleşmeyi deizme götüren bir etken olduğunu düşünen bir öğretmen ise düşüncesini şöyle ifade etmektedir. “*Bence, deizme yönelmede birinci sebep sekülerleşmenin getirdiği özgür yaşama isteğidir. Bu bahane edilerek insanlar din ve dine dair her şeyden uzaklaşıyorlar. İnsanlar nefislerine hoş gelen şeyleri yapmak istiyorlar. Onlara göre de din bir özgürlük kısıtlayıcı bir şey. Ondan dolayı bu durumun çok etkili olduğunu düşünüyorum.*” (Ö2).

Z kuşağı diye gençlerin kategorize edildiğini dolayısıyla ona göre bir hayat tarzı benimsettiklerini ifade eden Ö4, “*Bu gençler özellikle küresel şebekeler tarafından kendilerine Z kulağı adı altında kategori edilmeleri ve neticesinde ona göre davranış sergilemektedirler*” şeklinde görüş belirtmektedir. Deizmin insanlara sunduğu hayat tarzının seküler olduğunu ifade eden başka bir öğretmen ise şu cümleleri kurmaktadır. “*Seküler hayat insanları rahatlığa alıştırdı. Hesapsız bir hayat insanlara cazip geliyor. Dini kuralları insanların hayatlarını kısıtlayacağını düşünüyorlar. Onun için deizm gibi akımlara kapılma ihtimalleri artıyor diye düşünüyorum.*” (Ö5).

Dini kuralların özgürlüğün önünde bir engel olarak görenlerin deizme sığındığını ifade eden Ö8, “*Dinin insanın davranışlarını kontrol altına alan bir yapıya sahip olması, bu durumu özgürlük ve rahat yaşamının önünde engel görüyor olabilir*” şeklinde görüş beyan etmektedir. Deizmin ve sekülerizmin söylemlerinin aynı olduğunu vurgulayan Ö9 ise şunları

söylemektedir. *“Aslında deizm ve sekülerleşmenin söylemleri aynıdır. Deizmde tanrı beni yarattı ve bana karışmıyor. Aynı şey sekülerleşmede de var. Seküler hayat bize kontrol edilmeden yaşamayı öğretir. Birbirini tetikleyen şeylerdir.”* Benzer düşünceyi Ö11 de şu şekilde özetliyor. *“Sorumluluk sahibi olmak istenmeyen bir yaşam tarzı pompalıyor sekülerizm. Deizme teşvik eden bir yaşam biçimidir.”* Bir başka öğretmen ise aynı düşünceyi şu cümlelerle ifade etmektedir. *“Öğrencilerin deizme yönelmesindeki en büyük etkenlerden biri sekülerleşme ve özgür yaşama isteğidir. Çünkü sorgulamayan ve hayata müdahale etmeyen tanrı inancına sahip deizm tam da bunu vaat eder.”*

Müslümanların son zamanlarda zenginleşmesiyle birlikte topyekün bir dünyevileşme eğilimi gösterdiğini ve Müslümanların düştüğü bu seküler tuzak çocukları da deizme yönlendirebileceğini ifade eden Ö17 ise düşüncesini *“Heva ve heveslerinin peşinde özgürce koşmak isteyen gençlerin can simidi haline gelmiştir deizm. Burada beyaz Türkler gibi iktidarın bize sunduğu imkânlar neticesinde beyaz Müslümanlar sınıfı da oluşmuş oldu. Maddiyata olan bakış açısı, geleceğini garanti altına alma adına çocuğumuza verdiğimiz mesajlar, bizlerin de seküler tuzağa düşmüş olmamız gençleri deizme yönlendiriyor diyebiliriz.”* cümleleriyle ortaya koymaktadır.

Çocukların bir meslek sahibi olmaları uğruna her türlü dini yaşantıyı ertelediğini dolayısıyla modernizmin Müslüman toplumları çok etkilediğini vurgulayan Ö19, *“Asıl sebep budur zaten. Özellikle günümüzde modernizm ve sekülerizm anlayışı insanları bu tür arayışlara itmektedir. Zaten televizyonlarda, reklamlarda bu anlayış işlenmektedir. Hiç ölmeyecekmiş gibi yaşama arzusu aşıyor insanlara sekülerizm. Hadi bir ev al, sonra bir araba, sonra ikincisi üçüncüsü derken dünyaya dalıyoruz maalesef. Çocuklarımıza sınavlarda bir rekabet içine sokuyoruz çocuklar meslek elde etmek veya üniversite kazanmak uğruna dini yaşantıya zamanları kalmıyor. Onları yarıştırıyoruz”* cümleleriyle sekülerizmin deizmdeki birinci etken olduğunu belirtmektedir.

Son çeyrek asırda Müslümanların dini yaşama anlamında rahat bir ortamlarının olmasına rağmen maddi olarak zenginleşme sonucunda dünyevileşmenin arttığı söylenebilir. Bu durum bazı dini kuralların ihmal edilmesine ve dini yaşantıda gevşemeye sebep olmuştur. Toplumun tamamında görülebilen bu dünyevileşme beraberinde hayatı kısıtlamayan ve kural koymayan özgür bir alanın tercih edilmesine neden olmaktadır. Özellikle genç nesilde maddi olarak zenginleşmeyle birlikte manevi olarak bir çöküş yaşanmaktadır. Bunun en büyük sebebi gençlerin seküler hayatın bir tuzağı olan dini kuralları hayatlarından

soyutlamış olmalarıdır. Yukarıda verilen cevaplardan anlaşılacağı üzere öğretmenlerin tamamı da bu düşünceyi destekleyen görüşler ortaya koymuşlardır. Gençler kendilerini kısıtlamayan, özgürlüğüne müdahale etmeyen bir Tanrı istemektedirler. Bunun da en doğal sonucu deizm olmaktadır.

Yaşamın amacı hız, haz ve paraya indirgendi. Hayattan daha çok tat almak ve daha hızlı yaşamak için para vazgeçilemez meta olarak sunuldu. Daha çok para kazanmak amacıyla her yol mubah olarak görüldü (Öztaş, 2006: 58). Modern dünya insanın giderek yeryüzünde yalnızlaştığı, kutsal değerlerle bağlarının giderek zayıfladığı böylelikle değerler dünyasında ciddi problemler yaşadığı söylenebilir. İnsanların ölüm tecrübesiyle asla karşı karşıya gelmeyecekmiş gibi dünyaya bağlanmış olmaları onların ahiret hayatına yönelik algılarını ciddi anlamda zedelemiştir. Bunun sonucunda da insanlar din olgusunu hayatlarından neredeyse çıkarmışlardır. Böylece başta gençler olmak üzere birçok insanın deist bir tutumu benimseme eğiliminde oldukları görülmektedir (Çetin, 2019: 59).

3.3.5. Öğretmenlere Göre Deizme Yönelimde Ergenlik Döneminin Gelişimsel Özelliklerinin Etkisi

Deizme yönelimde öğrencilerin ergenlik döneminin gelişimsel özelliğinin etkisini ortaya koymak için “*Deizme yönelimde gençlerin içinde bulundukları ergenlik döneminin gelişimsel özelliklerinin (bağımsızlık isteği, kimlik arayışı vb) etkisi nedir?*” şeklinde öğretmenlere soru yöneltilmiştir. Öğretmenler, ergenlik döneminde yaşanan kimlik arayışı ve bağımsızlık arzusunun deizme yönelimde etkisinin olduğunu belirtmişlerdir. Zira gençlik dönemi benlik kavramının öne çıktığı, çocukluk döneminde dışa dönük olan ilgi ve dikkatin içe yöneldiği bir dönemdir. Genç kendisi ve çevresine yönelik yaptığı keşiflerle içinde yaşadığı evren ve sosyal çevrede kendi yerini belirleme çabası içindedir (Köylü, 2017:106). Çocuk ergenlikle beraber somut düşünceden soyut düşünceye geçer. Böylece tenkit, muhakeme ve tahlil gücü ortaya çıkar. Her şeyin gerçek nedenini öğrenmek için büyük bir istek duyar. Bu durum kendi dini inançları üzerinde de etkili olur. Ergenlik döneminin özellikleri dini inancının sorgulanmasına da sebebiyet vermektedir.

Ergenlik döneminin gelişimsel bir özelliği olarak sorgulama gençlerin imanını tahkiki imana çıkarmak için bir fırsat olduğunu ancak dinden kaçmak için sorgulamalarını yapanların da din dışı yönelimlere savrulacağını vurgulayan Ö2, “*Ergenlerin sorgulama evresi bence olumlu bir özellik. Bu Allah’ın bizlere verdiği en büyük lütuftur. Ancak bunun yanında bu sorgulama kişiyi dinden uzaklaştırıyorsa orası sıkıntı. Bu da kişinin çevresi ve*

etkilendiği şeylerle ilgili oluyor. Kişinin sorgulaması eğer dinini daha iyi yaşama daha iyi anlama üzerine ise bu olumlu bir durumdur. Ancak, dinden kaçmak adına bir sorgulamalar din dışı savrulmalara sebebiyet verebilir diye düşünüyorum” cümleleriyle düşüncesini ortaya koymaktadır.

Öğretmenlerin bir kısmı, gençlerin ergenlik döneminde ortaya koymaya çalıştığı benlik algısı ve kimlik inşası sırasında kendisini ön plana çıkarmak için bu tür yollara tevessül edebileceğini düşünmektedir. Bu konuda Ö5, *“Ergenlik döneminin mutlaka etkisi vardır. Özellikle bu dönemde genç bir benlik algısı ve kimlik inşası oluşturmaya çalışıyor. Hal böyle olunca kendi benliğini ön plana çıkarmak maksadıyla bu yolu tercih etmesine sebep olabilir”* cümlesini kurarken aynı düşüncüyü destekleyen Ö8 ise, *“Ergenlik döneminde benlik gelişimi ve kimlik arayışı, eleştirel ve sorgulamacı yaklaşım, diğerlerinden farklı olma düşüncesi bu tür akımlara yönelmede etkili olur”* şeklinde görüş belirtmektedir.

Ergenlik döneminde ön plana çıkmak maksadıyla deizm gibi akımlarla ilgilenebileceğini ifade eden Ö9, *“Hepsi için değil ama bazıları için şunu söyleyebilirim. Bazı öğrenciler bir arayış içindeler ve kendilerini ön plana çıkarmak amacıyla farklı davranabiliyorlar veya farklı yönelimlere doğru evriliyorlar. Bazı konularda değişik sorular sorarak öğrenci kendisini popüler hale getirmek istiyor”* şeklinde görüş belirtmiştir. Gençlerin manevi ihtiyaçlarının dikkate alınmadığında bu yollara başvurulabileceğini Ö15 kodlu öğretmen de *“Ergenlik döneminin gelişimsel özellikleri aileler ve öğretmenler hatta din görevlileri tarafından dikkate alınmadığında gençler popüler kültürün de etkisiyle bu ergenlik dönemi ruhsal ihtiyaçlarını deizm gibi yanlış yollardan karşılamak istemektedirler”* cümleleriyle ifade etmektedir.

Ergenlik döneminin sorgulama aşamasının bu tür akımlara yönelmede etkili olduğunu belirten bir başka öğretmen ise düşüncesini şöyle açıklamaktadır. *“Ergenlik döneminin gelişimsel özellikleri aileler ve öğretmenler hatta din görevlileri tarafından dikkate alınmadığında gençler popüler kültürün de etkisiyle bu ergenlik dönemi ruhsal ihtiyaçlarını deizm gibi yanlış yollardan karşılamak istemektedirler.”* (Ö18). Ergenlik döneminin sorgulama aşamasının avantaja çevirmenin de mümkün olduğunu vurgulayan Ö19, *“Ergenlik döneminin şüpheli özelliğinin mutlaka deizme yönelmede etkisi vardır diye düşünüyorum. Tanrının varlığını, yaratma özelliğini sorguluyorlar. Bunu avantaja da çevirebiliriz. Çünkü çocuğun imanını tahkiki imana yükseltebiliriz. Tabi bu öğretmenin*

donanımına bağlıdır” şeklinde görüş belirterek öğretmenin donanımına da vurgu yapmaktadır.

Bunlardan farklı olarak ergenlik döneminin gelişimsel özelliklerinin deizme yönelmede etkisinin olmadığını ifade eden öğretmenler (Ö4, Ö13) de vardır. Bunlardan Ö8 kodlu öğretmen düşüncesini şu şekilde belirtmektedir. *“Bununla alakalı olduğunu düşünmüyorum. Çünkü ben de bu dönemi yaşadım ama deizme ya da farklı bir dine yönelme isteğim ya da arzum olmadı. Çünkü kendi dinimin beni kısıtladığını hiç düşünmedim. Bunda daha çok çevrenin ve ailenin etkisi olduğunu düşünüyorum.”*

Ergen bir bireyin içerisinde bulunduğu gelişimsel dönemin özellikleri onun zihinsel, duygusal, psikolojik, sosyal vb. gelişimsel boyutunu yakından etkilemektedir. Özellikle gençlik döneminin başlangıç safhasını da oluşturan lise döneminde öğrenci, “Ben neyim, kimim, niçin varım, yaşamın gayesi nedir?” şeklinde soruların etkisi altında kalır. Çünkü insan düşünen bir varlık olup onun bu özelliği onu diğer bütün varlıklardan ayırmaktadır. Zaten düşünme aynı anda sorgulamayı da beraberinde getirmektedir. Bu ise hayatı anlamlandırmayı sağlar. İşte gençler bu dönemde kendi öz varlığına ve yaşadığı dünyaya yönelik ciddi sorgulamalar yapar. Bu dönem öğrencileri gelişimsel dönemin özelliğinden hareketlenen duygu ve düşünceleriyle kendilerinden öte başka âlemlere yönelirler (Gündüz, 2010: 81-82).

Katılımcıların tamamına yakını ergenlik döneminin az veya çok etkisinin olduğunu ifade etmişlerdir. Ancak bu durumun deizme yönelimde temel sebep olarak görmemektedirler. Ergenliğin doğal seyri içerisinde farklı inanç eğilimlerini tanıma ve merak etme süreci olarak değerlendirmektedirler. Eğer ergenlik döneminde çocuğa iyi bir rehberlik yapılırsa bu durumun avantaja çevrilebileceği ifade edilmiştir. Ayrıca ergenlik dönemindeki bir öğrenci genelde arkadaşları arasında popüler olmak amacıyla farklı davranışlar sergilemekte ve farklı inançlara eğilim gösterebilmektedir. Katılımcılar bu durumun aile ve öğretmenler tarafından anlayışla karşılanması, baskı ve otoriter bir tutumdan uzak durulması gerektiğini ifade etmişlerdir. Bu durumun gençlerin özgürlüğüne düşkün, bağımsızlık isteklerinin ve kimlik ortaya koyma arayışlarının hat safhada olduğu dönemden kaynaklandığı belirtilmiştir.

3.3.6. Öğretmenlere Göre Zorunlu Din Derslerinin İnanç Sapmalarını Önlemedeki Yeterliliği

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi öğrencilerin 4. Sınıftan 12. Sınıfa kadar haftada 2 saat zorunlu olarak aldığı bir derstir. Bu dersin inanç sapmalarını önlemedeki yeterliliğini ortaya koyabilmek amacıyla öğretmenlere “*Öğrencilerin ilköğretimden ortaöğretime kadar aldığı örgün din eğitiminin inanç sapmalarının önlenmesinde yeterli olduğunu düşünüyor musunuz?*” şeklinde bir soru yöneltmiştir. Verilen cevaplar Tablo 10’da gösterilmiştir.

Tablo 10. Din Derslerinin İnanç Sapmalarını Önlemedeki Yeterliliği

Kod	f	%
Hayır. Yeterli bulmuyorum.	11	55
Yeterli olması öğretmenin donanımına bağlıdır	7	35
Kısmen yeterlidir	2	10
Toplam	20	100

Tablo 10’a göre katılımcıların yarısından fazlası (11) öğrencilerin okulda almış oldukları din derslerini inanç sapmalarını önlemede yeterli bulmamaktadırlar. 7 öğretmen din derslerinin inanç sapmalarını önlemede yeterli olmasını ders öğretmenlerinin donanımına ve öğrenciye verdiği tatminkâr cevaplara bağlı olduğunu ifade etmişlerdir. Katılımcılardan 5’i ise din derslerinin müfredatları ve öğretmenlerin donanımlarını göz önünde bulundurarak kısmen yeterli olabileceğini belirtmişlerdir.

Din derslerinin inanç sapmalarını önlemede yeterli olmadığını ifade eden bazı öğretmenlerin görüşleri şöyledir. “*Din eğitimi evde ve ilkokuldan itibaren başlaması gerekiyor. 4.sınıftan itibaren başlayan eğitim yeterli olamamaktadır.*” (Ö4). “*Hayır. Daha kapsamlı bir dini düşüncenin oluşması, daha kapsamlı bir din eğitimi gerekli kılmaktadır. Mevcut haliyle yeterli değil.*” (Ö6). “*Yeterli bulmuyorum. Klasik dini öğretilerin tekrar edildiğini güncel dini meselelere çok az girildiğini düşünüyorum.*” (Ö10). “*Yeterli olmadığı ortada fakat MEB kazanımları gereği çok fazla konu var. Düzenleme nasıl yapılır bilemiyorum.*” (Ö20).

Teorik bilgi ile verilen din eğitiminin yeterli olmayacağını ve uygulamaya dönük eğitimlerin eksikliğine vurgu yapan Ö7 düşüncelerini şöyle dile getirmektedir. “*Bahse konu dönemi kapsayan öğrenci grubuna verilecek kazanımların sayısı ve içeriği her*

zaman tartışmaya açık olmuştur. Ancak görülen o ki teorik bilgi ile sınırlı öğretim, bireyin dini eğitimi alanında her zaman etkin ve yeterli olmayabilir. Dinin bilgi boyutu, her yönüyle araştırılarak paylaşılmalıdır. Toplumdaki bireyler her zamankinden daha yoğun bir şekilde bilinçlendirilmelidir. Ancak basit bir örnek olarak okulunda erkek ve kız öğrenciler için çağımızın gereğine uygun olarak abdest alma yerleri ve mescitler merkezi okullarda bile hala bulunmuyorsa dinin eğitim boyutunda ve olumlu örnekleri çoğaltmada büyük sıkıntılar var demektir.”

Sadece din eğitiminde değil, genel eğitimde de sıkıntıların olduğunu belirten ve okul-aile işbirliğinin yetersiz olduğunu vurgulayan bir öğretmen düşüncelerini “Sadece din eğitiminde değil genel eğitim sistemimizde ciddi sıkıntılar var. Örneğin ilkokul ikinci sınıftan beri İngilizce dersi veriyoruz ama öğrencilerimiz İngilizce konuşmıyor. Evet din eğitimi verilmesi gerekiyor. Ancak bu kadar çok din eğitiminin verilmesine rağmen bir yerlerde ciddi sıkıntılar var. Anlatmak istediklerimizi tam manasıyla anlatamıyoruz. Anlattıklarımızla öğrencinin davranışları veya ailesinin davranışlarıyla arasında bir çatışma var...” (Ö9) cümleleriyle dile getirmektedir.

İmam Hatip Liselerinde meslek derslerinin üniversite sınavlarına hazırlanma kaygısıyla değersizleştirildiğini ifade eden İmam Hatip Lisesinde görevli Ö17 kodlu bir öğretmen hem sisteme hem de öğretmenlere karşı bir eleştiri getirerek düşüncelerini şöyle ifade etmektedir. “Maalesef yeterli olduğunu düşünmüyorum. Çünkü çocuklara sistemsiz olarak müthiş bir baskı uygulanıyor. Üniversite sınavlarına yönelik bir baskı var. Bir taraftan ailenin, bir taraftan okulun sınav kaygıları imam hatip liselerinde meslek derslerinin veya DKAB derslerinin işlevsiz hale gelmesine sebep oldu. Burada suçu sadece sisteme atıp kendimizi temize çıkarmak da istemiyorum. Biz öğretmenlerin de yetersizliği var. Öğretmen arkadaşların kendilerini güncelleyememeleri, dilimizi yenileyemeyişimiz. Öğretmenlerin hizmet içi eğitimlerle desteklenmesi gerekiyor.”

Zorunlu din derslerinin gençlerdeki inanç sapmalarını önlemedeki yeterliliğinin ders öğretmenin donanımına bağlı olduğunu belirten bazı öğretmenlerin görüşleri şu şekildedir. Müfredattan ziyade öğretmenin donanımının önemli olduğunu vurgulayan Ö2 bu konudaki görüşünü şu cümlelerle açıklamaktadır. “Bir din kültürü ders kitabı ne kadar Kur’an’ın istediği gibi bir dini anlatırsa o kadar amacına ulaşmış olur. Burada hocalarımızın da donanımıyla ilgili bir etkisinin olduğunu söyleyebiliriz. Aslında bizim okullarımızda müfredatımızda bir bilgi eksikliğimiz yok. Daha önceki saydığımız sebeplerden ötürü

insanlar dinin kurallarından kaçmak için bir bahane bulabiliyorlar. Müfredat ve öğretmenlerimizin bir eksikliği mutlaka vardır.”

Yine öğretmenin rol modelliğine ve donanımına vurgu yapan bir başka öğretmen düşüncesini, *“Dinî bilgileri sevecen güzel ahlaklı ve davranışları ile yaşantıları tutarlı kimseler verirse o zaman deizm gibi bozuk itikadı düşünceler ortadan kalkar”* (Ö11) cümlesiyle ifade etmiştir. Benzer düşüncüyü Ö12 şu şekilde dile getirmiştir. *“İnanç sapmalarını önlemede din dersleri yeterli değil. Yeterli olsaydı bu konudaki eğilimlerin daha az olması gerekiyordu. Burada öğretmen kilit noktadır bence. Ders yeterli olabilir ama öğretmen o dersi ne kadar sunabiliyor o çok önemli.”*

Öğretmenin eğitimde çok etkili olduğunu ifade eden diğer öğretmenlerin görüşleri ise şu şekildedir. *“Aile kadar okul da çok önemlidir bence. Yeterli olmasa da etkili olacağını düşünüyorum. Öğretmene çok iş düşüyor. Yorgun ve heyecansız öğretmenler çok etkili olamazlar.”* (Ö14). *“Hayır, yeterli olduğunu düşünmüyorum. Bazı öğretmenler çocukları dinden daha çok soğutabiliyor. Kimisi de dokunuşu ile büyük bir etki gösterebiliyor. Burada büyük iş biz öğretmenlerde olduğunu düşünüyorum.”* (Ö16).

Müfredattan ziyade öğretmenin çok önemli olduğuna vurgu yapan başka bir öğretmenin görüşü de şu şekildedir. *“Öğretmen iyi bir öğretmense kesinlikle inanç sapmalarını önlemede din eğitimi yeterli olduğunu düşünüyorum. Çünkü ben din dersini öğretmenle bütünleştiriyorum. Zaten müfredata bakarsan özetin özeti verilmiş. İçeriğinin doldurulmasını öğretmene bırakmış. Devlet de zaten diyor ki ben kendi yetiştirdiğim öğretmenimi o bilgileri yaşayan, o kitabın ete kemiğe bürünmüş halini derse sokuyorum. Dolayısıyla müfredatın nasıl olduğundan ziyade öğretmenin nasıl olduğu önemlidir burada.”* (Ö19).

Örgün din eğitiminin yeterli olduğunu ancak, ailenin de burada kilit nokta olduğunu ifade eden Ö15, *“Örgün din eğitiminin yeterli olduğunu düşünüyorum yalnız bu eğitim eğer çocukluk döneminde aile tarafından verilen dini eğitimle birleşirse. Ailede dini eğitim ya da dini yaşam hayat boyu dini yaşamın başlangıcını ve temelini oluşturmaktadır”* şeklinde düşüncesini belirtirken, bu düşüncüyü destekleyen Ö8 ise, *“Konu bağlamında kısmî olarak yeterlidir ancak ders saatinin her konunun derinliklerine girmeye yeterli olmadığı gerçektir.”* cümlesiyle görüşünü ortaya koymaktadır.

Verilen cevaplardan hareketle katılımcıların yarısından fazlası okulda zorunlu olarak okutulan din derslerinin inanç sapmalarını önlemede yeterli olmadığını belirtmişlerdir. Bunu

hem dersin müfredatına hem de öğretmenin yeterli donanıma sahip olmayışına bağlamışlardır. Hem ders saatinin az olması hem de müfredatın yüzeysel olmasından dolayı anlatılmak istenenlerin anlatılamadığı dile getirilmiştir. Ayrıca öğretmenin öğrencilerin sorularına mantıklı cevaplar veremediği ifade edilmiştir. Katılımcılardan bir kısmı da inanç sapmalarının önlenmesinin dersin öğretmenine bağlı olduğunu belirtmişlerdir. Her ne kadar müfredatta sıkıntılar olsa da onu zenginleştirecek olan öğretmendir. Öğretmenin hem donanımlı hem de rol model olma yönü burada çok önem kazanmaktadır. Bazı katılımcılar ise, örgün eğitimin üzerine düşeni yaptığını bu konuda ailelerin de çocuklarına rol model olması gerektiğini ve eğitimin ailede devam etmesinin gerekliliğini vurgulamışlardır.

3.3.7. Yüksek Din Öğretimi Yapan Kurumların Öğretim Programlarının Deizmle Mücadelede Gerekli Donanımı Sağlama Yeterliliği

DKAB ve İHL Meslek Dersleri öğretmenlerinin mezun oldukları yükseköğretim kurumları İlahiyat Fakülteleridir. İlahiyat Fakültelerinin öğretim programlarının deizmle mücadelede öğretmen adaylarına gerekli donanımı sağlayıp sağlamadığını ortaya koymak için öğretmenlere “Yüksek din öğretiminin gerçekleştirildiği kurumların öğretim programı, deizmle mücadele konusunda yeterli donanımı sağlamakta mıdır?” şeklinde soru yöneltilmiştir. Verilen cevaplar Tablo 11 ‘de gösterilmiştir.

Tablo 11. Yüksek Din Eğitimi Kurumlarının Öğretim Programının Deizmle Mücadele Konusundaki Yeterli Donanım Sağlama Durumu

Kod	f	%
Hayır. Yeterli donanımı sağlamıyor.	13	65
Sadece teorik bilgi veriliyor.	5	25
Yeterli donanımı sağlıyor.	2	10
Toplam	20	100

Öğretmenlerin büyük bir çoğunluğu (13) ilahiyat fakültelerinin öğretim programının deizmle mücadele konusunda öğrencilerine yeterli donanımı sağlamadığını belirtmişlerdir. Bu konuda Ö7 görüş ve tavsiyelerini şu şekilde sıralamaktadır. “Yüksek din öğretimi yapılan kurumlar ile alt gruplar arasında müfredatın işlenmesi boyutunda büyük kopukluklar olduğu gözlemlenmektedir. Bu konu en başta ders kitaplarının hazırlanışında seçilen etkinliklerin ve örnek metinlerin hala sorunlu olmasından tutun da il ve ilçe alan zümrelerinde alınan kararlara ve önerilen tekliflere cevap verilmemesinden, derse

yardımcı kaynakların eksik olmasına kadar çözülemeyen problemler yumağıyla doludur. Üst kurumlar, her disiplin boyutunda alt grupların problemlerini çok iyi analiz etmeli ve o problemlere kalıcı, sürdürülebilir çözümler sunma çalışmalarına ağırlık vermelidir. Sadece Deizm konusunda değil, diğer tüm konularda yapılan lokal çalışmalar birbirimizi kandırmaktan öteye geçememektedir. İradenin yetkin ve kurumlar arası organizasyonun daha iyi olması gerekmektedir. Problemlerin çoğu buralardan kaynaklıdır.”

Deizm konusundaki kazanımları mezun olduktan sonra elde ettiğini ifade eden Ö9 ise *“Ben eğitim fakültesi mezunuyum. Deizmle ilgili kitapları daha ziyade üniversiteyi bitirdikten sonra okudum. İlahiyatlarda da durum farklı değil. Öğretim programlarının daha fazla geliştirilmesi ve verimli hale getirilmesi gerekir”* cümleleriyle düşüncelerini dile getirmektedir. Kendisine bu konuda eğitim verilmemiş olmasına sitem eden başka bir öğretmen ise, *“Biz öğretmenlere bu konularda hiçbir eğitim verilmemiş olması beni üzmektedir. Okulda aldığımız eğitim daha çok sınav formatında olduğu için yeterli gelmemektedir”* şeklinde görüş belirtmektedir.

Deizm konusunda sonradan donanım sahibi olduğunu vurgulayan Ö19, *“İlahiyat fakültelerinde felsefe dersleri ciddi ciddi gösteriliyor. Bu durum Kuranın muhtevası hakkında derin malumat edinmeyi zorlaştırıyor. Ben bu konularda kendimi hep sonradan doldurdum”* şeklinde görüş belirtirken, Ö20 ise deizmin güncelliğini koruduğu bu günlerde eğitimlerin verilmesi gerektiğini şu cümlelerle ifade etmektedir. *“Deizm güncelliğini her geçen gün artırdığı için daha da fazlası yapılması, sahanın boş bırakılmaması kanaatindeyim.”*

Katılımcılardan 5’i deizmle ilgili sadece teorik bilgi verildiğini ifade etmişlerdir. Öğrencilerle nasıl iletişim kurulacağı, bu konudaki argümanların neler olduğu yani sahada nasıl bir pozisyon alınması gerektiğinin öğretilmediği belirtilmiştir. Bu konuda Ö5 şunları söylemektedir. *“Bence sağlamıyor. Belki teorik manada bilgi aktarımı oluyordur. Ama bu tür öğrencilerle nasıl iletişim kurulacağını veya hangi yöntemlerin kullanılacağını göstermiyorlar. Özellikle deizm veya ateizmin muhtemel sorularına karşı nasıl doyurucu cevapların verileceğini öğretmen adaylarına öğretmeleri gerekir.”* Benzer düşünceyi Ö8 ise şu cümlelerle ifade etmektedir. *“Din eğitimi veren kurumlarda konunun kavramsal ve tarihsel gelişimi hakkında bilgi verirken nasıl mücadele edilmesi gerekliliği hakkında kapsamlı bir program ve içerik sunulmamaktadır.”*

Üniversitelerde teorik bilgiden öte geçilemediğini, uygulamaya yönelik eğitimlerin eksik belirtten Ö18 de düşüncesini şu cümlelerle ortaya koymaktadır. *“Üniversitelerde gençlere dersler anlatılmaktadır, öğretilmektedir. Ancak öğrenciler konuları sadece ders olarak görmekte hayatta karşısına çıkacak sorular olduğunu fark etmemektedir. Hâlbuki ders olarak gördüğü konular ya öğrencilerinden ya çevresindeki tanıdıklarından soru olarak gelecektir. Bu sebeple öğrenciler sahaya inmeli, sorularla bolca yüz yüze getirilmelidir.”*

Ö2 kodlu öğretmen ise şayet soru soranın amacının dini öğrenmek ise ilahiyattan mezun olan bir kişinin donanımının deizm konusunda da yeterli olduğunu ifade ederek şu cümleleri kurmaktadır. *“Eksikliği var. Ama bir kişi ilahiyat mezunu bir kişiye eğer amacı dini öğrenmek ve deizm hakkında bilgi elde etmek ise o kişiden doğru bilgiyi alabilir. Ama daha fazlası bir bilgi veya bahanelere sığınarak dini çürütmekse amacı bu konuda yeterli düzeyde bir donanım sağlamadığını söyleyebilirim.”*

Öğretmenlerin çoğu ilahiyat fakültelerinin öğretim programının deizmle mücadele konusunda yeterli donanımı sağlamadığını ifade etmişlerdir. Bu durum mezun olan öğrencilerin öğretmenliğe atanmasıyla çok ciddi sorunları da beraberinde getirmektedir. Öğretmenler deizme eğilimli olan öğrencilerle nasıl iletişim kuracağını, deizme yönelimleri nasıl azaltacağını bilememektedir. Katılımcılar deizmle ilgili bilgilerini daha sonradan öğrencilerden gelen sorular üzerine araştırma ihtiyacı hissettikleri için elde ettiklerini belirtmişlerdir. Ortaöğretim öğrencilerinin sorularına mantıklı ve tutarlı cevaplar veremeyen öğretmen aslında daha büyük bir problemi ortaya çıkarmaktadır. Öğretmenlerin bir kısmı ise ilahiyat fakültelerinin eğitiminin teorikten öteye geçemediğini, bu konuda öğretmen adaylarına yöntem kazandıramadığını ifade etmişlerdir.

3.3.8. Öğretmenlerin Deizme Yönelimi Olan Öğrenciler Karşısında Yeterli Donanıma Sahip Olma Durumları

Öğretmenlerin deizm düşüncesine sahip veya deizme yönelimi olan öğrencilerin soruları karşısında kendilerini yeterli donanıma sahip olarak görüp görmediklerini saptamak amacıyla onlara *“Kendinizi deizm yönelimi olduğunu düşündüğünüz öğrencileriniz karşısında yeterli donanıma sahip olarak görüyor musunuz”* sorusu yöneltmiştir. Bu soruya verdikleri cevaplar Tablo 12’de gösterilmiştir.

Tablo 12. Öğretmenlerin Deizme Yönelimi Olan Öğrenciler Karşısında Yeterli Donanım Sahip Olma Durumları

Kod	f	%
Bu konuda kendimi yeterli görüyorum.	9	45
Kısmen. Kendimi daha fazla geliştirmem gerek	9	45
Kendimi bu konuda yeterli görmüyorum.	2	10
Toplam	20	100

Katılımcılardan 9'u deizme yönelmiş öğrencilerin sorularına karşı kendisini yeterli donanıma sahip olduğunu belirtmiştir. Bu konuda Ö5, *"Şimdilik yeterli görüyorum ama daha derin ve içinden çıkılmaz sorular gelirse yetersiz kalabilirim"* şeklinde görüş belirtirken, Ö11'de bu konuda okumalarının olduğunu ve kendisini yeterli gördüğünü şu şekilde izah etmektedir. *"Büyük ölçüde yeterli donanıma sahip olarak görüyorum. Çünkü okumalarım var."* Ö13 kodlu öğretmen de bu alanda kendisinin yeterli donanıma sahip olduğunu ifade etmiştir.

Öğrencilerin sorduğu sorulara genel olarak cevap verebildiği için kendisini yeterli gören Ö18 *"Sordukları temel sorularla bolca karşılaştığım için cevap verebileceğimi düşünüyorum. Ancak zaman zaman gelen farklı sorular karşısında bilgilerimi gözden geçirme ihtiyacı duyduğum oluyor"* şeklinde görüş belirtmektedir. Ö19'da kendisini bu alanda yeterli görmesinin nedenini doktora öğrencisi olmasına bağlayarak şu cümleleri kurmaktadır. *"Öğrenciyle birlikte öğrenci oluyoruz bu konuda. Çünkü öğrencilerden gelen her soruda biz de bir şeyler öğreniyoruz. Genel olarak yeterli olduğumu düşünüyorum. o da şuan da doktora yaptığım için bu cümleyi kurabiliyorum. Aksi halde ilahiyat fakültesinden mezun olmam bu konuda yeterli olmam için yeterli bir sebep değildir."*

Ergen öğrencinin karşısında daha donanımlı olmak gerektiğini belirterek kendisinin de yeterli donanıma sahip olduğunu düşünen Ö7, *"Elbette evet. Öğretmen öğrencilerinin karşısında ders konusunda kendisini yetersiz görüyorsa iletişimde bir problem var demektir. Ayrıca yeni bilimsel çalışmalarla ergene daha mantıklı gelen akademik çalışmalarla desteklenmek iyi olur. Öğretmenin karşısındaki ergen, dünyaya kendi yetersiz pencerelerinden bakmaya çalışırken din alanında çalışan bir öğretmenin daha tecrübeli olarak onu anlamaya çalışıp samimi bir şekilde olumlu yönlendirmelerde"*

bulunması her zaman daha kolaydır. Karşılıklı iletişimin boyutu önemlidir” cümleleriyle düşüncesini ortaya koymaktadır.

Öğretmenlerin 9’u kendisini tam yeterli donanıma sahip olarak görmediğini ve sürekli okumalar yapmaları gerektiğini ifade etmişlerdir. Bu öğretmenlerin Ö9, *“Yüzde yüz yeterliyim diyemem daha fazla okumam gerektiğine inanıyorum. Çünkü öğrenciler sürekli farklı yerlerden soru getiriyor. Sadece deizmle ilgili de değil sorular. Bizim her alanda kendimizi güzel bir şekilde yetiştirmemiz gerekiyor. Öğrencilerin psikolojisini de anlamak ve iyi okumak gerekiyor. Ben artık piştım diyemem.”* Benzer düşüncüyü Ö2 de, *“Tamamen yeterliyim diyemem çünkü ben de Müslüman olarak güncel meseleler karşısında kendimi geliştirmem gerekiyor sürekli. Yeterli olmak için sürekli kendimi geliştirmeye çalışıyorum”* şeklinde ortaya koymuştur.

Bu alanda kendisini sürekli geliştirmeye çalıştığını ifade eden diğer öğretmenlerin görüşleri ise şu şekildedir. *“O yolda ilerliyoruz. Kamil noktada değiliz. Okuyup araştırmaya öğrenmeye çalışıyoruz.”* (Ö14). *“Gelişmekte olarak görüyorum. Onların soru ve sorgulamaları arttıkça benim de araştırmalarım ve öğrenmelerim artmaya devam edecek.”* (Ö15). *“Tam değil maalesef. Bu aralar sık sık deizmi araştırıyorum ve bol bol kitap okumaya çalışıyorum konu ile ilgili.”* (Ö16).

İmkânlar dâhilinde kendisini geliştirmeye çalıştığını ifade eden Ö17, *“İmkânlarım dâhilinde kendimi yetiştirmeye çalışıyorum. Ancak tam manasıyla yeterli donanıma sahip olduğumu söyleyemem. Gerçek manada fikir sancısı çekerek araştırarak sorgulamalar yapan bir gencin karşısında yeterli donanıma sahip miyim diye düşündüğümde kendimi geliştirmem gerektiği kanaati hâsıl oluyor”* şeklinde görüş belirtmiştir. Ö20 ise öğretmenin hayat boyu öğrenmesinin devam etmesi gerektiğini şu cümlelerle vurgulamaktadır. *“Bir öğretmen olarak hiçbir zaman herhangi bir konuda kendimi tam yetkin olarak görmedim. Bana göre öğretmen, hayatı boyunca öğrenmeye devam eden ilim talebesidir. Şimdilik deizmle alakalı boş bıraktığım soru olmadı ama yarın olmayacağı anlamına gelmeyebilir sorunun kalitesine bağlı.”*

Öğretmenlerin büyük bir kısmının deizme meyilli olan öğrencilerinin soruları karşısında yeterli donanıma sahip olduğunu görmekteyiz. Bu donanımın öğretmenlerin mesleğe atıldıktan sonra kendi çabaları ile kazandıkları önceki sorulara verdikleri cevaplardan anlaşılmaktadır. Ancak bir kısım öğretmen ise öğrencilerden gelecek her soruya yeterli düzeyde cevap veremeyebileceklerini de ifade etmişlerdir. Bu konuda çokça

araştırma ve okuma yaptıklarını ifade etmişlerdir. Özellikle güncel araştırmaları ve deizmle ilgili sosyal medya ve siteleri takip ettiklerini belirtmişlerdir. Sorulması muhtemel sorulara önceden hazırlanmışlarını söylemişlerdir. Öğretmenlerden çok az bir kısmı ise kendisini yeterli donanıma sahip olarak görmediğini bu konuda çok okuma yapmaları gerektiğini ifade etmişlerdir.

3.4. Dördüncü Tema: Öğretmenlerin Deizmi Önlemeye Yönelik Önerileri

Bu temada öğretmenler özellikle gençler arasında yaygın olduğu iddia edilen deizmi önlemeye yönelik öneriler ortaya koymuşlardır. Öğretmenler, gençlere yönelik din eğitimi veren kurumlar olan imam hatip liseleri, Kur'an kursları ve ilahiyat fakültelerinin neler yapabileceği üzerine fikir beyan etmişlerdir. Ayrıca insanın ilk eğitiminin başladığı yer olan ailenin üzerine düşünce görev ve sorumlulukları ortaya koymuşlardır.

3.4.1. Öğretmenlerin Deizmi Önlemede Gençlere Yönelik Din Eğitimi Veren Kurumlara Önerileri

Ülkemizde gençlere yönelik din eğitimi veren kurumlar Milli Eğitim Bakanlığına İmam Hatip Liseleri, Diyanet İşleri Başkanlığında Kur'an Kursları ve Yükseköğretimde ise İlahiyat Fakülteleridir. Bu kurumların deizmi önleme adına yapabileceği çalışmalar hakkında öğretmenlerin önerilerini alabilmek amacıyla onlara *“Deizmin yaygınlaşmasını önlemede gençlere yönelik din eğitimi verilen kurumlar (İHL, DİB, İlahiyat Fakülteleri) neler yapabilir? Önerileriniz nelerdir?”* sorusu yöneltilmiştir.

Gençlere yönelik din eğitimi veren kurumlara yönelik öneri ve tespitler hakkında bazı öğretmenlerin görüşleri şu şekildedir. Problemin kaynağının eğitim sisteminde gören bir öğretmen düşüncesini şöyle dile getirmektedir. *“Eğitim sistemimizin gözden geçirilmesi gerekmektedir. Ayrıca üniversitelere öğretim üyesi alınırken liyakate öncelik verilmelidir.”* (Ö1). Bu konuda problemin din adamlarının dini doğru bilmediklerini dolayısıyla düzgün bir şekilde yaşayamadıklarını ifade eden Ö2, *“Hastalığı doğru tespit etmemiz gerekir. Öncelikle problem deizm mi yoksa deizme kapı aralayan problemler mi? Bunu iyi analiz etmek gerekir. Buna uygun doğru tedavi uygulamak gerekir. Ülkemizdeki din eğitimcileri ve imamlar olarak Allah'ın istediği bir şekilde dini bilmiyoruz. Dolayısıyla yaşayamıyoruz. Burada yapılması gereken din adamlarının sürekli olarak kendilerini kuran ve sünnet bağlamında geliştirmeleridir”* cümlelerini kurarak din adamlarının kendilerini sürekli geliştirmesi gerektiğini vurgulamıştır.

Bu sorunun çözümünde tüm kurumların bir araya gelerek ortak çalışma yapması gerektiğini ifade eden öğretmenlerin görüşleri ise şöyledir. *“Bu alanda söyleşiler, forumlar ve toplantılar düzenlenmelidir. Sorunun kaynağı tüm kurumlar tarafından iyice araştırılmalıdır.”* (Ö3). *“Bu kurum ve kuruluşlar bir araya gelerek ortak noktada buluşup bu konularla ilgili kitap dergi video animasyon gazete vb. tüm donelere sahip dokümanlar oluşturmaları gerekiyor.”* (Ö4). Deizm düşüncesi hakkında öğretmen adaylarına daha fazla donanım sağlamak adına ilahiyat fakültelerinde deizmin müstakil bir ders olarak okutulması gerektiğini savunan bir öğretmen ise, *“Deizm konusu ilahiyat fakültelerinde müstakil bir ders olarak okutulmalıdır. Bu düşünceyle nasıl mücadele edilmesi gerektiği hakkında ilahiyat fakülteleri mezunlarına donanım sağlamalıdır. Deizm düşüncesine sahip olanların sorduğu sorulara karşı itikadi konularda daha çok araştırma yaptırılabilir”* (Ö6) şeklinde görüş belirtmektedir.

Toplumsal din dilinin güncellenmesi ve diyanetin toplum nezdindeki olumsuz algısının değişmesi gerektiğini vurgulayan Ö5 düşüncesini şu cümlelerle açıklamaktadır. *“İlahiyat fakülteleri teorik eğitimden pratik ve hayata dönük eğitim verebilir. Akademisyenler toplumun inanç algısını ölçmek amacıyla araştırmalar yapabilir. Diyanet gençlere yönelik akaid dersleri verebilir. Ama öncesinde diyanetin gençlerin gözündeki algısını değiştirmesi gerekiyor. İmam hatip liselerimiz de sevdirecek din eğitimi faaliyetleri yapmalıdır. Toplumsal din dilimizin de gençlerin anlayabileceği ve onlara hitap eden bir şekilde düzenlemek gerekir.”*

Hem ilahiyat fakültelerinin öğretmen adaylarına hem de diyanetin imamlara gençlerle iletişim hakkında eğitimlerini artırması gerektiğini vurgulayan Ö7 bu konuda şunları söylemektedir. *“Ergen bir öğrencinin karşısına öğretmenin hem mesleki açıdan hem iletişim açıdan üst düzey bir donanımla çıkması gerekmektedir. Bu konuda yükseköğretim kurumları öğretmenlerini iyi yetiştirmelidir. Öğretmenlerin atanmasından sonra da belli aralıklarla hizmet içi eğitimlerle desteklenmelidir. Bu durum aynı zamanda diyanet personeli için de geçerlidir. Özellikle imamların gençlerle olan iletişiminin kuvvetli olması gerekir. Onların sorunlarına doyurucu cevaplar verebilecek kadar da iyi yetişmiş olması gerekir.”*

Ö8 kodlu öğretmen de toplumun kafasını karıştıracak dini meselelerden ve açıklamalardan uzak durulması gerektiğini şu cümlelerle vurgulamaktadır. *“Bu alanda akademik çalışmalar artırılmalı, konunun tarihsel ve kavramsal anlamı üzerindeki*

çalışmalara yer vermenin yanında farkındalık kazandırmaya yönelik, mantıksal açıklama içeren çalışmalar üzerinde de çalışmalar yapılabilir. Din eğitimi alanındaki kurumlarda görev yapan veya bu alanda sorumlu olan herkesin kafa karıştırıcı söylemlerle toplumu deizme yönlendiren yaklaşımlarının önüne geçilmeye çalışılmalıdır.”

Diyaret İşleri Başkanlığı’nın gençlik merkezlerinin çok iyi yaptığını belirten bir öğretmen kendi okulundaki yaptığı çalışmayla deist öğrencisini etkilediğini şu cümlelerle ifade etmektedir. *“Biz burada mevlidi nebi haftası yapmıştık. Müftümüz de sağ olsun bu konuda gayretli. Diyanetin gençlik hizmetleri çalışmaları var. Biz mevlidi nebi haftasında gençlik koordinatörü arkadaşlarla güzel bir program yaptık. Aynı programı bayan kuran kursu öğreticisi arkadaşlarımız da kız öğrencilere yaptı. Kendisini deist olarak tanıtan öğrencimiz programı çok beğendiğini belirtmişti. Diyanetin gençlik merkezleri çok güzel işler yapıyor. Gençlere böyle güzel çalışmalar yapılması gerekiyor.”* (Ö9).

Ö10, güncel dini konuların takip edilip güncel yöntemlerin tercih edilmesi gerektiğini vurgularken, Ö11 ise bu alanda çalışmaları olan samimi ve gayretli kişilerin okullara davet edilerek konferanslar verdirilmesini şu cümlelerle önermektedir. *“Bu alanda çalışmaları olmuş samimi insanlardan kurumların faydalanması gerekir. Özellikle ortaöğretim kurumlarında bu insanlar davet edilerek deizm düşüncesi ve eleştirisi üzerine konferanslar verdirilebilir.”*

Dinin doğru kaynaklardan aktarılması ve dinin üzerindeki olumsuz algının yıkılması gerektiğinden bahseden bir öğretmen kaynak yetersizliğine de değinerek düşüncelerini şöyle ifade etmektedir. *“Din derslerinin müfredatından ziyade öğretmenlerde sıkıntılar var. Öğretmenler bu konuda iyi yetiştirilmeli. İlahiyat fakülteleri bu konuda daha fazla uygulamalar yapılabilir. Dini anlatma konusunda bizim yeterli olmamız gerekli. Ayrıca ders materyalleri zenginleştirilmeli. Kaynak yetersizliği de var. Deizmi anlatmaktan ziyade dini daha doğru anlatma üzerine çalışmalı ve dinin üzerindeki olumsuz algıyı yıkmalıyız”* (Ö12).

Gençlerin din adına bildikleri yanlış bilgilerinin düzeltilmesini, bu konuda uzman kişilerle sohbet halkalarının oluşturulmasını öneren bir öğretmen *“Gençlerin dini konuda çok fazla eksikliği ya da yanlış bilgisi var. Bu konuda gençler için samimi ve ilgilerini çekebilecek ortamların oluşturulup belli zamanlarda akademisyenler ya da belli eğitim almış olma şartı taşıyan hocalar tarafından sohbet havasında geçecek ortamların oluşturulmasını isterdim. Çünkü gençler bu bilgi eksiklerini yanlış gruplar tarafından gidermeye çalıştığında din olarak öğrendikleri şeyler batıl inanışlardan başka bir şey*

olmuyor maalesef” (Ö13) cümlelerini kurarak gençlere doğru bilgi vermenin önemini vurgulamıştır.

Ö14, bu problemin çözümünde herkesin elini taşın altına koyması gerektiğini vurgularken, Ö15 ise din eğitimi veren kurumların öğrencilerin içinde bulundukları gelişimsel özelliklerini dikkate almaları gerektiğini *“Dini eğitim veren kurumların öncelikle öğrencilerin içinde bulundukları gelişimsel dönemleri göz önünde bulundurmaları gerekir. Ayrıca dini eğitimde sıralamada önce iman konusunu ele almaları gerekir diğer konular iman konusu temel alınarak öğretilmelidir. Ayrıca öğrencilerin büyük çoğunluğunun mükellef olmadığı göz önünde bulundurularak dini eğitim ve öğretimde öğrencilere kabullenici ve esnek davranılmalıdır”* cümleleriyle ifade etmektedir.

Dini anlatırken kelimeleri özenle seçmenin öneminden bahseden Ö17, aynı zamanda ergen psikolojisi üzerine öğretmenlere hizmet içi eğitimlerin verilmesi gerektiğini savunmaktadır. Bu konuda düşüncelerini şöyle dile getirmektedir. *“Kelimeler noktasında ben çok hassasım. Düşünceyi aktaran kelimelerdir. İlk insandan itibaren insan fıtratı değişmemiştir. Sadece düşünceleri ifade ettiğimiz dil değişmiştir. Bir dil yenilemesi yapılabilir. Mesela şirk kavramıyla deizmi ben eşdeğer görüyorum. Dinde reform olarak algılanmasın. İslamiyet öncesini anlatırken şirk kavramıyla deizm kavramı arasında bağlantı kurarım. Ergenlik dönemi psikoloji alanında tüm meslek dersleri öğretmenlerine hizmet içi eğitimler düzenlenmeli. Çok fazla dillendirip de popüleritesini artırmamak da lazım. Hırsızın aklına taş düşürmek de tehlikeli olabilir.”*

Ö18, gençlerin dinî yaşantıda kendilerine rol model olacak kişilerin olması gerektiğini vurgularken Ö19 ise, gençleri kötülüklerden koruyacak sivil toplum kuruluşlarına ihtiyaç olduğunu ve din kültürü ve ahlak bilgisi öğretmenlerinin öğrencilerin kalbine girecek şekilde karizmatik bir kişiliğinin olması gerektiğini ifade etmektedir. Sosyal medyada ve tüm alanlarda daha fazla aktivitelerin düzenlenmesi gerektiğini vurgulayan Ö20 önerilerini şöyle özetlemektedir. *“Gençlere yönelik daha fazla aktivite olmalı. Sosyal medyadan gençlik merkezlerine kadar hemen her alanda aktif çalışılmalar yapılmalıdır. İlahiyat fakülteleri, imam hatip liseleri ve diyanet işleri başkanlığının daha fazla yan yana gelmelerini isterdim. Fakültelerin de liselilerle görüşmelerini arada köprülerin oluşturulması ve sıcak bağların kurulmasını isterdim.”*

Öğretmenlerin din eğitimi veren kurumlara yönelik önerilerini şu şekilde özetlemek mümkündür. Deizm konusuna derslerin müfredatında daha etraflıca yer verilmeli. Öğrenciler bu konuda sağlıklı bilgilendirilmeli ve ezber bilgiden ziyade tahkiki imana dayalı bir içerik oluşturulmalıdır. Din gençlere anlatılırken din dilinin onlara hitap edecek şekilde yeniden düzenlenmelidir. Bu konuda Peygamber Efendimizin “Kolaylaştırınız, zorlaştırmayınız, sevdiriniz, nefret ettirmeyiniz” (Buhârî, İlim 12, Edeb 80) hadisi ilke olarak benimsenmelidir. Dini temsil görevi gören din adamlarının yaptıklarıyla söylemleri birine zıt düşmemelidir. Ayrıca din adamlarının medyadaki söylemlerinde hassas olmalıdır.

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenlerinin inanç sapmalarını önleme kapsamında gençlerden gelebilecek sorulara karşı yöntem ve yaklaşım dersleri verilmeli ve hizmet içi eğitimler düzenlenmelidir. Eğitimciler gençlere özgür düşünme ortamı oluşturmali, onları dini salt kabul edici olarak görmemelidir. Diyanet İşleri Başkanlığının gençler gözündeki yanlış algısının düzeltilmesi gerekmektedir. Çeşitli iftira ve karalamalarla yıpranan bu kurum üzerindeki yanlış algıyı kaldıramazsa gençlik çalışmalarında başarılı olamayacaktır. Toplumsal din dilinin gençlere hitap edecek şekilde yeniden düzenlenmesi gerekmektedir. Dinde her şeyin yasak veya günah olduğu algısı yıkılmalıdır. İlahiyat Fakülteleri teorik eğitimden pratik eğitime geçmelidir. Akademisyenler yaptıkları çalışmalarla sahaya inmeli, sempozyumlar, çalıştaylar, konferanslar düzenlemelidir.

Medya bu konuda çok iyi kullanılmalı. Dizi, film, animasyonlar hazırlanmalıdır. Gençlik hangi sosyal medyayı kullanıyorsa oraya faydalı içerik üretilmelidir. Dini temsil makamında olan insanların medyada insanların önünde ihtilaflı konuları tartışmamaları ve insanların kafalarını karıştırmamaları gerekmektedir. Gençlerin eksik veya yanlış bilgilerini doğru bilgilerle gidermeli, bu konuda alanında uzman kişiler tarafından samimi sohbet ortamları oluşturulmalıdır. Gençlerin gönlüne dokunmak için önce samimi olunmalı ve onlarla birebir gönülden ilgilenilmelidir. Gençlere yönelik din eğitimi veren kurumların bir araya gelip ortak çalışma yapmaları gerekmektedir.

Deizmin anlatılması yerine dinin doğru ve güzel anlatılması daha öncelikli olmalıdır. Bu konuda öğretmenlerin iyi yetiştirilmesi önemlidir. Din dersleri için kaynak eksikliği bulunmaktadır. Din dersleri materyallerini gençlere hitap edecek şekilde zenginleştirilmesi gerekmektedir. Ergenlik dönemi psikoloji hakkında öğretmenlere hizmet içi eğitimler verilmelidir. Yapılan çalışmalar medyada daha fazla yer almalı, kâğıt üzerinde kalmamalıdır.

3.4.2. Öğretmenlere Göre Deizmin Yaygınlaşmasını Önlenmede Ailelere Düşen Görevler

Din eğitiminin ilk başladığı yer ailedir. Ailenin çocuk üzerindeki etkileri ailenin bilinçli olup olmamasına göre olumlu veya olumsuz olabilmektedir. Bu konuda deizmin yaygınlaşmasını önlemede ailelere düşen görevlerin neler olduğunu tespit etmek amacıyla öğretmenlere “*Deizmin yaygınlaşmasını önlemede ailelere düşen görevler nelerdir?*” sorusu yöneltilmiştir.

Ailelerin bu durumda yapabileceği en güzel şeyin dini doğru yaşayıp çocuklarına örnek olması gerektiğini vurgulayan Ö2, “*Aile olarak bizler yaşamadığımız bir dini çocuklarımıza yaşatmaya çalışırsak bu ters teper. Anne baba namaz kılmıyorsa bunu çocuğundan isterse bu çocukta karşılık bulmayacaktır. Bir gün çocuk anne babasına Allah’a, dine inanmadığını söylediğinde aile buna çok ciddi bir tepki vermemeli. Peki ne yapmalı, duyguları bir kenara bırakmalı ve hemen işin uzmanından yardım almalıdır. Çocuğuna karşı daha yumuşak davranıp, ona güncel kitaplar ve hocaları tavsiyede bulunabilmelidir. En doğru çözüm aslında ailelerin dini doğru öğrenip güzel bir şekilde yaşamalarını sağlamaktır*” şeklinde düşüncelerini ifade ederken işin uzmanından da yardım alınması gerektiği hususunda öneride bulunmuştur.

Bazı katılımcılar çocuğun aile tarafından davranışlarının, sosyal ortamının ve ilgilerinin takip edilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Bu konuda bazı öğretmenlerin görüşleri de şöyledir. “*Bence en büyük görev aileye düşüyor. Küçük yaşta çocuğu iyi eğitmeli ve yönelimlerini elinden geldiğince takip etmelidir. Çünkü aile çocuğunu takip etmeyince heba oluyor.*” (Ö3). “*Ailelerin çocuklarını takip etmesi gerekiyor. İzledikleri film-dizilere, okudukları kitaplara ve sosyal medya hesaplarını kontrol etmeleri gerekiyor. Bir öğrencim geldi ben dedi hiçbir şeye inanmıyorum. Peki dedim bunu ailene söyledin mi dedim. Hocam anneme söyledim güldü geçti dedi. Yani aileler çocuklarına karşı çok ilgisiz.*” (Ö9). Sağlıklı bir iletişim kurularak çocuğun takibinin yapılması gerektiğini ifade eden bir başka öğretmen ise düşüncesini şu şekilde ortaya koymaktadır. “*Baskı yapmadan çocuğun nelerle ilgilendiği nelerle uğraştığı takip edilmeli. Sağlıklı iletişim kurulmalı, çocuk dinlenilmeli.*” (Ö20).

Aileye düşen en büyük görevin çocuklarını her şartta sevmek ve fikirlerine değer vermek olduğunu vurgulayan Ö4 ise bu konuda “*Aileye düşen en büyük görev çocuklarını her şartta sevmeleri ve onların fikirlerine değer vermeleridir. Aksi durumda çocuk ailede*

değer ve sevgi görmeyince bu eksik yönünü başka kötü yollarda gidermeye çalışıyor” cümlelerini kurarak bir uyarıda da bulunmaktadır. Nasihat etmenin gençlerde çok etkili olmadığını rol model olmanın daha önemli olduğunu ve baskıcı bir din eğitimi modelinden vazgeçilmesi gerektiğini vurgulayan Ö5 düşüncelerini şöyle paylaşmaktadır. *“Çocuğun ilk eğitimi ailede başlar. Çocuk ile ebeveyn arasındaki bağın güçlü olması inanç sapmalarını önlemede önemli bir durum diye düşünüyorum. Çocuk gençlik çağına geldiğinde aile tarafından göz önünde tutulmalı, arkadaş ortamları kontrol edilmelidir. Dini yaşantıda önce aile örnek olmalıdır. Nasihat gençlerde tutmuyor. Ayrıca aileler baskıcı bir din eğitimi tutumundan da uzak durmalılar.”*

Ö6 bu konuda ailelerin yetersiz kalması durumunda işin uzmanından destek alınması gerektiğini, Ö7, Ö10 ve Ö18 ise ailelerin okulla işbirliği içinde olmalarının önemini belirtmişlerdir. Çocuğun doğru din eğitimi ailesinde başladığını ifade eden Ö8 şu cümleleri kurmaktadır. *“Bireylerin doğru din eğitimi ailede başlar o yüzden doğru din eğitimi ve ahlaki değerlerin verilmesinde aileler üzerine düşün sorumluluğu yerine getirmeli, çocuklarının gençlik dönemlerinde onların dini düşünce ve yaklaşım biçimlerini yakından takip etmelidirler.”* Ö11 kodlu öğretmen ise çocuğun din eğitimi baskı yoluyla değil sevdirek verilmesini gerektiğini vurgulamıştır.

Diyanet İşleri Başkanlığı’nın bu alanda aile okulu açabileceğinin tavsiyesini veren Ö12 şu cümleleri kurmaktadır. *“Çocuğun eğitiminin ilk başladığı yer ailedir. Özellikle inançla ilgili konuların temeli ailede atılıyor. Ailelerin çocuklarına anlayışla karşılık vermeleri gerekir. Sorulara gerekli cevapları veremezse doğru kaynaklara yönlendirmeli. Diyanetin veya ilahiyatların bu konuda aile okulu açmaları ve bu konularda bilinçlendirilmesi gerekmektedir.”* Gençleri odalarında sanal dünya ile başbaşa bırakılmaması gerektiğini vurgulayan Ö14, *“İnanç ve ibadetlerini devam edip gençlere karşı daha sevecen ve merhametli olmalılar mümkün mertebe birlikte daha çok vakit geçirmeliler gençleri odalarına sanal dünyaya mahkûm etmemeliler”* şeklinde düşüncesini ortaya koymaktadır.

Ailelerin din eğitimi sadece okula havale etmemelerini ve kendilerinin dini yaşantıda örnek olması gerektiğinin önemini belirten Ö15, *“Dini eğitim vermenin en temel ve en kolay yolu örnek olmak olduğundan öncelikle ailelerin kendi yaşam şekillerini dine uygun düzenlemeleri gerekir. Dini eğitimi okula havale etmemek, dinin sadece ibadetlerden ibaret olmadığını bilmek, çocuğun sosyal çevresinden haberdar olmak, çocuğun*

sorularına karşı açık olmak, dini bakımdan donanımlı olmak için kendini geliştirmeye çalışmak, çocuğu dinden nefret ettirmemek gereklidir” şeklinde görüş ortaya koymaktadır.

Aile içi iletişimin kuvvetli olması gerektiğini ve çocukların bireysel farklılıklarının farkında olmanın önemine değinen Ö17 ise şunları söylemektedir. *“Ailelerin de kendilerini din dili hakkında ve çocuklarının dini gelişim hakkında kendilerini yetiştirmeleri gerekiyor. Yetiştirdikleri çocukların bireysel farklılıklarını ve özelliklerini algılayabilmeleri gerekiyor. Ve görüştüğüm velilere şu ifadeyi kullanıyorum. Siz bu çocukların sahibi değilsiniz sadece velisisiniz. Bu çocuklar sizin denetimizde değil, sizin gözetiminizde. Siz çocuklarınızı koruyup kollamakla mükellefsiniz. Çocuğu adam yerine koymanın çok etkili olduğunu dile getiriyorum. Ve özellikle aile içi iletişimsizlik varsa bu iletişimsizliğin bir an önce giderilmesi gerektiğini söylüyorum.”*

Ahlak gelişiminde en önemli yaş aralığının 0-6 yaş olduğunu belirten Ö19, ailenin rol model olmasını ve yetişemediği durumlarda din kültürü ve ahlak bilgisi öğretmenlerinden yardım alması gerektiğini şu cümlelerle vurgulamaktadır. *“Aslında işin kaynağı ailede bitiyor. Çocuk için en önemli ahlak gelişimi 0-6 yaş aralığında olmaktadır. Aile bilinçli olur da bunu başarısak olay kökten çözülmüş oluyor zaten. Veli geliyor bana çocuğum namaz kılmıyor. Peki, sen kılıyor musun diye sorduğumda kılmıyorum diyor. Senin yapmadığını çocuk nasıl yapsın. Dolayısıyla ebeveynin rol model olması gerekmektedir. Dini önce sen yaşaman gerekiyor. Ergenlik dönemi çok zor bir dönemdir. En azından aile çocuğunu iyi yönde faydası olamasa da kötü yönde bir yönlendirmesi de olmamalıdır. Aile yetişemediği durumlarda din kültürü ve ahlak bilgisi öğretmeni ile işbirliği yapabilir.”*

Katılımcılar ailede din eğitimini önemsemekte ve ailelerin bu konuda bilinçlenmesi gerektiğini düşünmektedirler. Katılımcıların aileler üzerine vermiş oldukları öneriler kısaca şöyle özetlenebilir. Aileler çocukların inanç sorularına mantıklı cevaplar verebilecek kadar kendilerini donanımlı hale getirmeleri gerekmektedir. Aile, çocuğuna din eğitimini sevdirecek vermelidir. Asla baskı ve otorite kurmaya çalışmamalı çocuğu din veya Allah ile korkutmamalıdır. Çocuğun her şeyi sorabileceği ve düşünebileceği özgür bir düşünce ortamı oluşturulmalıdır. Aile çocuğun mizacını iyi bilmeli ve ihtiyacına göre din eğitimi vermelidir. Aile çocuğuna dini anlatmak yerine rol model olmalıdır. Bizzat yaşayarak dini öğretmelidir. Aile çocuğun arkadaş ortamını denetlemelidir. Ayrıca okuduğu kitap, izlediği dizi veya film ve takip ettiği sosyal medya hesaplarını kontrol edilmelidir.

Aile çocuğu ile duygusal bağını ve iletişimini güçlü kurmalıdır. Aradaki güven bağının durumu çocuğun Allah ile olan bağını belirleyecektir. Ebeveynin sözleri ile eylemleri arasında bir çatışma olmamalı, çocuğuna söylediği her şeyi önce kendisi yapmalıdır. Aile çocuğun sadece akademik başarısını önemsememeli aynı zamanda dini inancını ve sorgulamalarını da dikkate almalıdır. Çocukların kafalarındaki sorular mantıklı bir şekilde aydınlatılmalı ve çocukların imanı taklidi imandan tahkiki iman seviyesine çıkarılmalıdır. Aile çocuklarının dinlerini doğru bilgi kaynaklarından öğrenmelerini sağlamalıdır. Bu konuda okullarla işbirliğine gidilmelidir. Bu konuda ailelerin bilinçlenmesi için Diyanet İşleri Başkanlığının veya İlahiyat fakültelerinin aile okulu açma çalışmaları olmalıdır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

1. Sonuç

Ortaöğretimde görev yapan DKAB ve İHL Meslek Dersleri öğretmenlerinin deizm düşüncesine bakışlarını incelediğimiz bu araştırmada, son yıllarda gündemden düşmeyen deizmin gençler arasında yayıldığına dair iddiaların öğretmenler gözünde ne ifade ettiği ortaya konmaya çalışılmıştır. Ayrıca gençlerin deizm düşüncesine yönelme sebepleri ve onları etkileyen faktörler ortaya konmuştur. Öğretmenlerin deizm düşüncesini önlemeye yönelik önerileri de alınmıştır.

Deizm, 17. yüzyıl Avrupa'sında ortaya çıkan, evreni yaratan ama daha sonra müdahale etmeyen bir Tanrının varlığını kabul eden, insanın doğruyu aklıyla bulabileceğini dolayısıyla herhangi bir peygamber veya ilahi kitaplara ihtiyaç olmadığını savunan inanç sisteminin adıdır (Bolay, 1984: 64). Deizm Avrupa'da kilisenin ve din adamlarının yanlış tutumlarına karşı reaksiyoner bir şekilde ortaya çıkmıştır. Ancak günümüze geldiğimizde deizmin ortaçağ Avrupa'sındaki deizmle aynı olmadığı açıkça ortadadır. İslam'da deizm düşüncesi tarih boyunca varlık gösterememiştir. Çünkü İslam'ın Tanrı-âlem ve Tanrı-insan ilişkisi mantıklı ve sağlam temellere oturtulmuştur.

Son yıllarda ortaya atılan gençlerin deizme yöneldiği iddiaları Aydınlanma dönemindeki ilk ortaya çıkan deizm düşüncesinden farklıdır. Çünkü deizm, insanın sınırsız özgürlüğünü, hesap vermeden yaşamayı, ibadet gibi sorumlulukları yerine getirmeden hayat sürmeyi savunmaktadır. Günümüz gençlerinin sekülerleşme ile birlikte dinin kurallarından uzaklaşmak ve sığınabilecek bir liman bulmak için deizme yöneldiği söylenebilir. Bu düşünceyle birlikte araştırmanın sonuçlarını şu şekilde sıralayabiliriz.

Öğretmenlere deizmi kendilerine göre tanımlamaları istendiğinde, deizmin yaygın kullanılan tanımlarına yakın cümleler kurmuşlardır. Ancak her öğretmenin tanımda vurgu yaptığı nokta farklıdır. Örneğin bir öğretmen deizmi, dinsiz tanrı inancı şeklinde tanımlarken başka bir öğretmen dini sorumluluklarını yerine getirmek istemeyenlerin psikolojik sığınma aracı olduğunu ifade etmiştir. Öğretmenlerin çoğu İslam dininde deizm düşüncesinin olmayacağını, Hristiyanlıkta bir tepki olarak ortaya çıktığını belirtmişlerdir. Ayrıca dini ibadetlerini yerine getirmeyenlerin deist değil Müslüman ama günahkâr olduğunu ifade etmişlerdir. Öğretmenlerin görüşü ehl-i sünnet bilginlerinin bu konudaki görüşünü yansıtmaktadır.

Öğretmenlerin deizm düşüncesine dair bilgilerinin en önemli kaynağı kendi özel çabalarıyla yaptıkları okumalardır. Daha sonra öğrencilerden gelen sorulara daha tatminkâr cevaplar verebilmek için yaptıkları araştırmalar, sosyal medya ve kitle iletişim araçları ve üniversiteden edindikleri bilgiler gelmektedir. Burada lisansta öğretmen adaylarına deizm hakkında yeterli donanımın sağlanamadığı ortaya çıkmaktadır. Öğretmenler öğrencilerden gelen deizm gibi inanç sorularının kendilerini araştırmaya yönlendirdiğini belirtmişlerdir. Dolayısıyla öğretmenler deizm hakkındaki bilgilerini genelde sahada gelen sorular üzerine elde etmektedir.

Deizmin yaygınlığına dair iddialara öğretmenlerin yarısından fazlası deizmin değil deisttik bir yaşam tarzının yaygınlaştığını ifade etmişlerdir. Bir kısım öğretmen ise deizm düşüncesinin yaygınlığına dair iddialara katıldığını belirtmiştir. Öğretmenlerden bu iddiayı hiç kabul etmeyenler de vardır. Burada insanların deizmi tam anlamıyla bilmeden deizmin pompaladığı özgürlük, sorumsuz bir yaşam sürme gibi vaatlerin çekici gelmesiyle deist olduğunu söyleyenlerin olduğunu ifade etmişlerdir. Deizm düşüncesi değil, deisttik bir yaşam tarzının yaygınlaştığı sonucu ortaya çıkmaktadır.

Deizmin DKAB ve İHL Meslek Dersleri öğretim programlarında yer alması gerekliliği konusunda öğretmenlerin tamamına yakını görüş birliği içindedir. Özellikle sosyal medyada deizm gibi inanç konularında bilgi kirliliğinin olması öğretim programında yer almasını gerekli kılmaktadır. Çünkü öğrencilerin dini konularda sahih bilgilere ulaşması çoğunlukla okul sayesinde olmaktadır. Yine öğretmenler deizm konusunun öğretim programındaki mevcut haliyle yeterliliği konusunda farklı fikirler belirtmişlerdir. Katılımcıların çoğu, konunun yeterli olabilmesi için öğretmenin yeterli donanıma sahip olması gerektiğini ifade etmişlerdir. Buradan deizmin öğretim programında yer alması gerekli olmakla birlikte, konunun mevcut haliyle yeterliliği öğretmenin donanımına bağlı olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır.

Öğrencilerin deizm düşüncesini tanıma düzeyini öğretmenlerin büyük bir çoğunluğu yetersiz bulmaktadır. Deizm hakkındaki bilgilerinin kitabî olmadığı, yüzeysel ve kulaktan duyma olduğu tespit edilmiştir. Öğrencilerin merak ettiği konuları internet ortamlarında araştırdığı, karşılaştıkları her bilgiyi doğru olarak kabul ettikleri dolayısıyla inanç meselelerinde de yanlış bilgilerin elde edildiği ortaya çıkmaktadır. Burada örgün eğitimde verilen din derslerinin önemi bir kez daha ortaya çıkmaktadır. Din derslerinde inanç

meselerinin doğru bir şekilde ve doğru kaynaklardan öğretilmesi öğrencileri sanal mecraların yanlış yönlendirmelerinden koruyacağı sonucuna varılabilir.

Katılımcıların yarıya yakını okullarda deizmi araştıran merak eden, ilgi duyan öğrencilerin olduğunu ifade etmiştir. Okullarında deizmle ilgili herhangi bir yönelimin olmadığını belirten öğretmenlerin sayısı da yaklaşık üçte bir oranındadır. Katılımcıların 5'i ise öğrencilerinden kendini deist olarak tanıtanların varlığından bahsetmiştir. Burada şöyle bir sonuç çıkmaktadır. Deizmi bir şekilde duyan merak eden büyük bir öğrenci kitlesi var ancak bu henüz açığa çıkmış değil. Yine deizme ilgi duyan gençlerin büyük bir çoğunluğunun bilgi kaynağı da sanal mecralardır. Öğretmenlere göre kendisini deist olarak tanıtan öğrencilerin ise bu konuda bilinç düzeyinin yetersiz olduğunu, popüler kültürün yönlendirmesiyle ve kendisini farklı gösterme amacıyla bu şekilde tutum sergilediklerini belirtmişlerdir. Deizme yönelimin en çok olduğu lise türleri Fen ve Anadolu Liseleridir. Bunun sebebi olarak akademik başarısı yüksek olan öğrencilerin sorgulama, merak etme, araştırma özelliklerinin daha fazla olması gösterilebilir. Deizme yönelimi en az olan lise türü ise İmam Hatip Liseleri olmuştur. Bunun sebebinin ise verilen din derslerinin etkili olduğu söylenebilir.

Öğretmenlere göre deizme yönelimi olan öğrencilerin en fazla sorgulama yaptıkları konular sırasıyla şunlardır. Kötülük problemi, sorumluluk ve özgürlük, cennet, cehennem, ahiret, kader inancı ve insanın iradesi, ibadet zorunluluğu, kadınlarla ilgi ayetler, Kur'an'ın evrenselliği, dinlerin kaynağı, din-bilim ilişkisi, evrim teorisi ve Allah'ın mahiyeti. Bu konulara baktığımızda öğrencilerin sorguladıkları konular genelde tepkisel kaldıkları konulardır. Ayrıca günümüzde tartışma meselesi haline gelmiş ve hakkında ihtilaf olan konular da gençlerin kafalarında yer edinmiştir. Öğretmenler genelde öğrencilerin kafalarındaki soruları rahatlıkla sormadığını, herhangi bir tepki ile karşılaşabileceğinden korktuklarını ifade etmişlerdir.

Katılımcıların büyük bir çoğunluğuna göre deizme yönelimi olan öğrencilerin özel olarak din derslerine ve öğretmenlerine karşı bir ön yargısı yoktur. Öğrenciler genelde din derslerine karşı ilgilidir. Ancak az da olsa bazı öğretmenler öğrencilerin sınav veya not kaygısı ile din derslerine ilgi gösterdiğini aslında hem öğretmene hem de derse karşı bir mesafelerinin olduğunu belirtmişlerdir. Din derslerinde öğrencilerin sorularına doyurucu cevaplar veren öğretmenler derslerini ilgi çekici hale getirmişlerdir. Katılımcılar, geleneksel

yöntemlerle ders işleyen öğretmenlerin ne kendilerini ne de derslerini sevdirmekte başarılı olamadıklarını vurgulamışlardır.

Deizme yönelimi olan öğrencilerin ibadetleri yerine getirme ve ahlaki tutumları hakkında öğretmenlerin yarıdan fazlası ibadetleri yerine getirme durumlarının olmadığını ancak ahlaki tutumlarının olumlu olduğunu ifade etmişlerdir. Bir kısım öğretmen öğrencilerin ibadet durumu ve ahlaki tutumlarının diğer öğrencilerden pek bir farkının olmadığını belirtmişlerdir. Bir grup öğretmen ise, öğrencilerin ibadet etme ve iyi ahlaki durumlarının olmadığını belirtmişlerdir. Buradan hareketle deizme yönelimi olan öğrenciler genelde ibadetlerini yerine getirmiyor, bunu da tanrının insanın ibadetine ihtiyacının olmadığı fikrine dayandırmaktadırlar. Bazı öğretmenler de ibadetleri yerine getirme konusunda sadece deizme yönelmiş öğrencilerin değil, diğer tüm öğrencilerde bu zafiyetin olduğunu belirtmişlerdir. Deizme yönelimi olan öğrencilerden olumlu ahlaki tutumları olanların bunu dinden dolayı değil de evrensel ahlak ilkeleri bağlamında sergilediklerini belirtmişlerdir. Öğretmenlerin görüşlerinden, öğrenci ister deizme yönelmiş olsun ister olmasın ahlaki tutum ve ibadetler noktasında genel bir olumsuz durumun olduğu anlaşılmaktadır.

Öğretmenlerin deizme yönelimi olan veya kendisini deist olarak tanıtan öğrencilerle nasıl iletişim kurdukları hakkında öğretmenler, samimi, hoşgörülü ve empati kurarak iletişim şekli geliştirdiklerini ifade etmişlerdir. Öğrencilerin tüm sorularına açık olmuşlar, hatta öğrencileri soru sorma konusunda cesaretlendirmişlerdir. Öğretmenlerin çoğu öğrencilerle birebir iletişim kurmayı tercih etmiş onlarla ders dışı samimi ortamların oluşması için çaba göstermişlerdir. Öğrencilerin kafalarındaki sorulara karşı doyurucu cevaplar vermeye çalışmışlar ve deizmle alakalı eleştirilerini bilimsel yöntemlerle ortaya koymuşlardır. Öğrencilere deizmle ilgili sorularının cevabını rahatça bulabilmeleri için onlara kaynak kitaplar ve sosyal medya içerikleri tavsiye ederek rehberlik yapmaya çalışmışlardır. Ayrıca bazı öğrencilerin popülerite peşinde olması ihtimaline karşın sınıf ortamında onları ön plana çıkaran davranışlardan uzak durmaya çalışmışlardır.

Deizme yönelimi olan öğrencilerin yaşadığı aile ve sosyal ortam hakkında öğretmenler genelde ailelerin bilinçsiz, çocuğunun gelişimsel özelliklerinden bîhaber ve kendisini muhafazakâr olarak tanımlayan aileler olduğunu belirtmişlerdir. Bazı ailelerin çocuğuna karşı baskıcı ve otoriter bir şekilde yaklaştığını, çocuğun duygu ve inanç gelişimini önemsemediğini ifade etmişlerdir. Sorgulama aşamasındaki öğrencilerin ailelerinden

gördükleri baskı nedeniyle dinden soğudukları belirtilmiştir. Ailenin rol model olmak yerine sadece çocuğuna telkin eden bir yaklaşım sergiledikleri öğretmenler tarafından ifade edilmiştir. Sekülerleşme ile birlikte aile ortamından da dini kuralların yavaş yavaş çekilmesi o ailede yetişen çocukları deizme yaklaştırdığı sonucu çıkarılabilir. Deizme yönelimi olan öğrencilerin arkadaş ortamlarının da kendileri gibi sorgulayan, parçalanmış aile yapısına sahip veya benlik algısını ön plana çıkarmaya çalışan gençlerden oluştuğu ifade edilmiştir. Deizme yönelimi olan öğrencilerin kendilerini ön plana çıkarma ve farklı görünme çabası diğer öğrencileri de dolaylı yoldan etkilediği ifade edilmiştir.

Öğrencilerin deizm hakkındaki bilgilerinin kaynağını sorduğumuzda öğretmenler birinci sıraya sosyal medya gibi sanal mecraları koymuşlardır. İkinci sıraya arkadaş ortamını, konunun popüler olmasının etkisini ise üçüncü sıraya koymuşlardır. Öğrencilerin deizm hakkındaki bilgilerinin okuldaki din derslerinden sağladığını söyleyen öğretmenlerin sayısı ise sadece 2'dir. Bu da öğrencilerin deizm hakkındaki bilgilerinin kitabî olmayan bilgilerden oluştuğu, yüzeysel ve sağlıklı olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Herkesin internete erişiminin kolay olmasından dolayı gençlerin sosyal medya mecralarını aktif kullanması onları deizmle karşılaştırmaktadır. Özellikle deizm ve ateizm propagandası yapan siteler ve sosyal medya hesapları gençlerin deizme olan ilgilerini artırdığı söylenebilir. Gençlerin merak ettikleri ve duydukları şeyleri ilk olarak internet ortamlarında öğrenmeleri onlara eksik, yanlış veya sağlıklı bilgi sağlamaktadır.

Deizmi yönelimi olan öğrencilerin okuduğu kitap, takip ettiği sosyal medya hesapları ve izlediği dizi/film hakkında öğretmenlerin yarısından fazlası bu konuda gözleminin olmadığını belirtmiştir. Bunun iki sebebi olabilir. Ya bu öğrenciler kendilerini açığa çıkaracak davranıştan kaçınıyor, ya da öğretmenlerin bu öğrenciler üzerindeki ilgi ve alaka eksikliği var. Deizmi merak eden, araştıran öğrencilerin deizmi veya ateizmi irdeleyen felsefi kitaplar okudukları öğretmenler tarafından belirtilmiştir. Hatta bazı öğretmenler bu tür kitapları yayınlayan yayınevi ve yazar isimleri vermişlerdir. Öğrencilerin çoğunun sosyal mecralarda vakit geçirmesinden dolayı deizme yönelten paylaşımlar yapan mecralara da denk geldiklerini ifade etmişlerdir.

Araştırmanın en önemli sonucu ortaöğretim öğrencilerini deizm düşüncesine yönelten faktörlerin ne olduğudur. Burada katılımcılar kendilerine göre öğrencilerin deizm düşüncesine yönelmede en çok etkilendikleri faktörleri şöyle sıralamışlardır. Sosyal medya kullanımı, kimlik arayışı, özgür olma isteği, ilgisiz veya baskıcı aile tutumu, dindarların veya

dini grupların yaptığı hatalar, dini sorulara mantıklı cevaplar alamamaları, gençlerin bağımsızlık istekleri, arkadaş ortamı, popüler kültürün deizm propagandası yapması ve din ile bilimin çatıştığı algısı.

Öğretmenler deizme yönelten faktörleri sıralarken ilk başa sanal mecraların sıkça kullanılmasını koymuşlardır. Özellikle son zamanlarda internete erişimin kolaylaşması ve sosyal medya organlarının deizm propagandası yapması gençlerin deizmi merak etmelerine ve araştırmalarına sebep olmaktadır. Sanal âlemin içerisinde birçok kişi ve kurum kendi fikrî propagandasını yapmaktadır. Bu durumun deizm veya ateizm gibi din karşıtı akımların isimleri günlük hayatta daha fazla görünür hale gelmiştir.

Gençlerin okulda, ailede ve toplumda kafalarında olan sorularına mantıklı ve tatmin edici cevapların verilemeyişi de bir başka sebep olarak gösterilmiştir. Özellikle toplumda aykırı dini sorular soran gençlerin azarlandığı veya ayıplandığı bilinmektedir. Bu durumda gencin sorularına tatminkâr cevap alamayıp farklı mecralara sivrulma ihtimali artmaktadır. Din görevlilerinin gençlerin sorularına cevap verebilecek yeterlilikte olmayışı gençleri ya soru sormaktan uzaklaştırmakta ya da verilen cevaplarla kafası daha da fazla karışmakta olduğu ifade edilmiştir.

Katılımcılara göre deizme yönlendiren bir başka faktör ise, dini grup veya cemaatlerin yanlış tutumlarıdır. Bu konuda gençler özellikle sosyal medyanın da etkisiyle dini grupların hatalı davranışlarını hemen yakalayabilmektedir. Örneğin, maddi menfaat için din istismarı yapıldığını gören gencin dine ve Müslümanlara karşı bir olumsuz genelleme yaptığını söyleyebiliriz. Ülkemizin yakın geçmişinde yeni bir yorum ve yaklaşım biçimi olarak ortaya çıkan ve değişik kesimlerin desteğini alan Gülen hareketinin zaman içinde bir cemaatten terör örgütüne dönüşmesinin acı serüvenini gören gençler, dini cemaatlerin şiddet üretme, menfaatler için dini duyguları kullanabileceği düşüncesine kapılmaktadır (Yavuzylmaz, 2018: 77). Bu durumun gençlerin dinden ve dini hareketlerden uzaklaşmasına sebebiyet verdiği söylenebilir.

Öğretmenler, aslında gençlerin deizm kavramına çok vakıf olmasalar bile deistlik bir yaşam tarzına doğru sivrulduklarını belirtmişlerdir. Bunun yukarıda bahsettiğimiz sebeplerinin yanında gençlerin kontrol edilmeden ve hesap vermeden özgür bir yaşam tercih etmeleri, benliklerini ortaya koymak amacıyla her türlü baskı ve otoriteyi reddetme gibi özelliklerinin etkili olduğu ifade edilmiştir.

Katılımcılar deizmin düşüncesinin yayılmasında seküler bir yaşam tarzının benimsenmesinin büyük etkisinin olduğunu ifade etmişlerdir. Son zamanlarda Müslümanlar madden zenginleştikleri için refah seviyesi yükselmiştir. Moderniteye ayak uydurmaya çalışan günümüz insanı kendilerine göre özgürce davranmalarının önündeki engel olan dini kuralları hayatlarından çıkarmak istemiştir. Dini vecibelerden arındırılmış bir yaşam tarzının götüreceği yer hiç şüphesiz deizm olmaktadır. Öğretmenler, seküler yaşamın deizmin yaygınlaşmasını desteklediğini belirtmişlerdir. Günümüz Müslümanları moderniteye ayak uydurmaya çalışırken modernizm insanları deizme sürüklemiştir.

Ergenlik döneminin gelişimsel bir özelliği olan dini şüphe, sorgulama, bağımsızlık istekleri gibi özellikler gençleri deizme götürmede bir etken olarak görülebilir. Katılımcıların tamamı deizmin yaygınlaşmasında ergenlik döneminin etkisinin olduğunu ifade etmişlerdir. Ancak bu durumu deizme yönelimde temel sebep olarak görmemektedirler. Ergenliğin doğal seyri içerisinde farklı inanç eğilimlerini tanıma ve merak etme süreci olarak değerlendirmektedirler. Eğer ergenlik döneminde çocuğa iyi bir rehberlik yapılırsa bu durumun avantaja çevrilebileceği ifade edilmiştir. Ayrıca ergenlik dönemindeki bir öğrenci genelde arkadaşları arasında popüler olmak amacıyla farklı davranışlar sergilemekte ve farklı inançlara eğilim gösterebilmektedir. Katılımcılar bu durumun aile ve öğretmenler tarafından anlayışla karşılanması, baskı ve otoriter bir tutumdan uzak durulması gerektiğini ifade etmişlerdir. Bu durumun gençlerin özgürlüğüne düşkün, bağımsızlık isteklerinin ve kimlik ortaya koyma arayışlarının hat safhada olduğu dönemden kaynaklandığını belirtilmiştir.

Zorunlu olarak okutulan din derslerinin öğrencilerin inanç sapmalarını önlemede yeterli olup olmadığı konusunda öğretmenlerin yarısından fazlası yeterli olmadığı görüşünü paylaşmıştır. Bir kısım öğretmen ise yeterli olmasının öğretmenin donanımına bağlı olacağını ifade etmişlerdir. Öğretmenler, din derslerinin inanç sapmalarını önlemede yeterli olmayışını hem ders müfredatının yetersizliğine hem de öğretmenin bu konudaki yeterli donanıma sahip olmayışına bağlamışlardır. Öğretmenin donanımının çok önemli olduğu, öğrencilerin sorularına mantıklı cevaplar verebilmesi gerektiği üzerinde görüş bildirilmiştir. Özellikle eğitim sisteminin not ve sınav üzerine kurulduğundan öğrencilerin din derslerini üniversite sınavlarında soru sorulan herhangi bir ders gibi gördüğü ifade edilmiştir. Bir başka açıdan temel dersler olarak görülen derslerin daha fazla önemsenmesi sonucu din derslerinin arka planda kalmasına da sebebiyet verdiğini belirtmişlerdir.

Yüksek din eğitimi kurumlarının öğretim programlarının deizmle mücadelede yeterli donanımı sağlama durumuna öğretmenlerin büyük bir çoğunluğu yeterli donanımı sağlamadığını ifade etmiştir. Bazı öğretmenler sadece teorik bilgi verildiğini, çok az bir öğretmen grubu ise yeterli donanımı sağladığını ifade etmiştir. İlahiyat Fakültelerinin öğretim programının öğrencilerine deizmle mücadelede yeterli donanımı sağlayamaması beraberinde birçok problemi de meydana getirmektedir. Ortaöğretim öğrencilerinin sorularına mantıklı ve tutarlı cevaplar veremeyen öğretmen aslında daha büyük bir problemi ortaya çıkarmaktadır. Öğretmenler deizme eğilimli olan öğrencilerle nasıl iletişim kuracağını, deizme yönelimleri nasıl azaltacağını bilememektedir. Katılımcılar deizmle ilgili bilgilerini daha sonradan öğrencilerden gelen sorular üzerine araştırma ihtiyacı hissettikleri için elde ettiklerini belirtmişlerdir.

Deizme meyilli olan öğrenciler karşısında öğretmenlerin yarıya yakını kendisini yeterli donanıma sahip olarak görmektedir. Bu donanımı öğretmenler mesleğe atıldıktan sonra kendi çabaları ile kazandıklarını ifade etmişlerdir. Ancak bir kısım öğretmen ise öğrencilerden gelecek her soruya yeterli düzeyde cevap veremeyebileceklerini de ifade etmişlerdir. Bu konuda çokça araştırma ve okuma yaptıklarını ifade etmişlerdir. Özellikle güncel araştırmaları ve deizmle ilgili sosyal medya ve siteleri takip ettiklerini belirtmişlerdir. Sorulması muhtemel sorulara önceden hazırlandıklarını söylemişlerdir. Öğretmenlerden çok az bir kısmı ise kendisini yeterli donanıma sahip olarak görmediğini bu konuda çok okuma yapmaları gerektiğini ifade etmişlerdir.

Buraya kadar çıkan sonuçların ortak noktası gençlerle birebir etkileşim halinde olan öğretmenlerin veya din adamlarının deizm düşüncesi hakkındaki donanım yetersizliğidir. Öğretmenlere deizm hakkındaki bilgilerinin kaynağı sorulduğunda kendi çabaları ile yapmış oldukları okumalar olduğunu belirtmişlerdir. Lisans döneminde öğrenilen bilgilerin çok az, teorik veya yüzeysel olduğunu ifade etmişlerdir. Dolayısıyla ilahiyat fakülteleri deizm gibi inanç sapmalarını önlemede yeterli donanımı sağlayamamaktadır.

Öğretmenler deizm konusunda gelebilecek sorulara karşı kendilerini yeterli görmemektedir. Bunun sebebi de yukarıda da açıklandığı gibi yükseköğretim yapan kurumların öğretim programlarıdır. Dolayısıyla inanç sapmalarını önlemede din derslerinin de yeterli olmadığı görüşü paylaşılmıştır. Dersi veren öğretmenin donanımının yeterli olmadığı takdirde müfredat ne kadar iyi olursa olsun inanç sapmalarının önüne geçilemeyeceği aşîkârdır. Bu durumda öğretmenlerin donanımını artırmak ve öğretim

programında İslam'ın inanç esaslarına daha fazla yer vermek öncelikli hedef olarak belirlenmelidir.

Gençlere yönelik din eğitimi veren kurumlar Milli Eğitim Bakanlığı'nda imam hatip liseleri, Diyanet İşleri Başkanlığı'nda Kur'an kursları ve Yüksek Öğretimde ilahiyat fakülteleridir. Öğretmenler deizmin yaygınlaşmasını önleme adına gençlere yönelik din eğitimi verilen bu kurumların üzerine düşen görevler hakkında görüş belirtmişlerdir. Aynı zamanda çocuğun ilk dini eğitimini aldığı ailenin üzerine düşen görevlerin neler olduğu hakkında bazı öneriler de getirmişlerdir. Bu önerilere burada değinmek yerine çalışmanın öneriler kısmında maddeler halinde yer verilecektir.

En nihayetinde araştırmanın sonucu şöyle özetlenebilir. Deizm ortaya çıkışı itibarıyla Müslüman mahallenin çocuğu değildir. Batı'dan ithal edilen ve modernitenin torbasından çıkan bir kavramdır. Deizm kavramsal olarak toplumda ve gençler arasında yayıldığı söylenebilir. Ancak bu yaygınlık bilinçli bir yönelim sonucu gerçekleşmemiştir. Deizm, özgürlüğüne düşkün, dini sorumluluklardan kaçmak isteyen kişilerin tutunacakları bir daldır. İslam dininde deizm düşüncesinin yaygınlaşması İslam'ın tam olarak bilinmemesinden kaynaklanmaktadır. Zira bilinçli bir Müslüman deizmin Tanrı-âlem, Tanrı-insan tasavvurunu mantıklı bulamaz. Toplumda görünür hale gelen deizmin tehlikeli boyutta olmadığı, seküler hayatın desteklediği bir düşünce biçimi olduğu söylenebilir.

2. Öneriler

1. Okullarda din derslerinin öğretim programlarında inanç konularına daha fazla ağırlık verilmeli, özellikle deizm gibi din karşıtı akımlara karşı öğrenciler sağlıklı bilgilendirilmeli ve ezber bilgiden ziyade tahkiki imana dayalı bir içerik oluşturulmalıdır. Din, gençlere anlatılırken din dilinin onlara hitap edecek şekilde yeniden düzenlenmelidir.

2. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ve İmam Hatip Meslek Dersleri öğretmenlerinin özellikle din karşıtı akımlara karşı daha donanımlı hale gelmesi gerekmektedir. Öğrencilerin kafalarındaki sorulara tatminkâr cevaplar verebilmeli, onları şüpheyne düşüren her türlü tutumdan uzak durmalıdır. Yaşayışı ve sınıf içindeki davranışlarıyla öğrencilerine örnek olmalı, anlattıkları ile davranışları arasında çelişki oluşmamalıdır.

3. Öğretmenler, okullarda öğrencilerini takip etmeli, kafası karışık veya bu tür akımlara tevessül etmiş öğrencilere rehberlik yapmalıdır. Bu öğrencilere hem dijital ortamda hem de kitap anlamında yönlendirme yapmalıdır.

4. Çocuğun ilk din eğitimi aldığı ailesinin, çocuğuna baskıcı ve otoriter bir yaklaşım sergilemekten ziyade onu anlamaya çalışması gerekmektedir. Çocuğunu iyi tanımalı, gelişimsel özelliklerinin farkında olmalıdır. Çocuğundan gelen dini sorulara, azarlamadan ve suçlamadan mantıklı cevaplar vermelidir. Ebeveyn, çocukluk ve gençlik döneminde nasıl bir din eğitimi verilmesi gerektiği hakkında eğitim almalı, okumalar yapmalıdır. Aynı zamanda çocuğuna karşı telkin edici bir dil kullanmaktan ziyade her zaman rol model olmalıdır. Aile, çocuğunu okulda ve sosyal ortamında takip etmeli, özellikle sanal mecraların kirli ortamına karşı teyakkuzda olmalıdır.

5. Toplumda dini temsil etme görevi gören din adamlarının, davranışlarıyla söylemleri arasında çelişki olduğu gençler tarafından gözlemlenmektedir. Son zamanlarda medyaya yansıyan, din adamlarının yaptığı bireysel hatalar İslam'ın geneline mâl edilmektedir. Bundan dolayı özellikle gençlerin dinden uzaklaştığı ifade edilmektedir. Aynı zamanda imam, müftü, vaiz vb. din adamlarının gençlerden gelebilecek sorulara karşı donanımını artırmak için hizmet içi eğitimler düzenlenmelidir. Dinde her şeyin yasak veya günah olduğu algısını oluşturan geleneksel din dilinin terk edilerek, gençlere hitap eden toplumsal kucaklaşmayı sağlayan bir din dili tercih edilmelidir. Aynı zamanda medyada toplum önünde topluma mâl olmuş din adamları tarafından ihtilaflı konuların tartışılması da dine karşı bir önyargının oluşmasına sebep olmaktadır. Bu açıdan söylemlere dikkat edilmelidir.

6. Son yıllarda Diyanet İşleri Başkanlığı gençlere yönelik takdire şayan çalışmalar yapmaktadır. Ancak, medyanın da etkisiyle ülkemizde Diyanet İşleri Başkanlığı kasıtlı veya kasıtsız bir şekilde yıpratılmaktadır. Diyanet İşleri Başkanlığı, üzerindeki bu olumsuz algıyı gençlere daha fazla ulaşılarak kaldırmaya çalışmalı, onlara yönelik çalışmalarını artırarak devam ettirmelidir. Kurum içerisinde ihtilaflı konularda görüş birliğine varılmalıdır. Özellikle gençlerin sıkça kullandığı sanal mecralara onların ilgisini çekebilecek e-içerikler oluşturmalıdır.

7. Yüksek din öğretimi yapan İlahiyat Fakülteleri yetiştirdiği öğrencilerine donanım sağlamak için teorik eğitimden pratik eğitime geçmelidir. Öğretim programlarında inanç meselelerinde gelebilecek sorulara karşı yeni argümanlar geliştirilmelidir. Akademisyenler yaptıkları çalışmalarla sahaya inmeli, sempozyumlar, çalıştaylar, konferanslar düzenlemelidir. Medya bu konuda çok iyi kullanılmalı. Dizi, film ve animasyonlar hazırlanmalıdır. Gençlik hangi sosyal medyayı kullanıyorsa oraya faydalı içerikler üretilmelidir.

8. Dini cemaatlerin dini bireysel menfaatlerine alet ederek para, makam ve taraftar kazanma çabasından vazgeçmesi gerekmektedir. Dini cemaat ve tarikatların deizmi önleme adına aynı fikir ve çaba içinde olmaları gerekmektedir. Gençlerin eksik veya yanlış bilgilerini doğru bilgilerle gidermeli, bu konuda alanında uzman kişiler tarafından samimi sohbet ortamları oluşturulmalıdır. Gençlerin gönlüne dokunmak için önce samimi olunmalı ve onlarla birebir gönülden ilgilenilmelidir. Gençlere yönelik din eğitimi veren kurumların bir araya gelip ortak çalışma yapmaları gerekmektedir.

9. Din dersleri öğretmenleri başta olmak üzere tüm din adamlarına din karşıtı akımlara karşı nasıl bir yol izleneceğini belirlemek amacıyla belli aralıklarla hizmet içi eğitim ve seminerler düzenlenmelidir.

10. Deizm başta olmak üzere din dışı akımlarla ilgili mevcut durum ve atılacak adımlarla ilgili hem teorik hem de amprik bilimsel çalışmalara ağırlık verilmeli, sonuçlar alanın uzmanları ile değerlendirilmelidir.

KAYNAKÇA

- Altıntaş, R. (2020). *Gençler İnançtan Soruyor*. Ankara: TDV Yayınları.
- Altuntaş, H. & Şahin, M. (2015). *Kur'an-ı Kerim Meali*, Ankara: DİB Yayınları.
- Arık, E. (2019). *Deizm ve Ateizm Çıkması*, İstanbul: Hayy Kitap.
- Aydın, M. (2001). *Din Felsefesi*, İzmir: İzmir İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Aydın, M.S. (1994). *Din Felsefesi*, Ankara: Selçuk Yayınları
- Aytepe, M. (2017). Deizm-Bilim İlişkisi ve İslam Düşüncesi, *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi* 3(1), 113-136.
- Az, M.A. (2018). *Tanrı ve Nihai Gerçeklik*, Ankara: Bilimsel Araştırma Yayınları
- Bağatur, S. (2019). Deizmin Mahiyeti ve Tarihçesi, *Modern Bir Akıl Sapması: Deizm*, İstanbul: Dirayet Yayınları.
- Bahadır, A. (1994). *Ergenlik Döneminde Dini Şüphe ve Tereddütler*, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi, Bursa.
- Baloğlu, A, B. (2021). *Son Hurafe Deizm*, Ankara: DİB Yayınları
- Başçı, V. (2018). Deizm Kavramı ve Ortaya Çıkardığı Problemler, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, s. 33-40.
- Berger, Peter L., (2000). *Kutsal Şemsiye*, Ali Coşkun (çev.), İstanbul: Rağbet Yayınları
- Bolay, S. H. (1984). *Felsefi Doktrinler Sözlüğü*, İstanbul: Ötüken Yayınları
- Bozkurt, M. & Kuyucu, M. (2020). Tanrı-İnsan İlişkisi Bağlamında Deizmin Temel İddialarının Eleştirisi, *Mesned İlahiyat Araştırmaları Dergisi* (Güz 2020-2): 441-469.
- Bulut, İ. (2017). İHL Meslek Dersleri Öğretmenlerinin Kelam Dersine Bakışı, *Van Uluslararası Din Karşıtı Çağdaş Akımlar ve Deizm Sempozyumu*, İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Büyüköztürk, Ş. vd. (2020). *Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, 28. Baskı, Ankara: Pegem Akademi Yayınları
- Cevizci, A. (2002). “Deizm”, *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: Paradigma Yayınları

- Coşkun, İ. (2017). Modern Çağ Deizminin Nedenleri ve Sonuçları, *Van Din Karşıtı Çağdaş Akımlar ve Deizm Sempozyumu*, İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Çalışkan, S. (2021). *Z Kuşağının Deizm Algısı ve Deistliğe Yönelten Sosyolojik Faktörler*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Çanakkale.
- Çetin, E. (2019). *Deizm, Eleştirisi ve Yapılması Gerekenler*, İstanbul: Hiper Yayınları.
- Dorman, E. (2009). *Deizm ve Eleştirisi, Tarihsel ve Teolojik Bir Yaklaşım*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Dorman, E. (2019). *Din-Bilim İlişkisi*, İstanbul: İstanbul Yayınevi.
- Dorman, M.E. (2017). Tarihsel ve Teolojik Açından Deizm ve Eleştirisi, *Van Din Karşıtı Çağdaş Akımlar ve Deizm Sempozyumu*, İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Erdem, H. (1994). Deizm, *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, (C9, 109-110), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları
- Erdem, Ö. F. (2021). *Bir Müslüman Deizm ve Ateizm'e Nasıl Bakmalı?* İstanbul: Beyan Yayınları.
- Ergin Y. (2020). *İslam İnanç Esasları Açısından Deizm Eleştirisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Gökberk, M. (2000). *Felsefe Tarihi*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Güler, A. vd. (2015). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Gümüş, V. (2021). *Deizm*, İstanbul: Siyah Beyaz Yayınları.
- Günaydın, F. (2017). İmam Hatip Lisesi Öğrencilerin İnanç Soru(n)ları, *Van Uluslararası Din Dışı Çağdaş Akımlar ve Deizm Sempozyumu*, İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Gündoğar, H. (2020). Müslüman Kimliğine Yönelen İki Tehdit: Deizm ve Sekülerizm”, *Journal of Analytic Divinity* 4/2, 245-257.
- Gündoğar, H., Yürgüç, M. (2019). Deizm Bağlamında Ortaöğretim Okullarında İnanç Algısı, -Adıyaman Örneği-, *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* | CİLT: 6 | SAYI: 11 | s. 643-670

- Gündüz, T. (2010). *Ergenlik Dönemi Din Eğitimi*, Etkili Din Öğretimi, TİDEF, s. 73-102.
- Harmankaya, M. (2020). *Geçmişten Günümüze Deizm Ve Deizm Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma – Dolapoğlu Anadolu Lisesi Ve Mahmut Sami Ramazanoğlu Anadolu İHL Örneği-*, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- İnce, A. (2021). Gençliğin “İnanç Problemlerinin” Gerçekliği, Eleştirel Bir Okuma, *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8 (2), s. 908-934.
- Kandemir, S. (2021). Lise Öğrencilerinde Din Dışı Yönelim: Bir Ölçek Geliştirme Çalışması, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8/2 (Eylül 2021), 230-256.
- Karaköse, Ş. (2007). *Din Eğitiminde Bireyi Tanımak*, İstanbul: Mavi Yayınları.
- Klavuz, A. S. (2006). *İlmihal, İman ve İbadetler*, (Cilt 1). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Klavuz, vd. (2021). *Kelam Ders Kitabı*, Ankara: MEB Yayınları.
- Koç, G. (2021). *Lise Öğrencilerin Deizm Algısına İlişkin Sosyolojik Bir Araştırma, Başakşehir Örneği*, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Korlaelçi, M. (2018). Deizm-Ateizm Tartışmaları ve Günümüze Yansımaları, *Felsefe Dünyası Dergisi*, Sayı: 68, Kış 2018, ss. 5-23.
- Köse, A. (2002). *Sekülerizm Sorguluyor* İstanbul: Ufuk Kitapları,
- Köylü, M. (Ed). (2017). *Gelişimsel Basamaklara Göre Din Eğitimi*, Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Kütük, S. (2019). *Deizm*, İstanbul: Bir Yayıncılık.
- MEB (2018) *Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programı*, Erişim Tarihi: 27 Mayıs 2022.
- MEB (2018). Kelam Öğretim Programı, *Anadolu İmam Hatip Lisesi Meslek Dersleri Öğretim Programı*, (ss.67-75) İçinde. Erişim Tarihi: 27 Mayıs 2022.

- Menküç, D. (2019). *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Görüşleri Işığında Liselerde Deizm Düşüncesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Okumuş, N. K. (2017). Yetersiz Bakiye: Deizmin Tanrı Tasavvuru, *Van Din Karşısı Çağdaş Akımlar ve Deizm*, İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Okumuş, N. K. (2017). *Sağlam Kulpa Tutunamayanlar*, Ankara: Araştırma Yayınları.
- Okumuş, N. K. (2018). *Küpten Taşanlar, Beşer İdrakinin Katılığı Üzerine*, Ankara: Araştırma Yayınları.
- Okutan, M. F. (2021). *Deizmin Psiko-Sosyolojisi, 21. Yüzyıl Türkiye'si Örneği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Osmanoğlu, C. (2014). Din Eğitiminin Gelişimsel Temeli Olarak İnanç, *Bilimname Düşünce Platformu*, S. 27, s. 199, ss. 177-206, Kayseri Erciyes Üniversitesi.
- Özarslan, S. (2019). Ülkemizde Ateizme Yönelme Sebepleri”. *Diyanet İlmi Dergi* 5/4 1011-1025.
- Özay, M. (2020). *Sekülerleşme ve Din*, İstanbul: İbn-i Haldun Üniversitesi Yayınları
- Özdemir, H.A. (2015). *Ortaöğretim öğrencilerinde Allah inancı (Burdur Örneği)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Isparta.
- Öztaş, M. (2006). *Deizm ve Dini Hayat*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Öztürk, Y. N. (2016). *Tanrı, Akıl ve Ahlaktan Başka Kutsal Tanımayan İnanç Deizm*, İstanbul: Yeni Boyut Yayınları.
- Peker, H. (2014). *Din Psikolojisi*. (11. Baskı). İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- Peker, H. (2018). Tanrı ve Din Tasavvuru Bağlamıyla Deizm ve Yayılımı Üzerine, *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2018, CİLT: 5 | SAYI: 8 | s. 13-42.
- Peker, H. (2018). Tanrı ve Din Tasavvuru Bağlamıyla Deizm ve Yayılımı Üzerine, *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, s. 13-42.

- Pınarbaşı, B. ve Özdemir, F. (2019). *Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 11 Ders Kitabı*, Ankara: SDR Dikey Yayıncılık.
- Ruhi, S. M. (2018). *Deistin Zikri*, İstanbul: Ruhi Yayınları.
- Seyrek, A. (2019). *Ateizm, Deizm, Agnostisizm*. Ankara: Dorlion Yayınları.
- Şimşek, S. (2018). *Ortaöğretim Öğrencileri Arasında Yaygınlaşan Ateizm ve Deizm Düşüncesini Önlemede Din Eğitiminin Önemi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ağrı.
- Taşkıran, Ü. (2011). *Lord Herbert Of Cherbury'nin Doğal Din Anlayışı ve Düşünce Boyutu*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Taylan, N. (2010). *Düşünce Tarihinde Tanrı Sorunu*. (2. Baskı). İstanbul: Şehir Yayınları.
- Topbaş, O. N. (2019). *Aklın Cinneti Deizm*, İstanbul: Yüzakı Yayıncılık.
- Ulutaş, Y. (2021). Deizme Götüren Sebepler, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi / Cilt: 23, Sayı: 2, 2021, 501-513*.
- Ünverdi, M. (2020). Din Karşıtı Yayınlar ve Gençlerde Ateistik Eğilimin Nedenleri". *İlahiyat Akademi* 12 (2020), 145-181.
- Yapıcı, A. (2020). Şüphe ve İnanç Kıskaçında Gençlerin Din ve Dindarlık Algıları, *İlahiyat Akademi: Altı Aylık Uluslararası Akademik Araştırma Dergisi*, s. 12, 1-44.
- Yaşar, H. (2019). *Aklın Mahiyeti ve Modern Bir Akıl Sapması Olarak Deizm*, Modern Bir Akıl Sapması, İstanbul: Dirayet Yayınları.
- Yavuzyılmaz Y. (2018). *Türkiye'de Deizmin Kökenleri*, İstanbul: Çıra Yayınları
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2021). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 12. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Zavalsız, Y. & Şahin, E. (2018). Ateist ve Deistlerin Din Algısı: Üniversite Öğrencileri Üzerine Psiko-Sosyolojik Bir Araştırma. *Journal of History Culture and Art Research*, 7(2), 567-599.

İnternet Kaynakları

http://www.ceidizleme.org/ekutuphaneresim/dosya/914_1.pdf (Erişim Tarihi: 27.05.2022).

<http://www.makdanismanlik.org/turkiyede-toplunun-dine-ve-dini-degerlere-bakisi> (Erişim Tarihi: 27.05.2022).

<https://deizmdernegi.org/deizm-dernegi-deklarasyonu/> (Erişim Tarihi: 27.05.2022).

<https://interaktif.konda.com.tr/turkiye-100-kisi-olsaydi> (Erişim Tarihi: 27.05.2022).

<https://tgsp.org.tr/tr/frontend/storage/documents/turkiyenin-gencleri-arastirmasi.pdf> (Erişim Tarihi: 27.05.2022).

<https://www.ikdam.org/genclik-ve-inanc-calistayi-sonuc-bildirisi/> (Erişim Tarihi: 27.05.2022).

https://www.kas.de/c/document_library/get_file?uuid=e6ea7dbf-77a4-1a06-35c1-ba8694cfdefb&groupId=252038 (Erişim Tarihi: 27 Mayıs 2022).

EKLER

Ek 1. Öğretmen Görüşme Formu

ÖĞRETMEN GÖRÜŞME FORMU

Tarih:

Saat:

Katılımcı:

Merhaba Değerli Meslektaşım;

“Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ve İHL Meslek Dersleri Öğretmenlerinin Deizm Hakkındaki Görüşleri” adlı yüksek lisans tez çalışması yapmaktayım. Bu konuda Ortaöğretimde görev yapan DKAB ve İHL meslek dersleri öğretmenlerinin görüşlerine ihtiyaç duymaktayım. Bildiğiniz üzere gerek medyada gerekse sosyal ortamlarda ülkemizde gençler arasında deizm düşüncesinin yayıldığından bahsedilmektedir. Yapılan tanımlarına ve çeşitlerine göre farklılıklar gösterse de deizm, özünde bir tanrı inancının olmasına karşın dinsizliği ifade etmektedir. Özellikle gençler arasında popüler hale gelen deizm düşüncesinin durumunu sizlerin değerli görüşleri çerçevesinde değerlendirmek istiyorum.

Yaptığımız görüşmelerde verilen bilgiler sadece bu çalışma için kullanılacak ve kişisel bilgiler tamamen gizli tutulacaktır. Görüşmemiz yaklaşık 1 saat sürecektir. Görüşmeyi zamanı daha etkin kullanabilmek için izniniz olursa ses kayıt cihazı ile kayıt altına almak istiyorum. Bu araştırmaya katılmayı kabul ettiğiniz için şimdiden çok teşekkür ederim.

Ali KALE

Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Öğrencisi

A. Kişisel Bilgiler

1. Cinsiyetiniz:

☐ Erkek

☐ Kadın

2. Öğrenim Durumunuz (En son mezun olunan)

☐ Lisans

☐ Yüksek Lisans

☐ Doktora

3. Çalıştığınız Okul Türü:

- ☐ Anadolu İmam Hatip Lisesi
- ☐ Fen Lisesi
- ☐ Anadolu Lisesi
- ☐ Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi
- ☐ Çok Programlı Anadolu Lisesi

B. Öğretmenlerin Deizm Hakkındaki Görüşleri

1. Size göre deizm nedir? Nasıl tanımlarsınız?

Sonda: Sizce Allah inancı olduğu halde dinin gereklerini yerine getirmeyen herkesi deist olarak kabul edebilir miyiz? Neden?

2. Deizm düşüncesi hakkındaki bilgi ve algılarınızın kaynağı nedir?

3. Ortaöğretim öğrencileri arasında deizmin yayıldığına dair iddialar hakkında ne düşünüyorsunuz? Neden?

4. Öğrencilerin deizm düşüncesini tanıması adına DKAB ve İHL Meslek Dersleri öğretim programlarında deizm konusunun yer alması hakkında neler söylersiniz?

Sonda: Deizm konusunun yer alması sizce gerekli midir?

C. Öğrencilerdeki Deizm Düşüncesi Hakkındaki Öğretmenlerin Görüşleri

1. Dersine girdiğiniz öğrencileriniz genel olarak deizm düşüncesi hakkında bilgiye sahip mi?

2. Deizmi araştıran, merak eden veya deizme ilgi duyan öğrencileriniz var mı?

Sonda: Kendini deist olarak tanıtan öğrencileriniz var mı?

3. Kendisini deist olarak tanıtan veya deizme yönelimi olduğunu düşündüğünüz öğrencileriniz en çok hangi konuları araştırmakta ve sorgulamaktadır?

4. Deizme yönelimi olan öğrencilerinizin size ve derslerinize karşı tutumları nasıldır?

Sonda:

a) Din derslerini seviyorlar mı?

b) Verdiğiniz ödev ve görevleri yapıyorlar mı?

5. Deizme yönelimi olan öğrencilerin ibadetleri yerine getirme (namaz, oruç, tesettür vb.) ve ahlaki tutumları (dürüst, yardımsever, adil, nazik vb.) hakkındaki gözlemleriniz nelerdir?

6. Deizme yönelimi olduğunu düşündüğünüz öğrencilerle nasıl iletişim kuruyorsunuz?

7. Deizme yönelimi olan öğrencilerin yaşadığı aile ve bulunduğu sosyal ortam hakkında neler söylersiniz?

D. Öğrencilerin Deizme Yönelme Sebepleri ve Deizmi Önlemeye Yönelik Öneriler Üzerine Öğretmenlerin Görüşleri

1. Sizce gençlerin deizm hakkındaki bilgisinin kaynağı ne olabilir?

Sonda: Gençlerin deizm hakkındaki bilgilerini araştırarak mı yoksa popüleritenin etkisiyle mi elde ettiğini düşünüyorsunuz?

2. Deizme yönelimi olduğunu düşündüğünüz öğrencilerin okuduğu kitaplar, izlediği dizi veya filmler ve takip ettiği sosyal medya hesapları hakkında bilginiz var mı? Varsa bu konudaki gözlemlerinizi nelerdir?

3. Öğrencilerin deizme yönelme sebepleri olarak en çok etkilendiklerini düşündüğünüz faktörleri sırasıyla söyler misiniz?

4. Öğrencilerin deizme yönelmesinde sekülerleşmenin ve özgür yaşama isteklerinin rolü nasıldır?

5. Deizme yönelimde gençlerin içinde bulundukları ergenlik döneminin gelişimsel özelliklerinin (bağımsızlık isteği, kimlik arayışı vb) etkisi nedir?

6. Öğrencilerin ilköğretimden ortaöğretime kadar aldığı örgün din eğitiminin inanç sapmalarının önlenmesinde yeterli olduğunu düşünüyor musunuz?

7. Yüksek din öğretiminin gerçekleştirildiği kurumların öğretim programı, deizmle mücadele konusunda yeterli donanımı sağlamakta mıdır?

8. Kendinizi deizme yönelimi olduğunu düşündüğünüz öğrencileriniz karşısında yeterli donanıma sahip olarak görüyor musunuz?

9. Deizmin yaygınlaşmasını önlemede gençlere yönelik din eğitimi verilen kurumlar (İHL, DİB, İlahiyat Fakülteleri) neler yapabilir? Önerileriniz nelerdir?

10. Deizmi önlemede ailelere düşen görevler nelerdir?

11. Eklemek istediğiniz başka bir konu var mı?

AMASYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ETİK KURUL DEĞERLENDİRME FORMU

Ek-1

Araştırmanın Başlığı : 'Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ve İHL Meslek Dersleri Öğretmenlerinin Deizme Bakışı'	
Başvuru Formunun Etik Kurula geldiği tarih	01.12.2021
Başvuru Formunun Etik Kurulda incelendiği tarih	06.12.2021
Karar tarihi	06.12.2021

SONUÇ

1.	☒ Kabul
2.	☐ Düzeltme gereklidir: Etik sorun olabilecek sorular/maddeler, süreçler ya da unsurlar bulunmaktadır. Açıklama:
3.	☐ Red Gerekçe, Görüş, Tavsiye ve Açıklamalar:

Başvuru dosyasının incelenmesinde hazır bulunan ve araştırmayla doğrudan veya dolaylı olarak ilişkisi bulunmayan Etik Kurul başkan ve üyelerinin ad,soyad ve imzaları.

(Başkan)

Doç. Dr. Songül KEÇECİ

KURT

(Üye)

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa YILDIZ

(Üye- raportör)

Dr. Öğr. Üyesi Melike BAŞ

(Üye)

Doç. Dr. Kürşat EFE

(Üye)

Doç. Dr. Üyesi Davut AĞBAL

(Yedek üye)

Ahmet YILMAZ

T.C.
TOKAT VALİLİĞİ
İl Millî Eğitim Müdürlüğü

Sayı : E-27001677-44-48201727

20.04.2022

Konu : Araştırma İzni

AMASYA ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜNE

İlgi : 07.04.2022 tarihli ve 65780 sayılı yazınız.

İlgi yazınız ekinde gönderilen Üniversitenizin Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı tezli yüksek lisans öğrencisi Ali KALE'ya ait araştırma izni Müdürlüğümüz İnceleme Komisyonu tarafından incelenmiş, söz konusu araştırmanın yapılmasında herhangi bir sakınca olmayacağı kanaatine varılmış olup, konu ile ilgili Valilik Onayı ekte gönderilmiştir.

Bilgilerinizi, uygulamanın okullarımızdaki durum hakkında bilgi sahibi olmak ve veri tabanı oluşturmak açısından tez sonucunun müdürlüğümüze bildirilmesini arz ederim.

Dr. Murat AĞAR
İl Millî Eğitim Müdürü

Ek : Valilik Onayı

Bu belge güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Adres : Gop Bulvarı 60100 Merkez/TOKAT

Belge Doğrulama Adresi : <https://www.turkiye.gov.tr/meb-cbys>

Telefon No : 0 (356) 214 10 17

Bilgi için: Güven KÖKSAL

E-Posta: strategijelistirme60@meh.gov.tr

Unvan : Büro Hizmetleri

Kep Adresi : meh@hs01.kep.tr

İnternet Adresi: www.meb.gov.tr

Faks: 3562141186

Bu evrak güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır. <https://evraksorgu.meb.gov.tr> adresinden 5231-0d78-3e31-a4d9-11c9 kodu ile teyit edilebilir.

